

VÄÄRINKÄYTÖSTEN TUNNISTAMINEN JA HAVAITSEMINEN TILINTARKASTUKSESSA

Jyväskylän yliopisto
Kauppakorkeakoulu

Pro gradu -tutkielma

2020

Tekijä: Milja Juvonen
Oppiaine: Laskentatoimi
Ohjaaja: Jukka Pellinen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

TIIVISTELMÄ

Tekijä Juvonen Milja Edith Emilia	
Työn nimi Väärinkäytösten tunnistaminen ja havaitseminen tilintarkastuksessa	
Oppiaine Laskentatoimi	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika (pvm.) 23.1.2020	Sivumäärä 80
Tiivistelmä - Abstract	
<p>Talousrikoksia ja väärinkäytöksiä esiintyy tutkimusten mukaan kaikissa organisaatioissa. Lakisääteiseen tilintarkastukseen ei kuulu aktiivinen talousrikoksien ja väärinkäytösten etsiminen, vaikka usein sidosryhmät niin olettavatkin. Tämä tutkielma on toteutettu kvalitatiivisella tutkimuksella. Teemahaastatteissa on haastateltu kuutta auktorisoitua tilintarkastajaa, jotka työskentelevät pieniä ja keskisuuria yrityksiä tarkastavissa tilintarkastusyhteisöissä.</p> <p>Tuloksista voidaan huomata, että tilintarkastajat eivät ensisijaisesti etsi väärinkäytöksiä tarkastustyötä tehdessään, vaan pääsääntöisesti luottavat aineistoon, joka heille on toimitettu. Kuitenkin, jos jotain tavallisesta poikkeavaa löytyy, tutkitaan asiaa tarkemmin ja alennetaan tarkastusrajoja, sekä otetaan yhteyttä yrityksen johtoon. Tilintarkastajilla on hyviä keinoja saada väärinkäytökset ilmi, mutta ihan kaikenlaisia väärinkäytöksiä he eivät voi havaita kirjanpitoaineiston perusteella. Tilintarkastajat uskovat, että tilintarkastuksella on ennen kaikkea ennaltaehkäisevä vaikutus väärinkäytösten torjumisessa. Tieto siitä, että tilinpäätös käydään tarkkaan läpi, toimii pelotteena monille, jotka väärinkäytöksen tekemistä harkitsevat.</p> <p>Kun tilintarkastajat epäilevät väärinkäytöstä, ottavat he yhteyttä asiakasyrityksen avainhenkilöihin, jonka jälkeen mahdollisen rikosilmoituksen tekeminen on johdon päätettävissä. Tilintarkastajilla kynnys ottaa yhteyttä viranomaisiin on erittäin suuri. Tilintarkastajat uskovat odotuskuiluja olevan tilintarkastajien ja sidosryhmien välillä väärinkäytösten havaitsemiseen liittyen. Suomessa tuli vuonna 2017 voimaan uusi rahanpesulaki. Suurin osa haastatelluista tilintarkastajista ei huomaa lain tuoneen ainakaan lisäarvoa tarkastukselle. Rahanpesulaki ei ole vaikuttanut tilintarkastajien työhön juuri ollenkaan. Asiakkaiden tunnistamisesta on tullut hieman lisätyötä. Tilintarkastajat eivät usko, että asiakkaiden tunnistaminen auttaisi rahan alkuperän selvittämisessä.</p>	
Asiasanat Tilintarkastus, väärinkäytökset, talousrikollisuus, odotuskuilu, rahanpesulaki	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston kirjasto	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
1.1	Johdatus tutkimusaiheeseen	5
1.2	Aiempaa tutkimusta.....	6
1.3	Tutkimusmenetelmät	7
1.4	Tutkimuksen rakenne	7
2	VÄÄRINKÄYTÖSTEN HAVAINNOINTI TILINTARKASTAJAN TYÖSSÄ	8
2.1	Väärinkäytökset	8
2.1.1	Väärinkäytökset Suomalaisissa yrityksissä	8
2.1.2	Talousrikollisuus	9
2.1.3	Väärinkäytösten haitat.....	10
2.1.4	Talousrikostyytit	11
2.1.5	Verorikos	11
2.1.6	Kirjanpitorikos	12
2.1.7	Rahanpesu	13
2.1.8	Virkarikokset.....	14
2.1.9	Velallisen rikokset	14
2.1.10	Talousrikollisuus Suomessa	16
2.1.11	Väärinkäytösten ehkäiseminen	16
2.2	Tilintarkastus.....	17
2.2.1	Lakisääteinen tilintarkastus	17
2.2.2	Tilintarkastus Suomessa	19
2.2.3	Odotuskuilut	21
2.2.4	Agenttiteoria	23
2.2.5	Tilintarkastajan vastuu	23
2.2.6	Tilintarkastajan riippumattomuus.....	24
2.2.7	Salassapitovelvollisuus.....	25
2.2.8	Dokumentointi tilintarkastuksessa	25
2.2.9	Oikeustapauksia	26
2.3	Väärinkäytösten havaitseminen tilintarkastuksessa	27
2.3.1	Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu	28
2.3.2	Riskin arvioiminen	28
2.3.3	COSO-malli	30
2.3.4	ISA 240	31
3	TEEMAHAASTATTELUN TULOKSET	33
3.1	Tilintarkastajien rooli väärinkäytöksiä havaittajana	33
3.2	Tilintarkastajien mahdollisuudet väärinkäytöksiä havaitsemiseen	40
3.3	Keinot väärinkäytöksiä havaitsemiseen.....	43
3.4	Tilintarkastajan toiminta väärinkäytöstilanteessa	46
3.5	Esimerkkejä väärinkäytöksistä	50
3.6	Tilintarkastajien näkemys yhteistyöstä viranomaisten kanssa	57

3.7	Uusi rahanpesulaki.....	59
3.8	Vahingonkorvausvastuu	62
3.9	Väärinkäytöksen tekijä.....	64
3.10	Odotuskuilut	67
4	JOHTOPÄÄTÖKSET	70
4.1	Validiteetti ja reliabiliteetti	74
4.2	Tutkimuksen rajoitukset ja jatkotutkimusaiheet.....	74
	LÄHTEET	76
	LIITE	79
	Kuva 1 Petoskolmio.....	10
	Kuva 2 Petospuu. Alkuperäinen petospuu ACFE 1996.....	11
	Kuva 3 Talousrikollisuuden laajuus (Laitinen & Alvesalo 1994, 10)	16
	Kuva 4 COSO-malli (The Institute of Internal Auditors Finland).....	31

LYHENTEET

ACFE = Association of Certified Fraud Examiners

Big Four = PWC, EY, KPMG ja Deloitte

COSO = Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commissio

EU = Euroopan Unioni

IFAC = International Federation of Accountants

ISA = International Standards on Auditing

KKO = Korkein oikeus

PK- yritykset = Pienet ja keskisuuret yritykset

PRH = Patentti- ja rekisterihallitus

TILA = Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta

TIVA = Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta

1 JOHDANTO

Väärinkäytökset ja talousrikokset ovat aina vaivanneet yritysmaailmaa eikä ongelma ole ainakaan poistumassa. Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan väärinkäytösten tunnistamista tilintarkastuksessa. Pääteemana on ottaa selvää, onko tilintarkastajilla vastuu tunnistaa väärinkäytökset. Tutkielmassa käydään läpi myös, miten tilintarkastajat toimivat havaitessaan väärinkäytöksen. Useat yritykset yrittävät, esimerkiksi antaa paremman kuvan yrityksensä taloudellisesta tilanteesta muuttamalla tilinpäätöstä tai pyrkivät pienentämään veronmaksua. Väärinkäytöksiä tehdään myös rahaa kavaltamalla yritysten tileiltä ja kassasta. Jos tilintarkastajien olisi pitänyt huomata kavallukset, voivat he joutua korvausvastuuseen, jos yritys kokee sen seurauksena suuria taloudellisia tappiota. Tilintarkastajia on joutunut jopa oikeuteen asian tiimoilta.

Hyvin suunnitellut virheet voivat olla erittäin vaikea havaita, usein jopa mahdoton. Hyvällä yrityksen sisäisellä valvonnalla, voitaisiin kuitenkin ehkäistä paljon talousrikoksia. Ensisijaisesti väärinkäytöksiä ehkäiseminen ja havaitseminen kuuluu kuitenkin yritysjohton tehtäviin, eikä tilintarkastajille. Yrityksen ulkopuolisena asiantuntevana henkilönä tilintarkastajalla on kuitenkin hyvät mahdollisuudet huomata väärinkäytöksiä tarkastusprosessissaan.

1.1 Johdatus tutkimusaiheeseen

Tämän tutkimuksen keskiössä ovat väärinkäytökset ja tilintarkastajien mahdollisuudet havaita väärinkäytöksiä. Useiden kansainvälisten tutkimusten mukaan tilintarkastajien on hyvin vaikea havaita väärinkäytöksiä (KPMG 2007 & ACFE 2016). Tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, millaiseksi tilintarkastajat itse kokevat roolinsa väärinkäytösten havaitsemisessa. Toinen tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen aihe on kuinka tilintarkastajat pyrkivät havaitsemaan väärinkäytökset. Muita mielenkiintoisia aiheita, mitä tutkimuksessa ja haastatteluihissa otetaan esiin, on esimerkiksi vuonna 2017 voimaan tullut rahanpesulaki. Tämän tutkielman tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaiseksi tilintarkastajat kokevat oman roolinsa väärinkäytösten havaittajana?
2. Millä keinoin tilintarkastajat pyrkivät havaitsemaan väärinkäytökset? Kuinka tilintarkastajat toimivat väärinkäytöksen havaitsemisen jälkeen?
3. Kokevatko tilintarkastajat, että väärinkäytöksiin liittyy odotuskuilu tilintarkastajien ja sidosryhmien välille.

Tämän tutkimuksen kohdejoukko on rajattu pieniin ja keskisuuriin yrityksiin. Haastattelen tilintarkastajia, jotka tarkastavat pääsääntöisesti pieniä ja keskisuuria yrityksiä. Pienissä yrityksissä löytyy usein vaarallisia työyhdistelmiä ja luotetaan joskus liikaa työntekijöihin. Kiinnostavaa olisi tutkia myös vähentääkö tilintarkastuksen olemassaolo väärinkäytösten tekemistä.

Euroopan Unionin jäsenmailleen antaman suosituksen (6.5.2003) mukaan yritysluokkien jakaminen tehdään henkilöstömäärän ja rahamääräisten kynnysarvojen perusteella. EU:n suositusten mukaan mikroyrityksissä, pienissä ja keskisuurissa yrityksissä on vähemmän kuin 250 työntekijää. Vuosiliikevaihto on korkeintaan 50 miljoonaa euroa ja taseen loppusumma 43 miljoonaa euroa. Pienen ja keskisuuren yrityksen raja menee 50 työntekijässä sekä liikevaihdon ja taseen loppusumma voi pienissä yrityksissä olla korkeintaan 10 miljoonaa euroa. Mikroyrityksissä on korkeintaan 10 työntekijää ja taseen loppusumma sekä liikevaihto eivät saa ylittää kahta miljoonaa euroa. (Elinkeinoelämän keskusliitto 2018.)

1.2 Aiempaa tutkimusta

Tilintarkastus on suosittu tutkimusten aihe Suomessa. Etenkin pro gradu -tutkimuksia on tehty paljon ja myös väitöskirjoja löytyy useita. Kosonen (2005) tutki väitöskirjassaan tilintarkastuksen kehittymistä Suomessa sadan vuoden ajan. Pro gradu -tutkimuksia talousrikollisuus -aiheeseen liittyen ovat esimerkiksi Hanna Hartlinin (2009) tekemä tutkimus tilintarkastajien roolista talousrikollisuuden estämisessä ja siihen liittyvistä odotuskuiluista, Miikka Tynjä (2016) puolestaan tutki kirjanpitäjän ja tilintarkastajan vastuuta talousrikosten havaitsemisessa. Laura Tamminen (2018) tutki, mikä on tilintarkastajan rooli petosten paljastamisessa.

Odotuskuiluja on tutkittu paljon vuosien saatossa. Yhden mielenkiintoisen artikkelin odotuskuiluista ovat kirjoittaneet Imen Jedidi ja Chrystelle Richard (2009). He tutkivat odotuskuiluja tilintarkastajien ja kansalaisten välillä Ranskassa.

1.3 Tutkimusmenetelmät

Tämä tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Hirsijärven et al. (2016, 164) mukaan kvalitatiiviseen tutkimukseen voidaan liittää seitsemän tyypillistä piirrettä. Ensinnäkin kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston kerääminen on kokonaisvaltaista ja aineiston kerääminen tapahtuu luonnollisissa ja todellisissa tilanteissa. Toiseksi aineiston keräämisessä käytetään hyväksi ihmisiä mieluummin kuin mittausvälineitä. Kolmantena Hirsjärvi et al. mainitsee analyysin tekemisen olevan induktiivista. Tarkoituksena on löytää aineistosta odottamattomia asioita eli tarkoitus ei ole teorian tai hypoteesin testaaminen. Neljäntenä aineiston keräämisessä käytetään laadullisia menetelmiä eli sellaisia menetelmiä, joissa tutkittavan oma näkökulma tulee esille. Kvalitatiivisia menetelmiä ovat esimerkiksi teemahaastattelu, ryhmähaastattelut tai osallistuva havainnointi. Viidentenä erityispiirteenä kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkittava kohdejoukko valitaan, ei käytetä satunnaisotantaa. Kuudes erityispiirre liittyy tutkimussuunnitelmaan, joka muodostuu tyypillisesti tutkimuksen edetessä ja suunnitelmia vaihdetaan olosuhteiden mukaan. Viimeinen erityispiirre viittaa tapauksien ainutlaatuisuuteen ja aineiston tulkitseminen tapahtuu sen mukaisesti.

Tässä tutkimuksessa tutkimusmenetelmänä on käytetty teemahaastattelua. Teemahaastattelussa on nimensä mukaan tietyt teemat, joista keskustellaan haastateltavan kanssa. Teemahaastatteluille tyypillistä ei ole yksityiskohtaiset kysymykset, vaan haastattelu etenee aiheeseen liittyvien teemojen mukaan. Teemahaastatteluissa haastateltavan omat näkökulmat asioista ovat keskeisiä. Teemahaastattelua voidaan pitää puolistrukturoituna, koska se ei ole yhtä vapaamuotoinen kuten esimerkiksi syvähaastattelu, mutta se ei ole myöskään yhtä tarkkamuotoinen kuin lomakehaastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48.)

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen rakenne on seuraavanlainen: Seuraavassa kappaleessa esitetään tutkimuksen kannalta tärkeimpiä käsitteitä ja teorioita. Ensin käydään läpi yleisesti väärinkäytöksiä ja talousrikollisuuden eri määritelmiä ja muotoja sekä talousrikollisuus Suomen rikoslaissa. Sen jälkeen määritellään tilintarkastusta ja siihen liittyviä tärkeitä termejä. Sitten päästäänkin väärinkäyttöihin tilintarkastuksessa ja käydään läpi muun muassa joitain oikeustapauksia, joissa tilintarkastaja on yhtenä osapuolena. Lopuksi käydään läpi tilintarkastajien haastattelut, tutkimuksen tulokset ja tehdään johtopäätökset. Johtopäätöksien jälkeen on listattu tutkielmassa käytetyt lähteet sekä liitteenä tutkielmassa käytetty teemahaastattelurunko.

2 VÄÄRINKÄYTYSTEN HAVAINNOINTI TILINTARKASTAJAN TYÖSSÄ

2.1 Väärinkäytökset

Suomenkielessä sana väärinkäytös kuvaa monia erilaisia epärehellisiä, epäeettisiä, ohjeidenvastaisia sekä laittomia tekoja, joiden avulla tekijä pyrkii hankkimaan itselleen taloudellista hyötyä. Väärinkäyttöihin voidaan lukea myös harmaa talous. Jos yrityksen sisällä ei ole koskaan käynyt väärinkäytöksiä ilmi, arvioi johto väärinkäytösriskin pieneksi. (Samociuk et al. 2004, 5.)

Esimerkkinä tilanteesta, jossa yrityksen johto ei uskonut väärinkäytöksen mahdollisuuteen voidaan pitää erästä amerikkalaisen tietokonevalmistajan tytäryhtiötä Isossa-Britanniassa. Yhtiöllä ei ollut minkäänlaista henkilöä, joka vastaisi turvallisuudesta. Osa työntekijöistä huomasi, että on mahdollista palauttaa halvempi osa tehtaalle ja ottaa uusi kalliimpi osa varastosta. Varaston arvostuksen transaktio oli yrityksessä nolla. Työntekijät möivät kalliimmat osat yksityisesti. Työntekijät kavalsivat yhteensä kuusi miljoonaa euroa. Tämän tapauksen jälkeen yritys nimitti itselleen henkilön vastaamaan turvallisuudesta. (Samociuk et al. 2004, 25.)

Jos väärinkäytöksiä ruvetaan etsimään yrityksen sisällä, paljastuu niitä useita, vaikkei niitä kukaan osannut epäillä aiemmin. Johtajien voi olla myös erittäin vaikea huomata, vaikka he olisivat päivittäin tekemisissä väärin toimivien henkilöiden kanssa. (Samociuk et al. 26–35.)

2.1.1 Väärinkäytökset Suomalaisissa yrityksissä

Väärinkäytös on terminä laajempi kuin talousrikos. Väärinkäytöksenä voidaan pitää esimerkiksi työpaikan toimistotarvikkeiden varastamista, jota ei niinkään voida pitää talousrikoksena. Väärinkäytös kattaa monia tahallisia tekoja, joiden tarkoituksena on omien etujen saavuttaminen. (Samociuk et al. 2004, 5.) Väärinkäytökset voivat kohdistua tietoon, omaisuuteen tai toimintaan. Ihmisiä ja työntekijöitä kohtaan voidaan myös tehdä väärinkäytöksiä, esimerkiksi uhkailemal-

la. Tietoon kohdistuvat väärinkäytökset ovat hakkerointi ja tietoverkkoon murtautuminen, yrityssalaisuuksien levittäminen kolmansille osapuolille tai yrityksen tietojen kopiointi juuri ennen työpaikan vaihtamista. (Kauppakamari 2017, 13–38.)

Kauppakamarin tutkimuksen (2017, 13–38) mukaan 43 prosenttia yrityksistä ovat olleet tietoon kohdistuvien väärinkäytösten uhrina viimeisen kolmen vuoden aikana. Tutkimuksen mukaan väärinkäytöksiä on sitä enemmän, mitä suuremmasta yrityksestä on kyse.

2.1.2 Talousrikollisuus

KPMG:n (2007) tutkimuksen mukaan talousrikoksen tekijä on yleensä 36–55-vuotias korkeasti koulutettu mies. Suurimman osan talousrikoksista tekee yrityksen ylin johto. Johtajien tekemät rikokset ovat rahamääräisesti puolet suurempia, kuin työntekijöiden tekemät rikokset. Omistajien tekemät rikokset ovat jopa 12 kertaa suurempia, kuin työntekijöiden tekemät talousrikokset. Rikosten tekijät työskentelevät useimmiten talousosastolla, myynnissä tai ovat toimitusjohtajia. Suurin osa talousrikoksista tehdään yksin. KPMG:n tutkimuksen mukaan 68% talousrikoksista on tehty yksin. 27% rikoksista tehtiin 2–5 hengen ryhmässä ja vain viidessä prosentissa mukana oli enemmän kuin viisi henkilöä. Talousrikoksia tehdään harvoin ensimmäisenä vuotena yrityksen palveluksessa. Useimmiten talousrikoksen tekijä on työskennellyt yrityksen palveluksessa jo useita vuosia. Suurin osa rikoksista tehdään yrityksen sisältä.

PwC:n (2018) tutkimuksen mukaan suurinta osaa talousrikoksista Pohjoismaissa ei tehdä yrityksen sisältä, vaan ulkopuolelta käsin, mikä on ihan eri tulos, kuin KPMG:n tutkimuksessa maailmanlaajuisesti.

Suomen rikoslaissa (24.8.1990/769) petos on määritelty seuraavasti:

”Joka, hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä taikka toista vahingoittaakseen, erehdyttämällä tai erehdystä hyväksi käyttämällä saa toisen tekemään tai jättämään tekemättä jotakin ja siten aiheuttaa taloudellista vahinkoa erehtyneelle tai sille, jonka eduista tällä on ollut mahdollisuus määrätä, on tuomittava petoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”

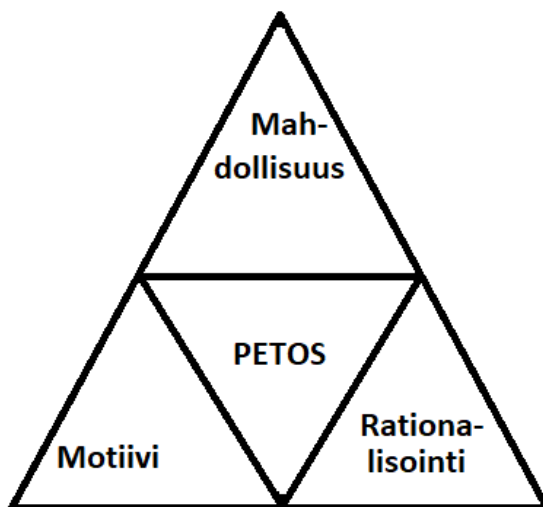
”Petoksesta tuomitaan myös se, joka 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa dataa syöttämällä, muuttamalla, tuhoamalla tai poistamalla taikka tietojärjestelmän toimintaan muuten puuttamalla saa aikaan tietojenkäsittelyn lopputuloksen vääristymisen ja siten aiheuttaa toiselle taloudellista vahinkoa.”

ACFE:n (2016) (The association to certified fraud Examiners) tutkimuksen mukaan tyypillinen organisaatio menettää viisi prosenttia joka vuosi tuloistaan petosten takia. Tutkimuksessa oli mukana 2410 eri tapausta 114 eri maasta. Tutkimusta toteutettiin tammikuusta 2014 lokakuuhun 2015. ACFE:n tutkimuksen tulokset olivat hyvin lähellä KPMG:n tulosten kanssa. ACFE:n mukaan omistajien ja johdon tekemät talousrikokset ovat kolme kertaa suurempia kuin managerien tekemät ja yhdeksän kertaa suuremmat kuin työntekijöiden tekemät rikokset. Omistajien ja johdon tekemät rikokset ovat vaikeampi tunnistaa ja havaita, joten niiden selvittämiseen menee yleensä kauemmin aikaa.

ACFE:n (2016) tutkimuksen mukaan talousrikosten havaitseminen tapahtuu useammin vinkin tai paljastuksen kautta, kuin esimerkiksi tilintarkastuksen kautta. PwC:n Global Economic Crime and Fraud Survey (2018) tutkimuksen mukaan Pohjoismaissa kolme suurinta talousrikollisuuden muotoa ovat kyberrikollisuus, varojen väärinkäyttö sekä kuluttajien tekemän väärinkäytökset. Väärinkäytöksiä seurauksena tulevia haittoja ovat esimerkiksi se, että työntekijöiden moraalinen on huomattu heikkenevän, yrityksen maine sekä liikesuhteet kärsivät.

Miksi talousrikoksia tehdään? KPMG:n (2007) artikkelin mukaan teoriassa on kolme suurinta syytä, miksi talousrikoksia tehdään: mahdollisuus, motiivi sekä rationalisointi. Näistä kolmesta talousrikokseen johtaneesta syystä on luotu niin kutsuttu petoskolmio (englanniksi fraud triangle). Rikoksentekon mahdollisuuden sallii usein heikko sisäinen valvonta. Heikon sisäisen valvonnan ansiosta rikostentekijät uskovat onnistuvansa rikoksissa. Myös luottamus on yksi rikosten onnistumisen mahdollistajista.

Motiivina toimii usein heikko taloudellinen tilanne. Helppo raha houkuttaa aina. Viimeisenä kolmiossa on rationalisointi eli järkeily. Rikoksentekijä uskottelee itselleen, että hän on ansainnut tämän korvauksena. Heidän oman tutkimuksensa mukaan suurin syy rikosten tekemiseen on ahneus ja toiseksi suurin mahdollisuus. Kolmantena tulee rahantarve. (KPMG 2007.)

Kuva 1 Petoskolmio

2.1.3 Väärinkäytösten haitat

Väärinkäytösten seurauksena tulevat haitat voidaan jakaa kolmeen osaluokkaan.

1. Taloudelliset kustannukset
2. Sosiaaliset kustannukset
3. Fyysiset kustannukset (Laitinen & Alvesalo 1994).

Talousrikollisuuden taloudelliset kustannukset ovat arviolta noin viisi prosenttia organisaation vuotuisista tuloista. Kaikkien talousrikosten kokonaiskustannukset

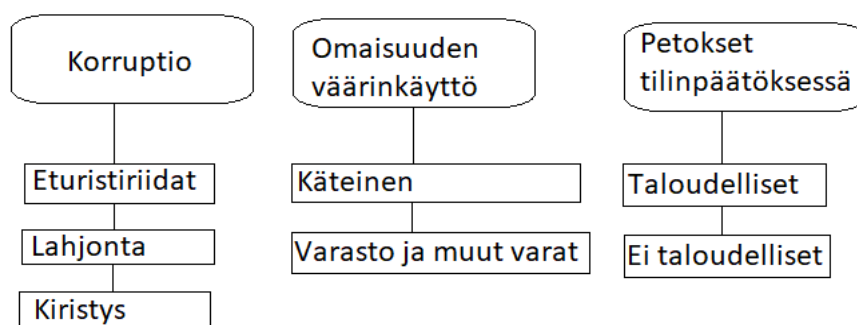
nusten arvioidaan olevan noin 6,3 miljardia dollaria vuodessa. (ACFE 2016.) Tarkkaa summaa ei voida kuitenkaan mitenkään arvioida. Välittömien kustannusten lisäksi täytyy ottaa huomioon myös talousrikollisuuden välttämiseksi aiheutuneet kontrollit. (Laitinen & Alvesalo 1994.)

Talousrikokset aiheuttavat taloudellisten kustannusten lisäksi sosiaalisia kustannuksia. Talousrikollisuus huonontaa luottamusta, lisää epäluuloja sekä alentaa moraalia. Talousrikokset lisääntyvät ja voidaankin väittää, että talousrikokset joko lisäävät motiiveja rikoksien tekemiseen tai auttavat rationalisoimaan rikokset. Talousrikollisuuden fyysisiä kustannuksia on myös pyritty arvioimaan. On arvioitu, että jopa 30 prosenttia työpaikoilla sattuneista vahingoista on johtunut lainsäädännön rikkomisesta. (Laitinen & Alvesalo 1994.) Samociuk et al. (2004, 26) mukaan piilokustannukset voivat olla suuremmat kuin suoraan väärinkäytöksestä aiheutuneet kustannukset.

2.1.4 Talousrikostyypit

On olemassa useita erilaisia talousrikoksia. Yleisin talousrikos Suomessa on verorikos. Vuonna 2016 kaikista talousrikoksista 48% oli verorikoksia (Sisäministeriö). Muita talousrikoksia on kirjanpitorikos, arvopaperimarkkinarikos, velallisen rikokset ja virka- ja ympäristörikokset. Verorikosten kasvua voidaan selittää hieman myös aktiivisemmalla valvonnalla. Yleisen taloudellisen tilanteen ollessa huono, talousrikoksia tehdään enemmän. (Sisäministeriö.)

ACFE loi ensimmäisenä petospuun jo vuonna 1996 (englanniksi Fraud Tree). Petospuussa on jaettu petoksen tyypit kolmeen eri kategoriaan: korruptio, omaisuuden väärinkäyttö sekä petokset tilinpäätöksessä. Tutkimuksen mukaan suurin osa (yli 80%) petoksista kuuluvat omaisuuden väärinkäyttöön. Vähiten rikoksia tehtiin tilinpäätökseen (alle 10%). Korruptioon sisällytettiin noin 30 prosenttia rikoksista. (ACFE 2016.)

Kuva 2 Petospuu. Alkuperäinen petospuu ACFE 1996.

2.1.5 Verorikos

Veropetoksesta säädetään rikoslain 29 luvun ensimmäisessä pykälässä (19.12.1997/1228) seuraavasti:

”Joka,

- 1) antamalla viranomaiselle verotusta varten väärän tiedon veron määräämiseen vaikuttavasta seikasta,
- 2) salaamalla verotusta varten annetussa ilmoituksessa veron määräämiseen vaikuttavan seikan,
- 3) veron välttämistarkoituksessa laiminlyömällä verotusta varten säädetyn velvollisuuden, jolla on merkitystä veron määräämiselle, tai
- 4) muuten petollisesti,

aiheuttaa tai yrittää aiheuttaa veron määräämättä jättämisen tai sen määräämisen liian alhaiseksi taikka veron aiheettoman palauttamisen, on tuomittava veropetoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”

Aukaistaan hieman tätä lainkohtaa. Verorikos on siis rikos koko yhteiskuntaa kohtaan, eikä siitä koskaan selviä ilman sanktioita. Ensimmäisen kohdan väärän tiedon antaminen tarkoittaa yleensä liian pienten tulojen ilmoittamista verottajalle. Tietojen salaamisella, josta mainitaan lain toisessa kohdassa, tarkoitetaan tiedon kertomatta jättämistä eli tiedon pimittämistä. Tiedon salaamisena pidetään myös puutteellisten tietojen antamista. (AJ&CO ja Rikosoikeus 2009.)

Ennen lainuudistusta 1990-luvun lopulla verojen ilmoittamisen jättämisestä ei tullut sanktioita, mutta nykyään tulee. Sanktioita tulee, vaikkei verottaja olisikaan muistuttanut verojen ilmoittamisesta. Arvonlisäverotuksessa tehdään usein viennin ja tuonnin osalta veropetos, koska myynneistä saa vähentää ostot. Toisinaan vähennyksiä tehdään aiheettomasti. Myös pimeänä maksettu palkka on veropetos, koska sekä työntekijä että työnantaja jättävät tulot kertomatta. (AJ&CO.)

Veropetoksesta tuomitsemiseen liittyy aina tahallisuus eli tekijä on tarkoituksella yrittänyt vältellä verojen maksua. Jos veron ilmoittamisessa tapahtunut virhe on ollut vahinko, ei siitä voida määrätä sanktioita. Tietämättömyys ei kuitenkaan riitä selittämään teon tahattomuutta.

Törkeästä veropetoksesta vankeustuomion pituus on neljästä kuukaudesta neljään vuoteen. Veropetosta voidaan pitää törkeänä, jos sillä on tavoiteltu huomattavaa taloudellista hyötyä tai se on tehty suunnitelmallisesti. Lievän veropetoksen ja veropetoksen raja on 2000 euroa maksamattomia veroja. Veropetos on törkeä, jos veroja on jätetty maksamatta yli 20 000 euroa. (Rikosoikeus 39/1889.)

2.1.6 Kirjanpitorikos

Kirjanpitorikoksesta määrätään rikoslain 30. luvun yhdeksännessä pykälässä (31.1.2003/61), joka koskee elinkeinorikoksia.

”Jos kirjanpitovelvollinen, tämän edustaja, kirjanpitovelvollisessa oikeushenkilössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on toimeksiannolla uskottu,

- 1) laiminlyö liiketapahtumien kirjaamista tai tilinpäätöksen laatimista vastoin kirjanpitolainsäädännön mukaisia velvollisuuksia,
- 2) merkitsee kirjanpitoon väärää tai harhaanjohtavia tietoja taikka
- 3) hävittää, kätkee tai vahingoittaa kirjanpitoaineistoa

ja siten vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta, hänet on tuomittava kirjanpitorikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”

Kirjanpitorikos on törkeä, jos

- ”1) liiketapahtumien kirjaaminen tai tilinpäätöksen laatiminen laiminlyödään kokonaan tai olennaisilta osiltaan,
- 2) väärrien tai harhaanjohtavien tietojen määrä on huomattavan suuri, ne koskevat suuria summia tai ne perustuvat sisällöltään väärin tositteisiin taikka
- 3) kirjanpito hävitetään tai kätketään kokonaan tai olennaisilta osiltaan taikka sitä vahingoitetaan olennaisilta osiltaan

ja kirjanpitorikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtäjä on tuomittava törkeästä kirjanpitorikoksesta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.”

Kirjanpitorikos voi olla myös tuottamuksellinen kirjanpitorikos, jos kirjanpitäjä toimillaan vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista yrityksen taloudellisesta asemasta ja törkeällä huolimattomuudellaan jättää kirjaamatta kokonaan tai osittain tilitapahtumia tai jättää tilinpäätöksen laatimatta. Myös kirjanpitoaineiston vahingoittaminen, hukkaaminen ja hävittäminen ovat tuottamuksellista kirjanpitorikollisuutta. Tuottamuksellisesta kirjanpitorikoksesta voidaan tuomiota sakkoon tai vankeutta enintään kaksi vuotta. (Rikoslaki 39/1889.)

2.1.7 Rahanpesu

Rahanpesun tarkoituksena on häivyttää rikollisin keinoin hankitun rahan alkuperä. Rahanpesulla pyritään siis saamaan rikollisesti saatu raha näyttämään lailliselta. Rahanpesun torjunta on todella tärkeää, koska rikollisella rahalla rahoitetaan usein uusia rikoksia. (Poliisi, viitattu 1.10.2019.)

Rahanpesusta tuomitaan sakkoon tai korkeintaan kahdeksi vuodeksi vankeuteen, jos yritetään kätkeä tai peittää rikollisella toimella saatua omaisuutta tai sen alkuperää tai avustetaan toista peittämään. Rahanpesuna pidetään myös rikollisella toiminnalla saadun omaisuuden vastaanottamista. Jos rikollisen toiminnan kautta saatu omaisuus on huomattavan suuri tai se on suunnitelmallisesti tehty, voidaan sitä pitää törkeänä rahanpesuna. (Rikoslaki 39/1889.)

Tilintarkastajan tehtäviin ei kuulu aktiivinen talousrikosten etsiminen. Kuitenkin aina, jos tilintarkastaja epäilee asiakastaan rahanpesusta, on tehtävä ilmoitus rahanpesun selvittelykeskukselle. Tämä ilmoitus tehdään sähköisesti selvittelykeskuksen sovelluksen avulla. Ilmoitukseen on sisällytettävä asiak-

kaan tuntemistietojen lisäksi tiedot liiketoimen laadusta, liiketoimen varoista, varojen alkuperästä sekä rahanpesuepäilyyn syy. Ilmoitusvelvollisen on vastattava viipymättä, jos selvittelykeskus tarvitsee lisätietoja. Ilmoitusvelvollisen on säilytettävä epäilyyn liittyvät tiedot viiden vuoden ajan. Tietoja ei saa kuitenkaan käyttää muuhun kuin rahanpesulaissa määrättäviin tarkoituksiin. (Rahanpesulaki 444/2017.)

Vuonna 2017 voimaan tullut uusi rahanpesulaki on vaikuttanut tilintarkastajien työhön. Lakiuudistuksen tavoitteena on estää rahanpesu ja terrorismin rahoittaminen, mutta lisäksi tavoitteena on torjua talousrikollisuutta ja harmaata taloutta. Uusi laki koskee kuitenkin vain lakisääteistä tilintarkastusta. Uusi rahanpesulaki edellyttää tilintarkastajilta myös asiakkaidensa parempaa tuntemista ja toiminnan seuranta. Käytännössä asiakkaan toiminnan seuraaminen toteutuu, jos tilintarkastus suoritetaan hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Tilintarkastajan täytyy laatia asiakkaastaan riskiarvio rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskin tunnistamiseksi. Asiakkaan tunteminen voidaan jakaa yksinkertaiseen, tavalliseen tai tehostettuun tuntemiseen. Jako tehdään tilintarkastajan oman arvioinnin mukaan. (Suomen tilintarkastajat 2017.)

2.1.8 Virkarikokset

Virkarikoksia ovat lahjuksen ottaminen, ja törkeän lahjuksen ottaminen, virkasalaisuuden rikkominen ja tuottamuksellinen virkasalaisuuden rikkominen, virka-aseman väärinkäyttö sekä virkavelvollisuuden rikkominen (8.9.1989/792). Lahjuksen ottamisena tarkoitetaan lahjan vastaanottamista tai lahjan pyytämistä, jonka avulla yritetään vaikuttaa lahjan vastaanottajan toimintaan. Lahjuksen ottamisesta voidaan tuomita sakkoon tai kahden vuoden vankeustuomioon. Pahimmassa tapauksessa virkamies voidaan tuomita viralta pantavaksi. (8.9.1989/792.) Lahjuksen ottamista pidetään törkeänä lahjuksen ottamisena, jos lahjus on virkamiehen toiminnan ehtona tai lahjan arvo on ilmeisen suuri. Törkeän lahjuksen vastaanottaja tuomitaan aina viralta pantavaksi.

Virkasalaisuutta rikotaan, jos virkamies tarkoituksellisesti paljastaa salassa pidettävän tiedon, tai käyttää salassa pidettävää tietoa omaksi hyväkseen tai toisen vahingoksi työsuhteensa aikana tai sen päättymisen jälkeen. Virkasalaisuuden rikkomisesta voidaan tuomita sakkoon tai enintään kahden kuukauden vankeustuomioon. Virkamies käyttää virka-asemaansa väärin, jos hän yrittää hankkia itselleen hyötyä tai jollekin toiselle haittaa, käyttämällä virka-asemaansa ja käskyvaltaansa väärin tai rikkomalla työtehtävässään noudettavia säännöksiä (12.7.2002/604). Virka-aseman väärinkäyttö on törkeää, jos tavoiteltava hyöty tai haitta on ilmeisen suuri tai se on suunnitelmallisesti tehty (8.9.1989/792). Virkavelvollisuuden rikkomista on kaikki muu, paitsi edellä mainitut virkasäännösten tahallinen rikkominen (12.7.2002/604).

2.1.9 Velallisen rikokset

Velallinen on epärehellinen rikoslain (24.8.1990/769) mukaan, jos hän

- ”1) hävittää omaisuuttaan,
- 2) ilman hyväksyttävää syytä lahjoittaa tai muuten luovuttaa omaisuuttaan,
- 3) siirtää omaisuuttaan ulkomaille saattaakseen sen velkojensa ulottumattomiin taikka
- 4) lisää perusteettomasti velvoitteitaan

ja siten aiheuttaa maksukyvyttömäksi tulemisensa tai oleellisesti pahentaa maksukyvyttömyyttään, on tuomittava velallisen epärehellisyydestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”

Tekoa pidetään törkeänä epärehellisyytenä, jos oman edun tavoittelu tai toiselle aiheutettu haitta on ilmeisen suurta. Velallisen petos on määritelty seuraavasti:

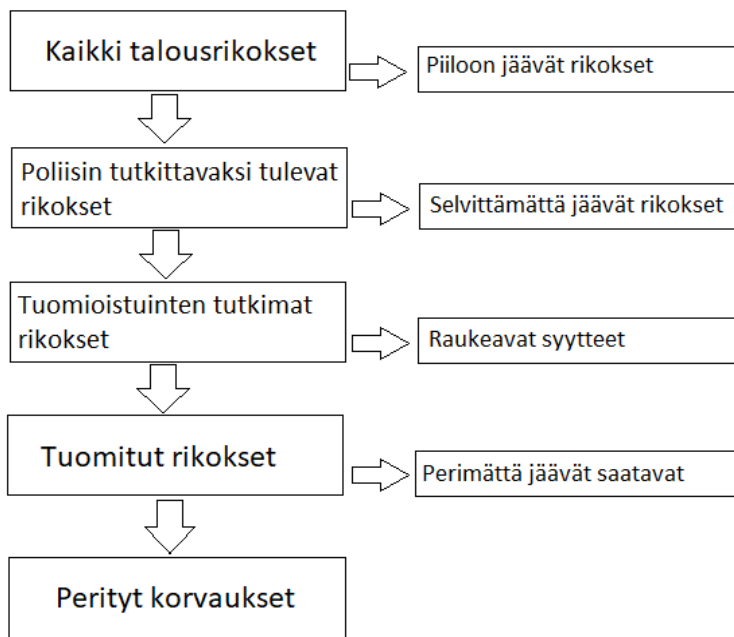
”Velallinen, joka hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä konkurssi-, ulosotto-, velkajärjestely- tai saneerausmenettelyssä (28.6.1993/610)

- 1) salaa omaisuuttaan,
- 2) ilmoittaa kokonaan tai osittain perusteettoman taikka valeoikeustoimeen perustuvan velvoitteen,
- 3) antaa muun väärän tai harhaanjohtavan tiedon velkojien kannalta merkityksellisestä seikasta, tai
- 4) jättää ilmoittamatta velan,

on tuomittava velallisen petoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”

Velallisen rikokset tapahtuvat esimerkiksi lähipiirikaupoissa alle markkinahinnan.

2.1.10 Talousrikollisuus Suomessa

Kuva 3 Talousrikollisuuden laajuus (Laitinen & Alvesalo 1994, 10)

Talousrikoksia on vaikeampi havaita kuin perinteisiä rikoksia. Talousrikokset on helppo piilottaa normaaliin liiketoimintaan. Piilorikollisuuden osuutta kaikista talousrikoksista ei voida tarkkaan sanoa. (Laitinen & Alvesalo 1994, 17.) Träskmanin (1981) arvion mukaan talousrikoksista paljastuu vain yksi prosentti. Talousrikoksista ei siis jäädä helposti kiinni.

2.1.11 Väärinkäytösten ehkäiseminen

Johdon tulisi miettiä, minkälaisia väärinkäytösriskejä yrityksen liiketoiminta mahdollistaa tekemällä riskikartoitus. Yrityksen tulisi määritellä, mitä väärinkäytöksiin kuuluu ja kuka vastaa väärinkäytösten torjunnasta ja estämisestä. Sen jälkeen johdon tulisi miettiä, vastaavatko yrityksessä käytössä olevat kontrollit riskikartoituksen tuloksena ilmenneisiin väärinkäytösriskeihin. Huomiota tulisi erityisesti kiinnittää vaarallisiin työyhdistelmiin. Kaikkien väärinkäytösten torjuntaa tukevien osa-alueiden tulisi olla ajan tasalla. Johdon tulisi näyttää mallia työntekijöille ja painottaa kaikkien vastuuta väärinkäytösten torjumisessa. (Sihvonen & Uusi-Hautamaa 2019, 29–30.)

Sihvosen ja Uusi-Hautamaan (2019, 32) mukaan ensimmäiset tunnit ja päivät ovat tärkeimpiä väärinkäytösten ratkaisemisen kannalta. Usein yrityksissä ajatellaan, että ei meillä tehdä väärinkäytöksiä. Se on aika vaarallinen ajattelutapa, koska melkein jokaisessa yrityksessä voidaan katsoa tapahtuvan väärinkäytöksiä.

Samociuk et al. (2004, 36–39.) ovat luoneet kuusi elementtiä väärinkäytöksen hallitsemiseen. Nämä elementit ovat tavoitteiden määrittely, väärinkäytösriskien ymmärtäminen ja vähentäminen, väärinkäytösten tunnistaminen, väärinkäytöstilanteiden hallinta sekä jälkiarviointi ja toiminnan parantaminen. Tavoitteiden määrittelyllä tarkoitetaan eettisen ohjeistuksen määrittämistä sekä väärinkäytösten ehkäisemisen tavoitteiden määrittämistä. Väärinkäytösriskien ymmärtäminen pitää sisällään johdolle tarkoitetun väärinkäytösprofiilin, työntekijöiden ajan tasalla pitämisen, väärinkäytöstekijöiden ja väärinkäytös metodien huomaamisen ja tunnistamisen sekä väärinkäytösten vaikutusten arvioimisen.

Väärinkäytösriskien vähentämisellä Samociuk et al. (2004, 36–39.) tarkoittavat valvontajärjestelmää, jonka avulla saadaan alennettua väärinkäytösriskiä. Linjajohdolle annetaan oikeus tehdä pikaratkaisuja, mutta ylimmän johdon kuuluisi laatia strategiset kysymykset. Väärinkäytösten tunnistamisessa pitäisi pyrkiä huomaamaan varoitussignaalit mahdollisimman ajoissa. Väärinkäytöstilanteiden hallintaa varten kuuluisi yrityksellä olla erityinen hallintasuunnitelma sekä mielellään myös hallintatiimi. Tiimin tulisi tiedostaa ja huomata keskeisimmät näkökannat. Jälkiarvioinnin ja toiminnan parantamisen kuuluisi pitää sisällään työntekijöiden ja johdon väärinkäytösriskin kattavan koulutusohjelman.

2.2 Tilintarkastus

International Federation of Accountants (IFAC) määrittelee tilintarkastuksen olevan tilinpäätöksen riippumatonta tarkastamista, jonka tarkoituksena on ilmaista käsitys tästä tilinpäätöksestä. American Accounting Accosiation määrittelee tilintarkastuksen olevan riippumattoman tilintarkastajan hoitama järjestelmällinen prosessi, jonka tulokset dokumentoidaan. (Riistama 1994.) Riippumattomuus on siis hyvin keskeinen vaatimus tilintarkastuksessa. Riippumattomuus onkin yksi tilintarkastuksen perusolettamuksista eli peruspostulaateista ja muun muassa Mautzin ja Sharafin (1961) sekä Flintin (1988) mukaan tilintarkastusta ei ole olemassakaan ilman riippumattomuutta.

IFAC on jakanut riippumattomuuden kahteen eri osaan: mielen riippumattomuus ja näkyvä riippumattomuus. Mielen riippumattomuus tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja tietää pystyvänsä tekemään tarkastustyön rehellisesti. Näkyvä riippumattomuus säilyy, jos tilintarkastaja ei ota asiakkaakseen esimerkiksi sukulaista tai muuta, joka kolmannen osapuolen päättelyn mukaan ei riko riippumattomuutta. (Tomperi 2016.)

2.2.1 Lakisääteinen tilintarkastus

Tilintarkastus on suoritettava hyvää tilintarkastustapaa noudattaen. Hyvän tilintarkastustavan mukaan tilintarkastajan täytyy tarkistustyötä tehdessään soveltaa kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja sekä ammattieettisiä periaatteita.

Hyvä tilintarkastustapa näkyy myös tilintarkastuskertomuksessa. Siinä mainitaan tilintarkastuksen suunnittelun ja toteutuksen olleen vaaditulla tasolla ja, että tilinpäätöksen virheettömyydestä on saatu kohtuullinen varmuus. (Blummé 2008, 65–70.) Tilintarkastajan lakisääteisenä tehtävänä on ulkoinen tarkastus eli yhtiön tilinpäätöksen tarkastaminen. Tilinpäätökseen sisältyy tase ja tuloslaskelma. Jos yritys on yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö tai julkinen osakeyhtiö, täytyy laatia myös rahoituslaskelma ja toimintakertomus. (Kirjanpitolaki 1336/1997.) Tilintarkastuslain (1141/2015) kolmannessa luvussa on mainittu lakisääteisen tilintarkastuksen kolme raporttia, jotka ovat tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuskertomus ja tilintarkastuspöytäkirja. Tilinpäätösmerkintä on julkinen raportti ja se tehdään tilinpäätökseen. Tilinpäätösmerkintä on aina samanlainen, oli kyseessä sitten vakiomuotoinen tai mukautettu tilintarkastuskertomus. Tilinpäätösmerkintä on hyvin lyhyt, oikeastaan vain kuittaus siitä, että tilintarkastus on tehty ja se tehdäänkin vasta, kun tilintarkastus on suoritettu. (Halonen & Steiner 2010, 454.)

Tilintarkastuskertomus annetaan jokaiselta tilikaudelta. Tilintarkastuskertomus päivätään ja allekirjoitetaan samana päivänä tilinpäätösmerkinnän kanssa. Tilintarkastus on suoritettava loppuun viimeistään kaksi viikkoa ennen yhtiökokousta, jossa tilinpäätös vahvistetaan. Tilintarkastuskertomus on julkinen asiakirja ja siitä pitää tulla ilmi, mistä tilinpäätöksestä on kyse, onko tilinpäätös laadittu kirjanpitolain mukaan vai kansainvälisten IFRS-standardien mukaan, antavatko tilinpäätös sekä toimintakertomus oikean ja riittävän kuvan yhtiön toiminnasta ja taloudellisesta tilasta sekä varmistus siitä, että toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen välillä ei ole ristiriitoja. (Tomperi 2016, 156.)

ISA 700 määrää, mitä tilintarkastuskertomus pitää sisällään. Jos tilintarkastaja tulee siihen tulokseen, että tilinpäätös on laadittu oikeiden säännösten mukaan ja minkäänlaisia lisätietoja ei tarvitse esittää, voidaan antaa vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus. Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus on aina samanlainen. Jos tilintarkastajaksi on valittu yhteisö, tilintarkastuskertomuksen allekirjoittaa päävastuullinen tilintarkastaja. Jos yhtiö on valinnut itselleen useamman tilintarkastajan, jokainen valittu tilintarkastaja allekirjoittaa tilintarkastuskertomuksen ja tekee tilinpäätösmerkinnän tilinpäätökseen. (Tomperi 2016, 157–159.)

Tilintarkastaja voi antaa yhtiölle varauman sisältämän tilintarkastuskertomuksen. Varauman sisältämä kertomus annetaan, jos tilintarkastajan on pitänyt huomauttaa kertomuksessa yhtiölle jostakin asiasta tai siihen on liitetty lisätietoja. (Halonen & Steiner 2010, 451–452.) Tilintarkastajan on perusteltava varauman sisältämä lausunto tilintarkastuskertomuksessa omassa kappaleessaan (Tomperi 2016, 160). Tilintarkastaja voi myös antaa kielteisen lausunnon tai ehdollisen lausunnon. Jos tilintarkastajalla ei ole tarpeeksi tilintarkastusevidenssiä, voi hän jättää kokonaan lausunnon antamatta. (Halonen & Steiner 2010, 452.) Tilintarkastajan täytyy käyttää omaa ammatillista harkintaa kertomusta antaessaan. Apuna voidaan käyttää seuraavanlaista kuviota (Tomperi 2016, 160):

<i>Mukauttamisen syy</i>	<i>Olennainen, ei laaja</i>	<i>Olennainen ja laaja</i>
<i>Tilinpäätöksessä olennainen virheellisyys</i>	Varauman sisältävä lausunto	Kielteinen lausunto
<i>Liian vähän tilintarkastusevidenssiä</i>	Varauman sisältävä lausunto	Lausunnon antamatta jättäminen

Varauman sisältävä lausunto annetaan siis silloin, kun vakiomuotoista lausuntoa ei voida antaa tilinpäätöksen virheellisyyden tai liian vähäisen tilintarkastusevidenssin perusteella, mutta ei ole kuitenkaan aihetta kielteiseen lausuntoon tai lausunnon antamatta jättämiseen. Kielteinen lausunto annetaan, jos virheellisyys tilinpäätöksessä ulottuu laajalle ja sen vaikutukset ovat merkittävät. Hyvin harvoin tulee vastaan tilanne, jossa tilintarkastaja ei voi antaa lausuntoa ollenkaan. Tilintarkastajan on jätettävä lausunto antamatta, jos tilintarkastusevidenssiä ei saada riittävästi hankittua ja tilinpäätöksessä on olennainen virheellisyys. (Tomperi 2016, 160–162.)

Tilintarkastuspöytäkirja on ainoa kolmesta lakisääteisestä raportista, joka ei ole julkinen. Tilintarkastuspöytäkirjassa tilintarkastaja voi huomauttaa esimerkiksi jonkin asian korjaamisesta. Jos tilintarkastajan ehdottamat virheet jätetään korjaamatta, voi siitä seurata merkintä tilintarkastuskertomuksessa, jonka seurauksena myös tilintarkastuspöytäkirjasta tulee julkinen lausunto. Pöytäkirja voidaan antaa joko tilikauden aikana tai vasta sen jälkeen. (Halonen & Steiner 2010, 454–456.) Tilintarkastuskertomuksessa ei mainita, vaikka tilintarkastuspöytäkirja olisikin annettu. Jos kertomuksessa kuitenkin viitataan pöytäkirjaan, tulee siitä osa julkista tilintarkastuskertomusta. Tilintarkastuspöytäkirja voidaan kirjoittaa esimerkiksi, jos tilinpäätöksen tekemisessä ei ole noudatettu hyvää kirjanpitoa tai jos puutteita löytyy esimerkiksi palkkakirjanpidossa tai tositteissa. (Tomperi 2016, 165–166.)

Tilintarkastaja voi antaa yhtiölle tilikaudelta myös tarkastusmuistion. Tarkastusmuistio ei ole lakisääteinen asiakirja ja se pitääkin erottaa tilintarkastuspöytäkirjasta. Muistiossa kerrotaan, minkälaisia tarkastustoimenpiteitä on käytetty, mitä on havaittu ja mihin toimenpiteisiin kannattaisi ryhtyä. (Tomperi 2016, 168.)

2.2.2 Tilintarkastus Suomessa

Nykyiseen tilintarkastuslakiin ovat vaikuttaneet EU- direktiivit sekä kansalliset tarpeet. Vuonna 2007 voimaan tullut tilintarkastuslaki toi mukanaan paljon uutuuksia. Viimeistään 2011 vuoden loppuun mennessä Suomessa piti luopua maallikkotilintarkastajista. Yksi Suomen ja Ruotsin erityispiirre tilintarkastuksessa on toimintakertomuksen ja hallinnon tarkastus. Toimintakertomuksen ensisijainen tehtävä ei ole antaa taloudellista tietoa, vaan antaa tietoa yrityksen toiminnasta. (Blummé 2008, 21–56.)

Suomessa tilintarkastajan tehtäviin kuuluu siis myös sisäinen eli hallinnon tarkastus. Sisäiseen tarkastukseen kuuluu tiedon kulkeminen organisaation si-

sällä. Tilintarkastajan tehtävänä on tarkastaa, että sisäinen valvonta, joka on organisaation johdon vastuulla, on kunnossa. (Riistama 2000.)

Tomperin (2016, 73–75) mukaan hallinnon tarkastuksen tehtävänä on varmistaa, että yrityksen johto toimii lain mukaan. Hallinnon tarkastusta määräävät erityisesti yhteisölait. Näitä ovat esimerkiksi Osakeyhtiölaki, Osuuskuntalaki ja Yhdistyslaki. Yksi tärkeä seikka hallinnon tarkastukseen liittyen on osakkaiden yhdenmukainen kohtelu. Hallitus ei saa esimerkiksi tuottaa osakkaalle epäoikeutettua etua muiden osakkaiden tai yhtiön etujen kustannuksella. Tilintarkastajan täytyy sisällyttää tilintarkastuskertomukseen huomautus, jos hallituksen jäsen, toimitusjohtaja tai joku muu vastuuhenkilö on toiminut lakia tai yhteisön sääntöä vastaan tai muuten laiminlyönyt tehtävänsä.

Hallinnon tarkastukseen kuuluu pöytäkirjojen lukeminen. Pöytäkirjoista tarkastetaan, ettei kokouksissa tehdyt päätökset ole lain vastaisia. Kaikki tärkeät päätökset täytyy löytyä pöytäkirjoista ja tilintarkastajan on varmistettava, että pöytäkirjoissa päätetyt asiat ovat pantu täytäntöön. Tilintarkastajan täytyy tarkastaa, että lain määräämät kokoukset on pidetty lain määräämissä rajoissa ja niissä on päätetty lain mukaiset asiat kuten tilinpäätöksen vahvistaminen, vastuuvapauden myöntäminen sekä voiton tai tappion käsittely. Lisäksi vuosikokouksessa tulee valita tilintarkastaja sekä hallitus. Pöytäkirjat pitää olla allekirjoitettuna, päivättyinä ja numeroituna asianmukaisella tavalla. (Tomperi 2016, 75–76.)

Hallinnon tarkastus suoritetaan yhtä aikaa tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tarkastamisen yhteydessä. Sisäinen valvonta voidaan jakaa viiteen osatekijään:

1. Riskien arviointi
2. Valvontaympäristö
3. Kontrollit
4. Kontrollien seuranta
5. Tietojärjestelmät

Jos riskienarviointiprosessi on kunnossa yrityksen sisällä, auttaa se myös tilintarkastajaa tunnistamaan virheet ja riskit. Riskien arvioinnista myöhemmin lisää. Tilintarkastajan on muodostettava käsitys valvontaympäristöstä. Jotta tilintarkastajan on mahdollista arvioida olennaista virheellisyyttä tai puutetta, täytyy tilintarkastajan laatia käsitys kontrollitoiminnoista. Ne kontrollitoiminnot ovat tärkeitä, jotka auttavat arvioimaan olennaista virhettä. Tilintarkastajan täytyy myös tietää ne toiminnot, joilla yrityksen sisällä valvotaan taloudellista raportointia. Kontrollien seurannan tarkoituksena on siis arvioida, kuinka tehokkaasti sisäinen valvonta toimii yrityksen sisällä. Tilintarkastajan täytyy ottaa selvää tietojärjestelmistä, jotka ovat relevantteja taloudellisessa raportoinnissa. (Blummé 2008, 60–123.)

Suomessa tilintarkastuksesta määrättiin ensimmäisen kerran vuonna 1895 osakeyhtiölaissa. Tästä voidaan katsoa alkaneen lakisäätöinen tilintarkastus Suomessa. Alusta asti myös hallinnon tarkastusta on pidetty yhtenä tilintarkastuksen osa-alueena. Tämä alkuperäinen laki säänteli hyvin pitkään tilintarkastusta. Myöhemmin sitä on muokannut Kirjanpitolaki, muutokset Osakeyhtiö-

laissa sekä KHT-yhdistyksen, Keskuskauppakamarin ja kirjanpitolautakunnan suositukset ja ohjeet. 2000-luvulla tilintarkastukseen vaikutti suuresti kansainväliset ISA (International Standards of Auditing) standardit. (Kosonen 2005.)

Kaikkien yritysten ei tarvitse suorittaa tilintarkastusta. Tilintarkastuksen rajat ja rajojen nostaminen ovatkin olleet kovasti keskustelun aiheena viime aikoina. Mikroyritysten tilintarkastuksen vapauttava lakiehdotus kumottiin, koska sen ajateltiin vaarantavan taloudellisen raportoinnin luotettavuutta sekä lisäävän harmaata taloutta (Suomen Tilintarkastajat 2018). Tilintarkastuslain (1141/2015) toisessa luvussa määrätään tilintarkastusvelvollisuudesta. Suomessa yrityksen on valittava tilintarkastaja, jos vähintään kaksi seuraavista edellytyksistä on täyttynyt kahdella viimeisimmällä tilikaudella:

- Taseen loppusumma on suurempi kuin 100 000 euroa
- Liikevaihto on suurempi kuin 200 000 euroa
- Yhtiön palveluksessa on enemmän kuin kolme henkilöä.

Vaikkei edellä mainitut rajat ylittyisi, voi yhteisö halutessaan määrätä tilintarkastuksesta yhtiöjärjestyksessään. Yhteisön on valittava myös varatilintarkastaja, jos valittu tilintarkastaja ei ole tilintarkastusyhteisö. (Tilintarkastuslaki 1141/2015 2 §.)

Yhtiön on valittava KHT-tilintarkastaja (Keskuskauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja) tai tilintarkastusyhteisö, josta päävastuullisena tilintarkastajana KHT-tilintarkastaja, jos kyseessä on yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö tai kaksi seuraavista ehdoista ylittyy:

- Taseen loppusumma on suurempi kuin 25 000 000 euroa
- Liikevaihto on suurempi kuin 50 000 000 euroa
- Yhtiön palveluksessa on enemmän kuin 300 henkeä. (Tilintarkastuslaki 1141/2015 5 §.)

Tilintarkastajan on lisäksi aina toimittava hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Hyvästä tilintarkastustavasta on määrätty myös tilintarkastuslain (1141/2015) neljännessä luvussa. Hyvä tilintarkastustapa tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja työssään noudattaa kaikkia sitä määrääviä ja siihen liittyviä määräyksiä. Lisäksi ammattieettisten periaatteiden noudattaminen on osa hyvää tilintarkastustapaa. (Blummé 2008 65–66.)

2.2.3 Odotuskuilut

Väärinkäytösten havaitsemiseen liittyy hyvin vahvasti odotuskuilut. Lakisääteeseen tilintarkastukseen ei kuulu talousrikosten aktiivinen etsiminen tilinpäätöksistä. Kuitenkin Hanna Hartlinin (2009) Pro Gradussa tehdyssä tutkimuksessa yhteensä 12 % vastaajista oli sitä mieltä, että tilintarkastajien tehtäviin kuuluisi aktiivinen talousrikosten etsiminen, mutta yksikään tutkimukseen osallistunut tilintarkastaja ei pitänyt aktiivista väärinkäytösten etsimistä työtehtävänä. Kuitenkin 86 % tilintarkastajista piti tehtävänänsä huomioida tarkastustyössään talousrikoksista johtuvat virheet ja puutteet.

Myös Singaporessa tehdyn tutkimuksen mukaan odotuskuiluja on tilintarkastajien, sijoittajien sekä pankkiirien välillä (Best et al. 2001, 134–142). Odotuskuiluja ja tilintarkastuskertomuksen sanamuotoa on tutkittu Australiassa. Tutkimuksen mukaan odotuskuiluja löytyi tilintarkastajien ja sidosryhmien välillä etenkin vanhan tilintarkastusraportin käyttäjien keskuudessa. (Monroe & Woodliff 1994, 47–74.)

Odotuskuilut ovat olleet tilintarkastuksen ongelmana jo satoja vuosia, mutta odotuskuilu terminä otettiin käyttöön vasta vuonna 1974 Liggion toimesta, jonka mukaan odotuskuilut tilintarkastuksessa johtuvat sidosryhmien ja tilintarkastajien välillä vallitsevista näkemyseroista tilintarkastuksen sisällöstä. (Liggio, C.D. 1974 27–44.) Viitasen (1995, 175–180) mukaan odotuskuilut syntyvät, koska sidosryhmillä on eri oletus tilintarkastuksen sisällöstä, kuin mitä tilintarkastusta koskevassa laissa määrätään. Porter (1993) puolestaan on jakanut odotuskuilu-käsitteen kahteen osa-alueeseen: kohtuullisuuskuiluun ja suorituskuiluun. Kohtuullisuuskuilu tarkoittaa nimensä mukaan sitä, että yhteiskunta ja sidosryhmät odottavat tilintarkastajilta kohtuuttomia. Suorituskuilu puolestaan tarkoittaa sitä, että sidosryhmien odotukset ja tilintarkastajien suoritukset eivät kohtaa, vaikka odotukset olisivatkin kohtuulliset. Suorituskuilun Porter jakaa vielä kahteen osaan: puutteelliseen säännöskuiluun sekä puutteelliseen suorituskuiluun. Puutteellisella säännöskuilulla hän tarkoittaa puutteellisuuksia tilintarkastusta koskevassa lainsäädännössä, kun taas puutteellisella suorituskuilulla hän tarkoittaa tilintarkastajan jättäneen noudattamatta lainsäädäntöä.

Schelluch & Gay (2006, 654) ovat listanneet eniten keskustelua herättäneet aiheet odotuskuiluihin liittyen. Nämä aiheet liittyvät tilintarkastajien tehtäviin ja vastuuseen sekä työn laatuun. Myös virheiden löytäminen ja raportointi ovat keskustelun ytimessä. Keskustelua on herättänyt lisäksi tilintarkastuksen ammattikunnan rakenne. Kososen (2005, 225) mukaan odotuskuiluja saataisiin pienennettyä parantamalla tilintarkastuksen laatua ja lisäämällä raportointia. Yksi näkökulma odotuskuiluihin on tilintarkastajien haluttomuus pienentää odotuskuilua. Lakisääteisen tilintarkastuksen taakse on helppo piiloutua.

Myös Koh ja Woo (1998, 147–152) ovat listanneet kolme pääkohtaa odotuskuiluista, jotka ovat odotuskuilujen määritelmä, odotuskuilujen luonne ja rakenne sekä tavat pienentää odotuskuiluja. Odotuskuiluja voitaisiin kaventaa koulutuksella. Tutkimusten mukaan korkeammin koulutetut sidosryhmät eivät vaadi tilintarkastukselta yhtä paljon kuin matalasti koulutetut. Tämän takia onkin esitetty, että odotuskuiluja voitaisiin kaventaa tiedottamalla tilintarkastuksen sisällöstä ja luonteesta. Yksi ehdotus odotuskuilujen pienentämiseksi on tilintarkastajien vastuun laajentaminen siten, että tilintarkastajien tehtäviin kuuluisikin huomata väärinkäytökset ja talousrikokset. Laajennettu tilintarkastuskertomus pienentää tutkimusten mukaan odotuskuiluja, koska siitä näkee paremmin tarkastuksen laajuuden ja luonteen.

Blummén (2008, 66) mukaan sisäistä tarkastusta ei tehdä väärinkäytösten havaitsemiseksi. Hallintoa tarkastetaan, jotta saataisiin selville, sisältyykö oleellisen virheen riski tilinpäätökseen.

2.2.4 Agenttiteoria

Yleisin tapa tutkia tilintarkastusta ja tilintarkastuksen hyödyllisyyttä on taloustieteissä käytetty agenttiteoreettinen lähestymistapa. Siinä perusajatuksena on päämies-agentti-ongelma. Päämies-agentti-ongelmalla tarkoitetaan tilannetta, jossa päämies eli omistaja palkkaa edustajakseen agentin eli hallituksen, mutta agentti haluaakin maksimoida oman hyötynsä päämiehen kustannuksella. Tämä ongelma aiheuttaa lisäkuluja päämiehelle. Näitä lisäkuluja kutsutaan agenttikustannuksiksi. Agenttikustannuksia ovat muun muassa kannustinpalkkiot johdolle, jotta he maksimoisivat päämiehen edun oman etunsa sijaan. (Jensen & Meckling 1976, 308–309.)

Jensen ja Meckling (1976, 6) luokittelevat agenttikustannukset kolmeen kategoriaan:

1. Agentin valvomiseen käytetyt kustannukset
2. Agentin sitouttamiseen käytetyt kustannukset
3. Jäännöskustannukset.

Valvontakustannukset syntyvät, kun päämies valvoo johdon tekemisiä. Sitouttamiskustannukset syntyvät johdon ja omistajien välillä tehdyistä sopimuksista. Jäännöskustannukset ovat kustannukset, jotka syntyvät valvonnasta ja sitouttamisesta huolimatta.

Byrd et al. (1998, 15–18) ovat listanneet päämies-agentti-ongelman eri tyyppejä. Heidän mukaansa nämä tyypit ovat vaivannäkö, horisontti, eri riskimieltymys sekä omaisuudenkäyttö. Vaivannäöllä he tarkoittavat sitä, että agentti näkee vähemmän vaivaa työn tekemiseen kuin mitä osakkeenomistajat olettavat. Horisontilla he tarkoittavat pitkän ja lyhyen aikavälin näkökulmaa tulosten saavuttamisessa. Agentilla on usein lyhyemmän aikavälin tavoitteet, kun taas omistajat tähtäävät pitkän aikavälin tulokseen. Agentit eivät välttämättä ota niin helposti riskejä, kuin osakkeenomistajat ottaisivat, koska he ovat enemmän riippuvaisia yrityksen olemassaolosta. Agenteilla voi olla houkutus käyttää väärin yrityksen omaisuutta.

2.2.5 Tilintarkastajan vastuu

Tilintarkastajat ovat joutuneet jopa oikeuteen ja korvausvastuuseen, jos he eivät ole huomanneet virhettä tilinpäätöksessä. Esimerkiksi KPMG ja PwC joutuivat miljoonakorvauksiin, koska eivät huomanneet, että Ekomen Oy:n apporttina saadut Ekocenter I:n osakkeet olivat edelleen maksamatta. (Talouselämä, 2001.) Tomperin (2016, 185) mukaan tilintarkastajien korvausvastuu Suomessa on rajaton, mutta Euroopan Unioni saattaa tulevaisuudessa rajoittaa tilintarkastajien korvausvastuuta.

Tilintarkastajan vastuu voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen: vahingonkorvausvastuu, rikosoikeudellinen vastuu sekä kurinpidollinen vastuu. Vahingonkorvausvastuusta määrätään tilintarkastuslain kymmenennessä luvussa pykälässä 9. Lain mukaan tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on tahallaan tai huolimattomuudella aiheuttanut tehdessään yhtiön tai säätiön tarkastusta (tilintarkastuslaki 622/2016).

Jos tilintarkastaja toimii lakia vastaan tahallisesti, joutuu hän rikosoikeudelliseen vastuuseen (Tomperi 2016, 185–186). Horsmanheimo ja Steiner (2008, 493) ovat samoilla linjoilla Tomperin kanssa väittäessään, että rikosoikeudellinen vastuu syntyy tilintarkastajan tehdessä teon, joka voidaan säätää rangaistavaksi ja häntä voidaan syyttää tuomioistuimessa. Rikosoikeudellinen vastuu on vahvin vastuumuoto, joka vaikuttaa tilintarkastajan työntekoon (Alakare ym. 2008, 206). Kurinpidollista vastuuta valvoo TILA (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta) ja TIVA (Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta). TILA ja TIVA antavat tilintarkastajille sanktioita tai moitteita, jos he eivät ole esimerkiksi toimineet täysin hyvän tilintarkastustavan mukaisesti, mutta yhtiö tai säätiö ei ole siitä suoranaisesti kärsinyt. Tällöin he joutuvat kurinpidolliseen vastuuseen. (Tomperi 2016, 181–182.)

2.2.6 Tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastajan riippumattomuus on yksi tärkeimmistä tilintarkastuksen perusolettamuksista. Sikka et al. (2009, 138–139) toteavat julkaisussaan, että jokainen tilintarkastaja on riippuvuussuhteessa asiakkaisiin, koska asiakkaat maksavat tilintarkastajalle palkkion hänen työstään. Tilintarkastusyhteisöillä kun kuitenkin tavoitteena on mahdollisimman suuren tuloksen saaminen.

Mautz ja Sharaf (1961, 42) ovat sisällyttäneet riippumattomuuden tilintarkastuksen peruspostulaatteihin, joiden avulla he ovat tilintarkastusprosessia kuvanneet. Heidän mukaansa tilintarkastajan on annettava riippumaton lausunto ja noudatettava tilintarkastajan velvollisuuksia. Mautzin ja Sharafin (1961, 42) perusolettamukset ovat seuraavat:

- Tilinpäätöksen tietojen tulee olla oikeat.
- Tilintarkastajan ja johdon välillä ei saisi olla eturistiriitoja.
- Tilinpäätöksessä ja muissa asiakirjoissa ei saa olla virheitä tai väärinkäytöksiä.
- Sisäisen valvonnan täytyy olla kunnossa ja estää väärinkäytökset.
- Jos tilinpäätöksen laatimisessa on noudatettu kirjanpidon yleisiä periaatteita, saadaan yrityksen tilasta oikea ja riittävä kuva.
- Jos ei voida toisin todistaa, se mikä on aikaisemmin pätenyt kyseiseen organisaatioon, voidaan sitä soveltaa myös tulevaisuudessa.
- Tilintarkastajan lausunto tilinpäätöksestä täytyy olla riippumaton.
- Tilintarkastajan täytyy olla täysin riippumaton tarkastamaansa organisaatiota kohtaan.

Nämä kahdeksan postulaattia mahdollistavat tilintarkastuksen oikeanlaisen rakenteen. Ensimmäinen postulaatti perustuu taloudelliseen ajatteluun ja johtaa tilinpäätöksen tarkastamiseen. Viides postulaatti liittyy ensimmäiseen postulaattiin, koska johdonmukaisuus on ehtona taloudellisen tilan rakentamiselle ja kirjanpidon yleisiin periaatteisiin kuuluu myös toiminnan jatkuvuus. Seitsemäs ja kahdeksas perusolettama liittyvät ammatilliseen asemaan ja niistä voimme huomata, että riippumattomuus on yksi tilintarkastuksen peruspilareista. Kaksi viimeistä postulaattia estävätkin riippumattomuuden näkökulmasta tilintarkas-

tajaa ottamasta vastuuta asiakasyrityksen muista osa-alueista. (Almeida 2015, 154–155.)

2.2.7 Salassapitovelvollisuus

Tilintarkastajan salassapitovelvollisuuden tavoitteena on parantaa ja säilyttää luottamuksellisuutta tilintarkastuksessa. IFAC (International Federation of Accountants) on laatinut tilintarkastukseen eettiset ohjeet, jotka ovat vaikuttaneet myös Suomen tilintarkastuslakiin ja muihin tilintarkastusta ohjaaviin sääntöihin. Luottamuksellisuus ja salassapitovelvollisuus ovat osa näitä ohjeita. Muita IFAC:n laatimia periaatteita ovat rehellisyys, objektiivisuus, pätevyys, huolellisuus, ammatillinen käyttäytyminen sekä ammatillisten standardien noudattaminen. Salassapitovelvollisuudella ja vaitiolovelvollisuudella on pieni ero. Vaitiolovelvollisuus voi olla passiivista, mutta salassapitovelvollisuus on tietojen aktiivista suojaamista ja arkistointia. (Horsmanheimo & Steiner 2006, 310–311.)

Salassapitovelvollisuutta sovelletaan vain ulkopuolisiin henkilöihin. Salassapitovelvollisuutta ei voida myöskään noudattaa, jos tilintarkastaja tarvitsee ulkopuolisen asiantuntijan apua, mutta asiasta kannattaa keskustella aina toimeksiantajan kanssa ensin. Salassapitovelvollisuus alkaa heti, kun tilintarkastaja on valittu työtehtävään eikä pääty koskaan. Salassapitovelvollisuus koskee vain rehellistä liiketoimintaa. Tilintarkastajan ei tarvitse suojella rikollista toimintaa. (Horsmanheimo & Steiner 2006, 311–317.) Esimerkiksi tilintarkastaja on velvollinen ilmoittamaan rahanpesuepäilystä rahanpesun selvittelykeskukseen (Rahanpesulaki 444/2017). Jos salassapitovelvollisuutta rikotaan, voi sen seurauksena menettää hyväksymisensä tilintarkastajana. (Horsmanheimo & Steiner 2006, 311–317.)

2.2.8 Dokumentointi tilintarkastuksessa

Hyvin tärkeä osa tilintarkastusta on dokumentointi. Siitä onkin tehty oma standardinsa ISA 230. Jos tilintarkastaja ei dokumentoi tarkastustyötään riittävästi, ei voida todentaa, onko hän suorittanut tarkastustyönsä hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. (Halonen & Steiner 2010, 101.) Patentti- ja rekisterihallitus (PRH) suorittaa laadunvalvontaa säännöllisin väliajoin. Laadunvalvonnan tarkoituksena on varmistaa, että

- Laadunvalvonta tilintarkastusyhteisön sisällä on moitteettomasti hoidettu
- Tilintarkastaja on suorittanut tarkastustyönsä tilintarkastuslakia ja tilintarkastusta koskevien säännösten mukaisesti
- Tilintarkastajalla on ollut tarkastustyössä käytössään riittävästi tilintarkastusevidenssiä. (Patentti- ja rekisterihallitus 2018.)

Dokumentaation avulla voidaan siis todistaa, että tarkastus on tehty ISA-standardieja ja muita säädöksiä noudattaen. Dokumentaatio tapahtuu samanaikaisesti tarkastustyön kanssa. Dokumentoinnin avulla päävastuullinen tilintarkastaja voi käydä läpi muiden tarkastustiimiin kuuluvien työnjälkeä. Halonen ja Steiner (2010, 102–103) ovat luetelleet tilintarkastusdokumentaation tavoitteet:

1. Suunnittelu
2. Tilintarkastusevidenssi
3. Puitteet tilintarkastuskertomukselle
4. Tiimiläisten työn tsekkausta
5. Laadunvalvonta
6. Muut

Aukaistaan hieman laadunvalvonnan tavoitteita. Ensimmäinen kohta on suunnittelu. Tilintarkastaja sisällyttää työpapereihinsa työn suunnittelua, hän myös käyttää edellisen vuoden työpapereita apuna tarkastustyössään. Edelliseltä vuodelta on saattanut jäädä jotain huomautettavaa seuraavalle vuodelle. Tilintarkastusevidenssin kerääminen ja dokumentointi on tärkeää. Tilintarkastajalle saattaa tulla tilanne, jossa tilintarkastajan täytyy pystyä todistamaan, että tarkastustyö on suunniteltu hyvin ja että tilintarkastusevidenssiä on kerätty riittävästi. Tilintarkastuskertomuksen täytyy perustua evidenssin perusteella tehtyihin havaintoihin. (Halonen & Steiner 2010, 102–103.)

Kokeneemmat tarkastajat käyvät läpi kokemattomimpien tarkastajien työpapereita varmistaakseen, että he ovat käyneet tarvittavat asiat läpi. PRH suorittaa laadunvalvontaa ja ilman dokumentaatiota työn laatua ei voida todentaa. Sanonta kuuluukin ”mitä ei ole dokumentoitu, sitä ei ole tehty”. Vanhoja työpapereita voidaan käyttää myös esimerkiksi uusien työntekijöiden perehdyttämiseen. Dokumentaatiota käytetään myös tulosten raportoinnissa. (Halonen & Steiner 2010, 102–103.)

Dokumentaation perusteella täytyy selvittää seuraavat asiat:

- Johtopäätös työvaiheista
- Päivämäärät tarkastustoimenpiteistä
- Mitä tarkoitusta varten mikäkin toimenpide on suoritettu
- Mistä aineisto on lähtöisin
- Kuinka laaja osuus aineistosta on ollut tarkastuskohteena
- Millaisia tarkastustoimenpiteitä on käytetty evidenssin saamiseksi.

Lisäksi dokumentaatiosta tulee ilmetä työn suorittaja. (Halonen & Steiner 2010, 110.)

2.2.9 Oikeustapauksia

Silloin tällöin tilintarkastajat joutuvat korkeimman oikeuden eteen. Tässä kappaleessa esittelen muutamia korkeimman oikeuden ratkaisemia tilintarkastajan vastuuseen liittyviä tapauksia. Vuonna 1981 tilintarkastajat määrättiin maksamaan vahingonkorvauksia osakeyhtiölle, koska he eivät huomanneet, että toimitusjohtaja oli nostanut yhtiön varoja itselleen kirjaten jo maksettuja laskuja kirjanpitoon. (KKO: 1981-II-48.)

Erään osakeyhtiön tilinpäätökseen oli kirjattu osakkeenomistaja A:lta, joka toimi myös hallituksen puheenjohtajana, saatavia. Näitä saatavia voidaan pitää rahalainana, koska niitä ei ollut käytetty yhtiön toiminnan tarkoituksiin. A:n saatavat sisälsivät muun muassa matkaennakkoja ja nostoja yhtiön kassasta. Saatavia ei ollut myöskään selvitetty hyväksyttävässä ajassa. Rahalainan anta-

minen rikkoi siis osakeyhtiölakia, jonka mukaan varoja voidaan jakaa osakkeenomistajille vain sen verran, kuin voitonjaosta on laissa sovittu. Tilintarkastajan olisi kuulunut huomata rikkomukset, joten heidät velvoitettiin A:n kanssa yhteisvastuuseen yhtiön velkojia kohtaan. (KKO: 1992:98.)

Edellinen tapaus sai jatkoa, kun tilintarkastaja vaati vakuutusyhtiötä korvaamaan A:n aiheuttamat vahingot. Korkeimman oikeuden mukaan tilintarkastaja ei toiminut törkeän huolimattomasti jättäessään huomautuksen antamatta. Tilintarkastaja oli kuitenkin useaan kertaan huomauttanut enemmistöosakkaalle, että osakaslainat ovat kasvaneet. Korkeimman oikeuden päätös oli, että vakuutusyhtiö määrättiin maksamaan puolet tilintarkastajan vaatimasta korvauksesta. (KKO: 1997:103.)

Yksi suurimmista, ellei suurin, tilintarkastukseen liittyvä skandaali on Enron-skandaali vuonna 2001. Enron oli valittu Yhdysvaltain innovatiivisimmaksi yritykseksi kuutena peräkkäisenä vuonna. Kuitenkin vuonna 2001 Enron joutui konkurssiin. Enronilla oli vajetta 12 miljardia dollaria. Enron vei mukanaan myös tilintarkastusyhteisö Arthur Andersenin, jolla oli toimisto Enronin toimitalossa. Siellä tilintarkastajat kaunistelivat Enronin liikevaihtoa ja tuhosivat epäilyttäviä asiakirjoja. (Lehtonen 2002, 48–49.)

2.3 Väärinkäytösten havaitseminen tilintarkastuksessa

KHT-yhdistyksen (2005) mukaan väärinkäytöksiä taloudellisen kuvan parantamiseksi voidaan tehdä monella eri tapaa. Kirjanpitoon voidaan viedä tekaistuja kirjauksia tuloksen parantamiseksi. Voidaan muutella tilisaldojen arvioita sekä tehdä tarpeettomia oikaisuja. Jotkin tapahtumat saatetaan jättää kokonaan pois tai kirjata väärään aikaan. Voidaan sitoutua sellaiseen liiketoimintaan, joka antaa väärän kuvan yrityksen taloudellisesta asemasta. Jätetään sellaiset kirjat pois, jotka vaikuttaisivat muihin tapahtumiin. Kirjanpidossa voidaan myös muuttaa epätavallisia, mutta merkittäviä kirjauksia.

ISA 240-standardi koskee väärinkäytöksiä tilinpäätöksessä. Siinä mainitaan, että tilintarkastajan täytyy saada varmistettua, että tilinpäätöksessä ei ole tehty väärinkäytöksiä. Standardissa mainitaan myös, ettei tilintarkastaja hyväksytä suunnittelusta ja toteutuksesta huolimatta kykene löytämään kaikkia virheellisyyksiä. Standardissa mainitaan myös, että väärinkäytösten havaitsemisesta ja ennaltaehkäisemisestä suurimman vastuun ottavat he, jotka ovat vastuussa hallinnosta. (International Standard On Auditing 240 2009.)

ISA 240-standardissa on listattu asiat, joita tilintarkastajan täytyy selvittää yrityksen johdolta. Nämä asiat ovat seuraavat:

- Tilintarkastajan täytyy selvittää, mikä on johdon arvio rikoksen riskin mahdollisuudesta.
- Millainen on johdon prosessi riskien tunnistamisessa ja riskeihin reagoimisessa.

- Millainen on riskien tunnistusprosessin viestintä ja kommunikaatio yrityksen sisällä. (International Standard On Auditing 240 2009.)

Hyvä sisäinen valvonta on tehokas tapa estää väärinkäytösten syntymisen. ST-Akatemian koulutuksessa 14.5.2019 painotettiin vaarallisten työyhdistelmien purkamista osana sisäistä valvontaa ja väärinkäytösten ehkäisemistä.

Toisaalta sisäinen valvonta ei ole mielestäni paras työkalu johdon väärinkäytöksiä vastaan, jotka ovat yleensä rahamääräisesti suurimmat petokset. Tähän pitäisikin saada jokin työkalu, jos tilintarkastukseen ei niitä pysty näkemään. Kuten KPMG:n vuonna 2007 tekemässä tutkimuksessa todetaan, suurimman osan talousrikoksista tekee ylin johto.

2.3.1 Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu

Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuudesta on määrätty tilintarkastuslain (1141/2015) kymmenennen luvun yhdeksännessä pykälässä. Lain mukaan tilintarkastaja on vahingonkorvausvelvollinen aiheuttaessaan vahinkoa tarkistamassaan yrityksessä huolimattomuudellaan. Päävastuullinen tilintarkastaja on vastuussa myös apulaisensa aiheuttamasta vahingosta. Euroopan Unionin tilintarkastusasetuksen mukaan tilintarkastaja on vahingonkorvausvastuussa vain, jos vahinko on tapahtunut törkeästä tai tahallisesta huolimattomuudesta.

2.3.2 Riskin arvioiminen

Yksi tilintarkastuksen toimenpiteistä on riskienarviointitoimenpiteet. Riskienarviointitoimenpiteet muodostavat käsityksen yrityksestä, yrityksen toimintaympäristöstä sekä yrityksen sisäisestä valvonnasta. Tarkoituksena on tunnistaa väärinkäytöksen tai virheen seurauksena syntynyt olennaisen virheen riski ja sen arvioiminen. (Halonen & Steiner 2010, 154.)

ST-Akatemia Oy:n koulutusmateriaalissa (14.5.2019) on esitetty väärinkäytösriskin arvioimisen vaiheet. Ensimmäinen vaihe väärinkäytösten arvioimisessa on tunnistaa alkuperäiset riskit. Alkuperäisillä riskeillä tarkoitetaan motiiveja ja mahdollisuuksia talousrikosten tekemiseen. Näitä motiiveja ja mahdollisuuksia luo esimerkiksi asema työpaikalla tai huono sisäinen valvonta. Tähän liittyykin Fraud Triangle, joka pyrkii selittämään, miksi talousrikoksia tehdään työpaikalla.

Toisena vaiheena ST-Akatemia mainitsee materiaalissaan kyseessä olevien riskien toteutumisen todennäköisyyden sekä näiden riskien merkityksen yritykselle. Sen jälkeen tilintarkastajan on mietittävä, missä työtehtävissä olevat henkilöt voisivat todennäköisimmin realisoida riskit. Tilintarkastajan tulisi tunnistaa ehkäisevät kontrollit, jotka liittyvät aiemmin tunnistettuihin riskeihin ja arvioida toimivatko nämä kontrollit hyvin vai huonosti. Lopuksi tulee vielä arvioida heikosta kontrollista johtuvaa jäännösriskiä. (ST-Akatemia Oy:n koulutusmateriaali 14.5.2019.)

Blummé (2008, 97) on kuvannut riskienarviointiprosessin vaiheet seuraavasti:

- Uuden asiakkaan hyväksyntä tai vanhan asiakkaan jatkamispäätös

- Tarkastussuunnitelman luominen
- Yrityksen liiketoiminnan sisäistäminen
- Yrityksen sisäisen valvonnan tarkistaminen ja arvioiminen
- Riskiarvio olennaisesta virheestä
- Riskien tunnistaminen tilanteissa, joissa ainoastaan aineistontarkastus ei ole riittävä
- Puutteiden olemassaolosta raportointi johdolle
- Olennaisen virheen arviointi.

Usein tarkastukseen osallistuu enemmän kuin vain yksi tarkastaja. Jos halutaan riskin arvioinnin olevan tehokasta, täytyy siihen koko tarkastustiimin osallistua ja tiimin keskinäisen kommunikoinnin täytyy olla kunnossa. Kommunikointia voidaan parantaa muun muassa suunnittelukokouksilla, joissa käydään läpi tilintarkastusstrategiaa ja tilintarkastusohjelmaa sekä mietitään, kuinka väärinkäytökset huomattaisiin ja estettäisiin.

Riskin arviointia voidaan tehdä jo ennen kuin tilikausi loppuu, koska siihen ei tarvita tarkkoja tilisaldoja. Kun riskiä on arvioitu, voi tilintarkastaja käyttää olennaisen riskin osa-alueisiin enemmän aikaa, kuin pienemmän riskin alueisiin. (Blummé 2008, 102 – 103.)

Isa 315- standardissa sanotaan riskin arvioimisesta seuraavasti:

”Tilintarkastajan tulisi muodostaa käsitys prosessista, jonka avulla yhteisössä tunnistetaan taloudellisen raportoinnin tavoitteiden kannalta relevantit liiketoimintariskit ja päätetään näihin riskeihin vastaamiseksi suoritettavista toimista ja niiden seurauksista.”

PwC: tutkimuksessa (2018) on mainittu neljä keinoa, joilla voidaan torjua talousrikollisuutta organisaation sisällä:

1. Väärinkäytösten havaitsemiseksi silmät on pidettävä auki
2. Väärinkäytöksiltä suojautumiseksi on oltava askel muita edellä
3. Uhkien torjumisena kannattaa käyttää hyväkseen teknologiaa
4. Yrityskulttuurin rakentamiseen kannattaa sijoittaa.

Avataan hieman näitä keinoja. Usein organisaatiossa havaitaan epäkohdat vasta, kun jotain on jo tapahtunut. Jopa joka kymmenes tutkimukseen vastanneista yrityksistä oli jättänyt riskiarvion tekemättä viimeisen kahden vuoden aikana. Kuitenkin melkein puolet vastanneista kertoivat kokeneensa talousrikollisuutta ja noin puolet eivät aikoneet panostaa talousrikosten estämiseen nykyistä enempää seuraavan kahden vuoden aikana. Väärinkäytöksiltä suojautumisen kannalta on tärkeää, että riskiarvio tehtäisiin joka vuosi ja arvion kohteena olisi liiketoiminnan kannalta merkittävät asiat. Pohjoismaisista vastaajista 31% kertoi pitävänsä todennäköisenä kyberhyökkäyksen kohteeksi tuleamista seuraavan kahden vuoden aikana. Teknologiaa käytetään hyväksi kyberrikollisuudessa, mutta sitä voidaan hyödyntää myös kyberrikollisuuden torjunnassa. Organisaation voi tosin olla vaikea päättää minkälaiseen teknologiaan he panostavat. Yrityskulttuuriin pitäisi jokaisen organisaatioon käyttää varoja. Henkilökunnalle tulisi siis luoda oikeanlainen yrityskulttuuri vastuullisuuden ja selkeiden pro-

sessien avulla. Koulutukseen kannattaa aina panostaa. (PwC: Global Economic Crime and Fraud Survey 2018.)

Pohjoismaisten vastaajien mielestä väärinkäytökset havaittiin parhaiten hyvän yrityskulttuurin ansiosta. 36 % vastaajista kertoi havainneensa väärinkäytökset yrityskulttuurin avulla. Kontrollien avulla oli paljastettu 32 % väärinkäytöksistä ja 24 % väärinkäytöksistä havaittiin jollakin muulla kuin johdon vaikutusvallan piirin kuuluvilla keinoilla.

2.3.3 COSO-malli

Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) kehitti teorian nimeltään Sisäinen valvonta – kokonaisvaltainen ajatusmalli (englanniksi Internal Control – Integrated Framework). Tämä niin kutsuttu COSO-malli on hyvin kattava ja koskettaa koko organisaatiota. COSO-mallin tavoitteena on auttaa organisaatioita pitämään huolta sisäisestä valvonnastaan. COSO-mallissa sisäisen valvonnan tavoitteet jaetaan neljään eri ryhmään: strategiaan tavoitteisiin, toiminnallisiin tavoitteisiin, raportointia koskeviin tavoitteisiin sekä vaatimustenmukaisuutta koskeviin tavoitteisiin. Luokittelun tarkoituksena on auttaa yritystä keskittymään oman riskienhallinnan eri osa-alueisiin. (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission 2004.)

Yrityksen riskienhallinta muodostuu kahdeksasta osaa-alueesta, jotka ovat kytköksissä toisiinsa. Nämä osa-alueet kuuluvat johtamisprosessiin ja ovat seuraavat: sisäinen ympäristö, tavoitteenasettelu, tapahtumien tunnistaminen, riskien arviointi, riskeihin vastaaminen, valvontatoimenpiteet, tieto ja viestintä sekä seuranta. Avataan vielä hieman näitä osa-alueita. Sisäisellä ympäristöllä tarkoitetaan yrityksen ilmapiiriä, jonka perusteella henkilökunta analysoi ja tutkii riskejä. Tavoitteenasettelu on tärkeää, koska tavoitteet pitää laatia, jotta johdolla on mahdollisuus tunnistaa niihin ja niiden toteutumiseen vaikuttavat seikat ja riskit. Nämä seikat ja riskit pitää tunnistaa ja erotella toisistaan riskit ja mahdollisuudet. (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission 2004.)

Riskien arviointi tapahtuu ottamalla huomioon riskin toteutumisen todennäköisyys ja riskin toteutumisen vaikutukset, minkä perusteella tehdään päätös, kuinka riskejä hallitaan. Johdon tehtävä on päättää, miten riskit otetaan huomioon. Vältetäänkö riskit jollakin keinolla vai hyväksytäänkö ne. Laatumalla valvontatoimenpiteet pyritään vastaamaan riskeihin mahdollisimman tehokkaasti. Tiedon pitää kulkea tehokkaasti organisaation sisällä, jotta henkilökunnalla on mahdollisuus ja tarvittava tieto tehtävän tekemiseen. Riskienhallintaprosessia pitää tietysti seurata ja muutoksia tehdä tarpeen mukaan. (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission 2004.)

Kuva 4 COSO-malli (The Institute of Internal Auditors Finland).

2.3.4 ISA 240

Koska tilintarkastajat suunnittelevat tarkastusprosessinsa ISA-standardien mukaisesti, avaan väärinkäytöksiä koskevan standardin tässä luvussa. ISA 240-standardissa on kyse tilintarkastajan velvollisuudesta väärinkäytöstilanteissa. Standardia noudattaessaan tilintarkastajan huomio on sellaisissa väärinkäytöksissä, joilla on suuri vaikutus tilinpäätöksen virheellisyyteen. Standardin mukaan on kahdenlaista tahallista virheellisyyttä: vilpillinen raportointi sekä varojen väärinkäyttö. Tilintarkastajan ei kuitenkaan tarvitse tehdä oikeudellisia päätelmiä, vaikka väärinkäytöstä voitaisiin epäillä. Tilintarkastajan velvollisuus on kuitenkin saada kohtuullinen varmuus siitä, että tilinpäätöksessä ei ole olennaista virheellisyyttä väärinkäytöksestä tai virheestä johtuen. Suurempi riski on olla huomaamatta väärinkäytöksestä johtuva olennainen virheellisyys kuin vahingossa tapahtuneesta virheestä johtuva olennainen virheellisyys. Väärinkäytökset on tarkoituksella pyritty piilottamaan esimerkiksi väärennöksillä tai kirjaamalla jättämisellä. (ISA 240 2018.)

ISA 240:n tavoitteena on, että tilintarkastaja tunnistaa olennaisen virheellisuuden riskin ja pystyy arvioimaan sitä, hankkii riittävästi tilintarkastusevidenssiä sekä reagoi epäiltyyn väärinkäytökseen oikealla tavalla. Tilintarkastajan täytyy käyttää ammatillista skeptisyyttä koko tarkastustyön ajan ja tiedostettava, että aina on väärinkäytöksen riskin mahdollisuus olemassa. Jos tilintarkastaja saa epä johdonmukaista informaatiota, täytyy epä johdonmukaisuudet selvittää. (ISA 240 2018.)

Tilintarkastajan tehtävänä on ottaa selville myös johdon arvio väärinkäytöksen riskistä sekä kuinka usein ja millä keinoin johto arvio riskiä. Väärinkäytösten tekemiseen vaikuttaa tyypillisesti jokin yllyke, todettu hyvä tilaisuus sekä se, että tekijä voi perustella teon itselleen. Yllyke voi olla esimerkiksi tulospainet tai yli varojen eläminen. Väärinkäytöksentekijä voi havaita tilaisuuden petoksen tekemiseen, jos tekijä uskoo voivansa sivuuttaa sisäisen valvonnan

ollessaan esimerkiksi luottamusasemassa tai tietäessään puutteita sisäisessä valvonnassa. Väärinkäytöksentekijällä voi olla sellainen asenne ja eettiset arvot, että kykenee perustelevaan itselleen, miksi hänellä on oikeus epärehelliseen tekoon. (ISA 240 2018.)

Taloudelliseen raportointiin on mahdollista sisällyttää vilppiä tilinpäätösmateriaalia väärentämällä, muuttamalla tai manipuloimalla. Toinen tapa vilpilliseen raportointiin on esittää tilinpäätöstietoja väärin tai jättää tietoja kokonaan pois. Lisäksi tilinpäätöslukujen laskentaperiaatteita voidaan tarkoituksella soveltaa väärin. (ISA 240 2018.)

Vilpillisen raportoinnin lisäksi väärinkäytöksiä tehdään tyypillisesti käyttämällä yrityksen varoja väärin. Varojen väärinkäyttö voi olla esimerkiksi maksusuoritusten kavaltamista, omaisuuden varastamista, maksattamalla yrityksellä tavaroita ja palveluita, joita se ei ole saanut tai yrityksen varojen käyttämistä omissa tarpeissa. Koska tilintarkastajaa ei ole koulutettu tunnistamaan aitoa asiakirjaa epäaidosta, ei sitä myöskään oleteta. Kuitenkin, jos tilintarkastaja epäilee asiakirjan aitoutta, voidaan varmistaa asia joltakin kolmannelta osapuolelta tai käyttää erityisasiantuntijan apua. (ISA 240 2018.)

Väärinkäytöksien piilottamista taloudellisessa raportoinnissa helpottaa se, jos väärinkäytöksentekijä tietää tavallisimmat tilintarkastustoimenpiteet. Sen takia tilintarkastajan kannattaa välillä muuttaa tarkastustoimenpiteitään. Aineistontarkastustoimenpiteet voidaan esimerkiksi kohdistaa sellaisille tileille, joita yleensä ei tarkisteta. Tilintarkastuksen ajankohta ja otantamenetelmä voidaan vaihtaa tavanomaisesta. Tilintarkastustoimenpiteet voidaan suorittaa eri paikoissa tai ennalta varoittamatta. (ISA 240 2018.)

Tilintarkastajalla on aiheutta epäillä väärinkäytöstä, jos kirjanpitoaineistosta löytyy poikkeavuus. Esimerkiksi liiketapahtuma, jota ei ole kirjattu täydellisenä ja oikea-aikaisena tai liiketapahtumat, jotka ovat perusteettomia. Tilintarkastaja voi epäillä vilppiä, jos tilinpäätökseen on tehty jokin oikaisu, joka on vaikuttanut myös yrityksen taloudelliseen tulokseen tai jos yrityksen työntekijöillä on oikeus järjestelmiin, joita he eivät työssään tarvitse. Vilppiä voidaan epäillä myös, jos tilintarkastusevidenssissä on puutteita tai ristiriitoja. Esimerkiksi joku dokumentti voi puuttua aineistosta tai dokumentit eivät ole aitoja. Täsmäytyksessä saattaa löytyä epäselviä eriä tai taseesta epätavallisia muutoksia. Myyntisaamistileille tehdyt lukumäärältään suuret hyvitysviennit voivat herättää epäilystä. (ISA 240 liite 3 2018.)

Joskus ongelmatilanteita saattaa syntyä johdon ja tilintarkastajan välille. Jos asiakasyrityksen johto vaatii tilintarkastajalta kohtuuttoman kiireellistä aikataulua tarkastuksen suhteen, voidaan epäillä, että asiaan liittyy vilppiä. Etenkin, jos asiaan liittyy monimutkaisia tai jopa riitaisia juttuja. Jos johto estää tilintarkastajan pääsyn tiettyihin tiloihin tai tapaamasta tiettyjä työntekijöitä, voidaan epäillä, että jotain salataan, tai jos johto ei suostu korjaamaan tai täydentämään tilintarkastajan pyytämää kohtaa tilinpäätöksessä. (ISA 240 liite 3 2018.)

3 TEEMAHAASTATTELUN TULOKSET

Tässä kappaleessa käydään läpi haastatteluaineistot. Koska tutkimus on rajattu pieniin ja keskisuuriin yrityksiin, haastateltavat eivät ole Big Four-tilintarkastusyhteisöistä vaan pienemmistä, pieniä ja keskisuuria yrityksiä tarkastavista yhteisöistä. Haastateltavia on yhteensä kuusi, kolmesta eri yhteisöstä. Haastattelut on toteutettu liitteen 1 mukaisella rungolla. Haastattelurungossa on neljä eri pääteemaa. Ensimmäinen on haastateltavien taustatiedot, toisena tilintarkastajien rooli väärinkäytösten havaitsijana, kolmantena odotuskuilut ja neljäntenä vuonna 2017 voimaan tullut uusi rahanpesulaki. Lopuksi tilintarkastajilla oli mahdollisuus vapaaseen sanaan väärinkäytöksiin liittyen. Vapaassa sanassa tulleet asiat ovat sisäistettyinä muihin osa-alueisiin. Haastattelut olivat teemahaastatteluja eli hyvin vapaamuotoisia eikä noudatettu tiettyä kaavaa. Taustatietoja ei käydä läpi, jotta tilintarkastajia ei tunnistettaisi. Kaikki haastattelemani tilintarkastajat olivat auktorisoituja tilintarkastajia, joilla on tilintarkastuskokemusta vähintään yhdeksän vuotta.

3.1 Tilintarkastajien rooli väärinkäytöksiä havaitsijana

Haastattelut alkoivat hyvin peruskysymyksellä. Halusin tietää, miten tilintarkastajat itse määrittelevät termin väärinkäytös. Teoriaosuudessa todettiin, että väärinkäytös ei aina ole lakien vastainen talousrikos, vaan se voi olla mitä tahansa oman edun tavoittelua yhtiön sisällä. Kun kysyin haastateltavilta, miten he käsittävät termin väärinkäytös ja miten se esimerkiksi eroaa talousrikoksesta, sain hyvin yhteneviä vastauksia. Väärinkäytöstä pidettiin yleisesti lievempänä, kuin talousrikosta. Väärinkäytös on yhtiön sisältäpäin tulevaa oman aseman väärinkäyttämistä niin, että siitä saadaan taloudellista hyötyä muiden kustannuksella. Väärinkäytös on tietenkin väärin, mutta se ei välttämättä ole kuitenkaan vastoin lakia. Väärinkäytös tehdään tietoisesti. Se ei ole vahinko. Talousrikokset ovat myös väärinkäytöksiä.

”--väärinkäytös on, mikähän sille nyt on sanakirjan määritelmä, mut se miten ymmärrän ite sen, niin on tehty tietoisesti jotakin väärin. Ei välttämättä lakia vastaan, ihan vaan, jos on yhtiön sisällä jotain käytäntöjä, niin voidaanhan niitäkin rikkoa ja tavallaan ne on väärinkäytöksiä. Vaikka ihan yksinkertaisimmillaan voi olla jotain, että kirjataan tunteja liika...” Haastateltava A

”--väärinkäytös on siis minun mielestä yrityksen sisältä tuleva teko, joka on tieteen tahtoen tehty. Elikkä siinä on tietosesti tehty jonkinlainen rikos tai varojen väärinkäyttö elikkä mitenköhän sen selittäis. Yrityksen sisältä tuleva tietoinen teko. Se on mun mielestä väärinkäytös, jossa käytetään sen yhtiön varallisuutta tavalla tai toisella tai asemaa siellä niin hyväkseen rikollisesti niin se on niinku mun mielestä.” Haastateltava B

”No väärinkäytös on yrityksen sisällä tapahtuvia tämmösiä väärinkäytöksiä, jotka tuota ihmiset tavoittelevat omaa etuaan.” Haastateltava C

”Väärinkäytös. No se on se on tota hmmm lainvastanen tai yleensä lainvastanen. Voi kai sitä tehdä sallittujakin väärinkäytöksiä, joista ei tuu rangaistusta, mutta tota lähtökohtaisesti, jos mä nyt mietin sitä tänne tilintarkastusympäristöön, niin väärinkäytös on varmaan joku tapahtuma, toimenpide, jolla tota saadaan ansiotonta etua jonku toisen kustannuksella. En mä sitä sen paremmin osaa määritellä.” Haastateltava D

Talousrikoksen ja väärinkäytöksen ero voi olla vaikea hahmottaa. Väärinkäytös ajatellaan tapahtuvan yhtiön sisällä. Väärinkäytöksen avulla pyritään ajamaan omaa etuaan. Väärinkäytös muuttuu talousrikokseksi, jos kyseessä on riittävän suuri ja raskas rikos. Osa väärinkäytöksistä voidaan lukea talousrikokseksi, mutta ei kaikkia.

”--talousrikos on laajempi siinä mielessä, että talousrikoksia voi olla erilaisia, mutta yleensä väärinkäytös liittyy siihen firman sisäseen. Et mä nään sen jotenkin talousrikos voi myös liittyä muuhun, kun esimerkiksi yhtiöön. Mutta väärinkäytös on firman sisältä päin tuleva rikollinen teko, jolla pyritään saamaan hyötyä.” Haastateltava B

”Siis väärinkäytös on vähän lievempi. Käytännössähän se on sitten, kun on tehty riittävän raskaasti asiat, niin sit mennään talousrikoksien puolelle.” Haastateltava A

”Tota väärinkäytös. Kyllä se mun mielestä yleensä tarkoittaa sitä, että tavallaan niinku joko ehkä omaa vastuuasemaa väärinkäyttää tai jollakin muulla laittomalla tavalla yrityksen varoja siirretään pois yrityksestä. Ehkä tommonen niinku taloudellinen väärinkäytös. Semmonen yksinkertainen näkemys.” Haastateltava E

”Väärinkäytöshän eroaa rikoksesta. Et tavallaan sehän voi olla niinku just, peitelty osingonjakohan ei ole rikos. Se on vaan niinku itsensä suosiminen tai omistajan suosiminen. Et sehän on niinku verotekninen asia vaan, että onko joku eihän siinä niinku haasteta ketään oikeuteen, että se on peiteltyä osingonjakoo. Velallisen epärehellisyys, se on sitten jo tullaan siihen rikoslainpiiriin. Ja sitte taas yhtiöoikeudellisesti, jos tullaan niinku osakkeen omistajaa loukataan. Sillon on muitten osakkeen omistajien tulee ottaa se, että jos tavallaan loukataan toisten osakkeen omistajien etua esimerkiks joku pääosakas, niin perusteettomasti ottaa itselleen hyötyä vähemmistöosakkaitten kustannuksella, niin näitä tapauksiahan yleensä puidaan sitten niinku käräjillä.” Haastateltava F

Väärinkäytöksiä tehdään yllättävän paljon, joidenkin lähteiden mukaan jokaisessa yrityksessä. Millaisin keinoin tilintarkastajat pystyvät ne ulkopuolisena havaitsemaan, jos yrityksen johtokaan ei niitä huomaa. Ensisijaisesti väärinkäy-

töksien torjunta kuuluu yrityksen johdolle, ei tilintarkastajille. Tilintarkastajat ottavat kuitenkin väärinkäytösriskin huomioon jo tilintarkastusta suunnitellessaan ja uutta asiakasta ottaessaan. Tilintarkastuksen suunnittelu alkaa riskien arvioimisella, jonka jälkeen tarkastustoimenpiteitä kohdistetaan suuremman riskin osa-alueille ja tarkastusrajoja lasketaan tarvittaessa alemmaksi. Koska tämä tutkimus on rajattu pienten ja keskisuurten yritysten tarkastamiseen, käydään tässä läpi PK- yrityksiin kohdistuvia väärinkäytöksiä ja riskikartoitusta.

”--suunnittelu lähtee siitä, että arvioidaan riskit. Riskiperusteista tarkastustahan nykyään käytännössä kaikki tekee PK- yrityksiin ja niitä toimenpiteitä kohdistetaan sinne, mitkä on niitä riskialttiimpia toimintoja. Onko ne nyt sitte käteiskassat vai mitä ne onkaan. Mut kyl se se riskikartotus on tavallaa kaiken lähtökohta. Tutkitaan se, missä vois olla ne isoimmat riskit ja sinne kohdistetaan.” Haastateltava A

Pienten ja keskisuurten yritysten tarkastaminen alkaa riskialttiimpien toimintojen tarkastamisesta. Tämä riskikartoitus alkaa siitä, että otetaan selvää, mitä toimeksiantoyritys tekee, minkälainen omistus siinä on, miltä yrityksen tilinpäätös näyttää ja minkälaisia tase-eriä sillä on. Ammatillista harkintaa ja kokemusta käyttäen valitaan riskialttiimmat toiminnot, esimerkiksi iso vaihtomaisuus, joihin tarkastustoimenpiteitä kohdistetaan enemmän.

”No PK- yrityksissä se tehdään silleen, että katotaan, että mitä tää yhtiö tekee ja minkälainen omistus tässä on ja miltä tää tilinpäätös näyttää ja minkälaisia tase-eriä siellä on ja mitä toimintoja siellä on ja sitte siitä voi ammatillista harkintaa käyttää. Todeetaan, että missä näyttäis siltä, että kokemuksen pohjalta on sitte ne isoimmat riskit. -- Missä on isoimmat eurot, vaikka taseessa, et jos on vaikka iso vaihtomaisuus, niin totta kai se on silloin se isoin riski ja tietysti jos se on merkittävin tase-erä, niin vaikuttaa kuitenkin suoraan tulokseen siihen tehtävät muutokset” Haastateltava A

”No, kyllä joka toimeksiannossa tilintarkastusstandardit lähtee siitä, että me mietitään sitä toimeksiantoa ja toimintaympäristöä ja niitä ihmisiä siellä. Että ihan niinku lähdetään siitä, että minkälainen moraalilla työntekijöillä siellä yhtiössä on, omistajilla, mikä on johdon tahtotila, halutaanko, että kaikki tehdään oikein. Miten on ohjeistettu työntekijöitä, minkälaiset sisäiset kontrollit on olemassa, yritetäänkö niillä estää tai saada kiinni tällaiset mahdolliset väärinkäytökset.” Haastateltava C

”Eliikkä se (riski) otetaan siinä suunnitteluvaiheessa sillä tavalla huomioon, että siinä mietitään se kokonaisuus ja ne painopistealueet sille tarkastukselle. Jos on kohonnut riski jollekin väärinkäytökselle, niin silloin sitä tarkastusta laajennetaan siihen suuntaan.” Haastateltava B

”Kyllähän se tietyllä tavalla semmonen ammatillinen skeptisyys kuuluu. Se on tilintarkastuksen perustana siellä, että professional skepticism. Niin sehän pitää ottaa huomioon siellä. Pitää aina vähän kattoo, että onks täällä jotain semmosta mihin puuttua.” Haastateltava F

Monen lähtökohta tarkastusta aloitettaessa ei ole väärinkäytökset. Jos havaitaan jotain poikkeavaa, siitä raportoidaan ja ollaan yhteydessä johtoon. Samalla tavalla ne tilintarkastajat, jotka eivät väärinkäytöksiä tarkastuksen lähtökohtana ajattele, katsovat tarkkaan tuloslaskelman, taseen, muistiotositteet ja kaiken tarkastukseen kuuluvan, jonka jälkeen kohdistavat enemmän tarkastustoimenpiteitä suuremman riskin toimintoihin, eli yleensä rahamääräisesti suurimpiin eriin. Vaikka tilintarkastajat usein peilaavat lukuja olennaisuusrajoihin,

raportoidaan pienemmistäkin virheistä ja väärinkäytöksistä tarvittaessa yrityksen johdolle ja korjataan virheet.

”Mun lähtökohta ei ikinä oo se väärinkäytös kyllä. Ehkä pitäis olla, mutta jotenkin mä aattelin kuitenkin niinku lähtökohtaisesti se on niinku se on kuitenkin tavallaan sisäinen asia. Mut jos se nousee niinku olennaiseks sen tilinpäätöksen näkökulmasta, sitte siitä tulee tilinpäätöksenki asia. Kyllä mä lähtisin siitä ku me tehään normaali tarkastus, tilintarkastusstandardien mukaisesti ja riittävässä laajuudessa ja määritellään olennaisuusrajat oikeen, niin tavallaan sillä normaalilla tarkastusprosessilla ne tulee vastaan, jos on tullakseen. Jos siellä jotain merkittävää on. Et ku käydään läpi ihan tavallisesti tuloslaskelmat ja tilin tai taseet ja tota mahdollisesti katotaan muistiotositteet ja niin edelleen, niin kyllä ne näillä keinoilla pitäis tulla vastaan, jos siellä jotain tosi olennaista on.” Haastateltava E

Kuinka tilintarkastajat tekevät tämän riskiarvion? Milloin väärinkäytösriski kohtaa ja toimenpiteitä pitää lisätä? Yleensä otetaan selvää asiakkaasta. Jos tiedetään, että asiakkaaseen tai asiakkaan toimitusjohtajaan tai muuhun avainhenkilöön liittyy jotakin aikaisempia väärinkäytösepäilyjä, täytyy tarkastustoimenpiteitä suunnitella sen mukaisesti.

”Kohonnut riski voi olla, esimerkiksi se, että tiedetään, että tällä toimijalla oli se sitte siinä yhtiössä toimitusjohtaja tai hallituksen jäsen tai joku muu henkilö, jos tietään taustasta, että on vaikka aikasemmin ollu väärinkäytöksiä, niin sillonhan se on ihan selvä, että täytyy joudutaan kohdentamaan sitä tarkastusta enemmän siihen.” Haastateltava B

Myös vaaralliset työyhdistelmät täytyy ottaa huomioon ja kohdentaa niihin enemmän toimenpiteitä. Korkeamman riskin toimialat ovat usein muun muassa ravintola-ala sekä rakennusala. Niillä aloilla voi olla vaikeampaa vahtia, mitä esimerkiksi työmaalla tapahtuu tai niin kuin haastateltava C sanoi, että ravintolassa yön pimeinä tunteina saattaa joku myynti jäädä kirjaamatta ja erotus voidaan laittaa tilitysvaiheessa omaan taskuun. Tilintarkastajan ”tuntosarvet” nousevat pystyyn tietyistä toimialoista, suuresta käteiskassasta sekä vaarallisista työyhdistelmistä. Jos mitään vaarallista ei löydetä, johon pitäisi tarkastustoimenpiteitä kohdistaa normaalia enemmän, lähdetään liikkeelle suurimmista tase-eristä, koska ne vaikuttavat myös tulokseen eniten.

”No, se tehään toho meijä dokumentointi-Exceeliin. Ja voin sanoa, että se on aika suhteellisen nopea prosessi. Elikkä käytännössä siinä arvioidaan se asiakkaan kokonaisuus, et mitkä on riskit siinä asiakkaassa ja mitkä on mahdolliset painopistealueet, mihinkä se tarkastus tähtää.” Haastateltava B

”Tai sitten, jos on ihan yksinkertaisesti, et siihen väärinkäyttöön on mahdollisuus, että siellä on esimerkiksi puutteelliset kontrollit, niin sillon sitä pitää kattoo tarkemmin sitä, että hyvin tyypillinen vaikka yhdistyksessä, että on vaarallinen työhistelmä havaittu, vaikka jossain vaiheessa tarkastusta, tai vaikka sen tarkastuksen suunnitteluvaiheessa. Tietenkin sillon pitää tehdä enemmän toimenpiteitä. Että miten se kirjanpito toimii, mitkä on kirjausketjut ja mitenkä tositteet on järjestetty ja onko tositteet asialliset ja mahdollisesti raportoida.” Haastateltava B

”--ihan jo pelkästään, että miltä toimialalta se tulee. Et vähän sama niinku linkitty sinne rahanpesuunki sinne riskiarviointiin ja muihin, et jos nyt on vaikka joku rakennustoimiala ja siellä on vaikka jostain Baltian maista taustahenkilöitä niin se on heti jo korkean riskin asiakas ja sinne kohdistetaan enemmän toimenpiteitä ja sen

pystyy sanomaan jo sieltä. Mut sit, jos puhutaan tavallisesta PK- yrityksestä niin kyl ne aikalailla on sitte nimenomaan et lähetään niitten tase-erien kautta, et mitkä siellä on isoja, mitkä voi vaikuttaa isosti sitten.” Haastateltava A

Toiset tilintarkastajat miettivät väärinkäytöksiä vain, jos tarkastusprosessissa löytyy jotain poikkeavaa. Toiset miettivät väärinkäytöksiä jokaisen toimeksiantajan kohdalla. Yrittäjän kanssa olisi aina hyvä keskustella, etenkin jos yrityksen sisällä on vaarallisia työyhdistelmiä tai suuri kassa ja paljon käteismyyntiä. Esimerkkinä vaarallisesta työyhdistelmästä annettiin taloushallintohenkilö, joka hoitaa kaikki yrityksen talouteen liittyvät asiat. Tilintarkastaja haluaa tuoda tällaiset asiat yrittäjälle esille ja varmistua siitä, että yrityksen sisäiset kontrollit ovat kunnossa.

”Kyllä määhän sitä joka kerta vähän mietin, että voiko tähän liittyä jotakin tämmöstä väärinkäytöksen riskiä. Ja aika usein, kun yrittäjää tapaa, niin juttelen sitten myös sen vaarallisen työyhdistelmän lävitse. Jos on mittavaa käteismyyntiä, niin kyllä yleensä sit senki jossakin vaiheessa asiakkaan kans käyn läpi. Että miten ne on itse huolehtineet siitä, että ei mee vahingossa väärin taskuihin. Varsinkin joku ravintolala, niin siellä helposti yön pimeillä tunteilla kassalla on ruuhkaa, niin siinä helposti saattaa jäädä bongaamatta osan myynnistä kassaan ja sit se erotus vaan otetaan illalla ku tehhään tilitys, niin itelle.” Haastateltava C

”Kyllähän se niinku tavallaan tommonen väärinkäytösriskihän on tietysti aina olemainen tai merkittävä riski ku tilintarkastusta suunnitellaan et sikäli niinku tavallaan tämmönen johdon johto ohittaa kontrollit. Sehän on aina merkittävä riski. Käytännössä tarkoittaa eniten sitä, varsinkin pienissä yrityksissä, että sinne kirjataan jotain mille ei oo mitään perustetta. Et sikäli tää meidän prosessi ku tarkastetaan käytännössä tase yleensä lähes kokonaan läpi esimerkiksi, et sinne ei niinku muistiolla pystytä tavallaan kirjaamaan vaan ylimäärästä, niin kyl se mun mielestä jo niinku siihen riskiin paremmin vastaa et se. Tavallaan tehään varmaan jopa vähän ylitarkkaa tarkastusta osittain että.” Haastateltava E

Aina kyseessä ei ole pelkästään yrityksen sisäiset vaaralliset työyhdistelmät. Yritykset ovat usein ulkoistaneet taloushallinnon ulkopuoliselle palveluntuottajalle. Jos kyseessä on pieni tilitoimisto, jossa ei ole resursseja jakaa työtehtäviä eri ihmisille, syntyy helposti tilanteita, jossa kirjanpitäjällä on mahdollisuus kavaltaa rahaa asiakasyritykseltä. Suuremmissa tilitoimistoissa on pyritty jakamaan työtehtävät siten, ettei sellaista tilannetta syntyisi. Tilintarkastajat ajattelevat, että jakamattomat työtehtävät ovat tilitoimistoyrittäjien riski. Tilintarkastaja ei voi muuta, kuin varoittaa asiasta. Välillä on tilanteita, joissa tilitoimiston työntekijä tai taloyhtiön isännöitsijä on käyttänyt asiakkaiden rahoja väärin, jonka seurauksena kirjanpitäjän ura todennäköisesti loppuu. Kiinnijäämisen pelko ennaltaehkäisee varmasti paljon väärinkäytöksiä.

”--monissa yhtiöissä tänä päivänä on et se on tilitoimistojen henkilö, joka hoitaa myyntireskontran ja hoitaa ostoreskontran ja hoitaa kirjanpidon ja palkkojen laskennan ja maksatuksen. Yleensä heillä on myös niinku tämmöset käteismaksuoikeudet myös pankkitilille niin tarkasti ottaen meillä täytyisi evaluoida sitä palveluntuottajan sisäistä kontrollijärjestelmää.” Haastateltava C

”Eihän se niinku tarkota sitä että vaarallinen työyhdistelmä johtais automaattisesti väärinkäytökseen. Sehän on vaan niinku puhutaan tämmösestä niinku sisäisestä tarkastuksesta. Pyritään rakentamaan se organisaatio semmoseks, että mitään ei kos-

kaan tapahtuisi. Ennakoivaa. Sit, jos todetaan vaarallinen työyhdistelmä, niin okei pitää miettiä voidaanko sitä korjata. Mutta jos yksinkertaisesti ei oo resursseja, niin sitä ei voi korjata.” Haastateltava F

Millaisena tilintarkastajat itse kokevat roolinsa väärinkäytösten havaitsijana? Kysymys jakoi jonkin verran mielipiteitä. Kaikkien mielestä roolia on ja väärinkäytökset on mahdollista havaita, mutta osan mielestä väärinkäytöksien etsiminen ei ole olennainen osa työntekoa, ja osan mielestä rooli on hyvinkin tärkeä. Jonkinlaisia väärinkäytöksiä tulee kaikille tilintarkastajille joskus vastaan. Kuitenkin normaalissa vuositilintarkastuksessa se on erittäin harvinaista. Erityistarkastuksia tekeville niitä tulee vastaan huomattavasti enemmän. Joku mainitsikin, että väärinkäytökset syntyvät usein konkurssitilanteessa, kun yrittäjä yrittää pelastaa itselleen, mikä pelastettavissa on.

”--roolia on mutta se että, jos puhutaan vuositilintarkastuksesta, että miten sitä tehdään niin... sen (tilintarkastus) prosessin pitäis olla vielä huomattavampi ja raskaampi, jos haluttais että sieltä suurempi prosentti väärinkäytöksistä havattais jo siinä. Että se on sitte eri asia, kun lähetään tekeen eritystarkastuksia.” Haastateltava A

”No mä koen, että tilintarkastajan on mahdollista havaita väärinkäytöksiä... mutta se ei oo mitenkään olennaisin osa sitä työtä, et kuitenkin tilintarkastajan pääasiallinen tehtävä on luottaa siihen informaatioon, jota annetaan. Pitää kyseenalaistaa joo, mutta usein väärinkäytökset on sellasia, että tilintarkastajan rooli on enemmänkin ennaltaehkäisevä.” Haastateltava B

”On tärkeä rooli, että kyllä me ajetaan osakkaan etua siinä yrityksessä.” Haastateltava C

”Alussa mää varmaan sillon, kun mää alotin tilintarkastuksen, mää ajattelin, että no niin, nyt mää paljastan kaikki väärinkäytökset, mutta tota mää oon luopunu ajatusmaailmasta kyllä kokonaan.” Haastateltava D

”Tulee vastaan välillä mutta rooli tosiaan aika pieni.” Haastateltava E

”Tuota tavallaan tilintarkastajallehan se rooli on heitetty.” Haastateltava F

Monet olivat myös sitä mieltä, että yritykset, joissa väärinkäytöksiä ja rahanpesua tapahtuu eivät käy tilintarkastuksessa. Vaikka Suomessa on lakisääteinen tilintarkastusvelvollisuus, ei sitä kukaan kuitenkaan valvo. Tilintarkastuskertomusta ei kovinkaan usein vaadita nähtäväksi muuten kuin esimerkiksi rahoittajan toimesta. Tilintarkastus on siis suhteellisen helppo ohittaa, mikä tarkoittaa sitä, että väärinkäytöksiä on tarkastuksen ulkopuolella olevissa yrityksissä varmasti paljon. Väärinkäytökset pidetään mielessä, mutta niitä ei aktiivisesti oikeastaan kukaan etsi. Kaikki haastateltavat halusivat painottaa sitä, että rooli on pieni, mutta aina, jos jotain epäilyttävää löytyy, siitä raportoidaan tai vaihtoehtoisesti luovutaan toimeksiannosta. Toimeksiannosta luovutaan varsinkin silloin, jos asiaan liittyy paljon epäluottamusta ja epäilyjä. Yhden haastateltavan mielestä tilintarkastaja tekee väärin, jos hän jää yrityksen tilintarkastajaksi epäilleessään väärinkäytöstä.

Väärinkäytöksien tekijät ovat yleensä taitavia väärinkäytöksien piilottamisessa, mikä tekee niiden havaitsemisesta vaikeaa. Harvoin tilintarkastajat havaitsevat suuria väärinkäytöksiä, joista esimerkiksi mediassa kirjoitetaan.

”Väärinkäytöksissä on yleensä sellanen ongelma, että jos joku niitä haluaa tehdä, niin yleensä siihen liittyy myös kyky tai mahdollisuus peittää se väärinkäytös. Aika harvoin aika harvoin tulee vastaan semmosia varsinaisia väärinkäytöksiä, että jos aatellaan, mitä mediassa tai julkisuudessa näkyy tällaisia jotai kavallusta, miten tekee sen, että rahaa viedään tilitä tai asiakkaitten tileiltä niin niin se että sellaseen törmää se on tosi epätodennäköistä.” Haastateltava E

”--jos ne on hyvin tehtyjä, niin havaitseminen on aika vaikeeta ja aika harvinaistakin ihan tilastojen pohjalta, mutta yhteiskunnallisessa isossa kuvassa niin tavallaan mää nään, että se merkittävin rooli tilintarkastajalla on nimenomaan ennaltaehkäisevänä.” Haastateltava A

Väärinkäytökset eivät ole tarkastuksen lähtökohta. Tarkastuksen tavoitteena on varmistaa tilinpäätöksen oikeellisuus. Jos tilinpäätöksen olennaisuuteen vaikuttavia väärinkäytöksiä on tehty, ne tulee normaalin tilintarkastusprosessin aikana ilmi.

”En mä niinku lähtökohtasesti ajattelen ollenkaan, että täällä ois väärinkäytöksiä. Vaikka mä tiedän, että niitä jonkun verran on. Mutta tuota totta kai jos semmonen vastaan tulee, niin kyllähän siihen täytyy sitte ilman muuta puuttua. Mutta kyllä lähtökohta on ku tarkastetaan että tota niinku tilinpäätös ja kaikki toiminnot siinä yhteisössä on tehty rehellisellä pohjalla. Mutta tota elikkä mä en niinku lähde etsimään sinänsä mitään väärinkäytöksiä. Ellei tietysti tuu semmosta toimeksiannosta niin, mutta tavallisessa toimeksiannossa niin niin en mä sitä sillai. Kyllä sitä taustalla tietenkin on, että monesti ku sää tarkastat jotai kassakirjanpitoa tai tota ostoja niin kyllä siinä on niinku syytä pitää se mielessä, mutta ei se mitenkään vahvasti oo kyllä.” Haastateltava D

Väärinkäytöksen havaitseminen johtaa usein toimeksiannosta luopumiseen. Silloin asiakas valitsee uuden tilintarkastajan ja ongelma siirtyy seuraavalle tilintarkastajalle. Uusi tilintarkastaja joko huomaa tai ei huomaa mahdollista väärinkäytöksen riskiä.

”Siinä vaiheessa, jos tilintarkastaja huomaa, että tuota täällä jotakin semmosta tehdään, mitä ei tilintarkastajalle kerrota, niin tilintarkastajahan ilmoittaa, että hän ei voi jatkaa. Jos on fiksu. Koska silloinhan ei voi tietää, onko tehty jo aiemminki. Että tää on niinku yleisin tapa, miten se tapahtuu. Mikä se rooli sitte on väärinkäytöksiin sittenhän se jää sille seuraavalle tilintarkastajalle.” Haastateltava F

”Sillon me tehään väärin jos me jäädään.” Haastateltava F

Kuten haastateltavat jo mainitsivat, vuositilintarkastuksella katsotaan olevan ensisijaisesti väärinkäytöksiä ennaltaehkäisevä rooli. Tilintarkastuksen ajatellaan nostavan kynnystä väärinkäytöksien tekemiseen. Ihan kaikki eivät kuitenkaan olleet täysin samoilla linjoilla. Joidenkin mielestä väärinkäytöksien tekijät ovat niin taitavia, että he osaavat huijata myös tilintarkastajaa.

”--kun on tarkastus, niin se nostaa vähän sitä kynnystä, että ylipäätään lähettäs tekeen mitään, ku tiedetään, että siellä on joku, joka käy niitä papereita sitten läpi - että kyllä se ennaltaehkäisevä rooli on todella merkittävä.” Haastateltava A

”Kyllä ilman muuta, kyllä, että sen huomaa esimerkiksi siinä kiinteistöpuolella, että monesti kiinteistöyhtiössä voi olla, ettei oo tilintarkastajaa ollenkaan, niin väärinkäytökset hyvin paljon keskittyy sinne kiinteistöpuolelle. Joissa on tilintarkastaja niin silloin, esimerkiksi isännöitsijä tai muu, jolla on tilinkäyttöoikeus tai muuta valtaa siinä yhtiössä, niin ne ehkä miettii kahesti, et tekeekö ne sitä.” Haastateltava B

”Ööööö. Ehkä tavallaan eliminoijana. Käy asiat läpi, raportoi ja muuta, niin niitä ei tehdä. Niinku kertoo sen kerrannaisvaikutuksen ja muuta, että tuota sehän on se rooli siinä.” Haastateltava F

”Kyllä mä luulen, että se ehkäsee. Se ehkäsee kaikenlaisia koiruuksia kyllä että. Et kyllä niinku pääosa varmaan, jos tietään, että tilintarkastus on, niin jokaiselle ihmiselle kuitenkin, mä veikkaan, ainakin mä veikkaisin, mistäs mä tiän siitä, mut luulisin, että se tota menee niin, että ku siellä on niinku tavallaan tieto siitä, että joku kontrolli on olemassa, niin se vähentää sitä riskiä tai semmosta niinku se pienentää tavallaan sitä tuntua siitä, että joku on mahdollista.” Haastateltava E

Kontrollin olemassaolo on usein se tekijä, joka ehkäisee väärinkäytöksiä. Tieto siitä, että joku ulkopuolinen taho tarkistaa, onko kaikki oikein, herättää kiinnijäämisen pelon. Kontrollilla on vaikutusta sekä työntekijöihin, että yrityksen avainhenkilöihin.

”Kyllä mä uskon, että se mitä mä asiakkaille sanon niin yhelle semmoselle vanhemmalle yrittäjälle sanoin, ku puhuttiin ostolaskujen hyväksymisestä. Hän oli sitä mieltä, että hän ei millään jaksais enää niitä käydä läpi, niin sanoin että säähän voit käytännössä, vaikka antaa joka työntekijälle firman luottokortin, ja antaa niille oikeudet käyttää yrityksen varoja. Sehän on sun päätös ja sun rahat. Et se miten ne mennee verotuksessa läpi, on toinen kysymys. Mutta että tärkeetä on se, että yrityksessä on semmonen kontrollin ilmapiiri, että työntekijät tietää, että niitä asioita seurataan. Se ennaltaehkäsee. Et ku ne tietää, että joku niitä kattoo, niin silloin todennäköisesti se jää tekemättä.” Haastateltava C

”Jos yrityksen työntekijät tietää vaikka, että kassa lasketaan kerran viikossa. Että se yrittäjä laskee kerran viikossa, täsmäyttää kassakirjanpidon ja kassan, niin aika epätodennäköistä on, että sieltä niinku joku pikkusen yrittää ottaa välistä.” Haastateltava E

Kaikki eivät usko tilintarkastuksen ehkäisevän väärinkäytösten tekemistä. Väärinkäyttäjät ovat taitavia huijaamaan myös tilintarkastajaa ja tietävät, mitä tilintarkastajat tarkastavat ja mitkä jäävät vähemmälle huomiolle.

”Ei mun mielestä ei se ei se tota. Ei sillä taida olla paljoa merkitystä. Aika moni semmonen kunnon huijari, joka on niin se kyllä osaa tilintarkastajaa huijata kuus nolla, että ei sitä kiinnosta, onko tilintarkastus tai ei.” Haastateltava D

3.2 Tilintarkastajien mahdollisuudet väärinkäytösten havaitsemiseen

Onko vuositilintarkastukseen toimitettavan materiaalin perusteella mahdollista löytää kaikki väärinkäytökset vai vaatisiko se enemmän aineistoa? Mahdollisuuksia tietenkin on ja tuuriakin voi välillä tarvita. Jotkut väärinkäytökset voivat olla myös käytännössä mahdoton havaita, vaikka jälkikäteen vielä asiaa tut-

kisi. Välttämättä väärinkäytöstä ei heti näe, mutta riittää, että näkee poikkeaman, jonka kautta asiaa voidaan penkoa ja kysellä johdolta, että onko tämä nyt aivan oikein. Tilintarkastajan mahdollisuuteen havaita väärinkäytös riippuu tietenkin väärinkäytöksen luonteesta, suuruudesta ja siitä kuinka taitavasti se on osattu piilottaa.

”On. On ilman muuta mahdollisuus havaita, mutta se ei oo semmonen tilintarkastajan mitenkään pääasiallinen tehtävä, mutta on mahdollisuus.” Haastateltava B

”On totta kai teoreettinen mahdollisuus. Aina se riippuu siitä tekijän tota niinku siitä ammattitaidosta ja toisaalta siitä, mikä se väärinkäytös on, koska onhan myös muita väärinkäytöksiä ku tämmösiä just että kavalletaan rahaa vaikka. Et kyllähän niinku vaikka jos yhen hengen yritys, kyllähän sielläki yrittäjä voi tehdä taloudellisia väärinkäytöksiä, vaikka veroihin liittyen tai nostamalla jotaki etuuksia ilman perusteita tai muuta tällasta, et se riippuu tosi paljon niinku varmaan siitä luonteesta, tai sen niinku sen väärinkäytöksen luonteesta ja sitte toisaalta sen tekijän osaamistasosta.” Haastateltava E

”Esimerkiksi tää yks yhdistyscase, niin siinä ne tiliotteet oli niin taitavasti väärennetyjä, et kun oli asiasta tietämättömälle osoitettu ne tiliotteet ja sanottu että sanopa kumpi näistä on väärennetty, niin ei se ollu pystyny sanomaan. Ja niinku just jotku maksutki, jos ne näyttää reskontrassa siltä, että ne on menny jollekin yhtiölle, mut siinä on käytettykin vaan eri pankkitilinumeroo, niin se tarkoittaa sitä, et ne pitäis aina niinku pankkitiliä vastaan täsmäyttää maksut sitä toimittajan pankkitilinumeroa vastaan.” Haastateltava C

Tilintarkastaja ei käy kaikkia mahdollisia kuitteja ja laskuja läpi, vaikka niin usein ajatellaan. Vaikka väärennetty, esimerkiksi kuitti, osuisikin tilintarkastajan otantaan, ei tilintarkastaja välttämättä pysty tunnistamaan, onko kyseessä aito vai väärennetty kuitti. Sen takia väärinkäytökset voivat olla todella vaikea havaita, eikä voida olettaa, että tilintarkastaja kaiken havaitsisi. Valelaskujen oikeastaan ainoa tarkastamiskeino on täsmäyttää ostot toimittajan pankkitiliä vastaan tai kysyä toimittajalta, onko tällainen kauppa todellisuudessa tehty. Tilinpäätöksen kannalta pienillä rahasummilla voi olla suurikin etu yrittäjälle, jos kyseessä on liikevaihdoltaan monen miljoonan euron yritys. Sekin on yksi syy, miksei tilintarkastaja havaitse väärinkäytöksiä. Ne eivät ole tilintarkastuksen kannalta olennaisia. Tilintarkastajan tehtävänähän on varmistaa, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yrityksen taloudellisesta asemasta sekä varmistaa osakkaiden yhdenmukainen kohtelu. Yrittäjän kannalta suurikin etu voi olla hyvin pieni ja olematon tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta.

”--ei käytännössä väärinkäytöksiä mitä on, niin kaikkia ei vaan oo mahdollista, esimerkiksi, jos siellä on vaikka laskuväärennöksiä ja muita tämmösiä, jos ne liittyy jonnekin tuntikirjanpitoihin tai muihin... koska väärinkäytöksiä havaitseminen monesti vaatii paljon kirjanpitomateriaalin ulkopuolelle menevää aineistoa, mikä ei oo taas sitte tilintarkastuksen piirissä.” Haastateltava A

Vaikka kirjanpitoaineiston pohjalta ei kaikkia väärinkäytöksiä ole mahdollista havaita, voidaan havaita riskejä, joista voi tulla esille väärinkäytöksiä, kun tilintarkastaja niistä johdolle mainitsee.

”--siis on mahdollisuuksia joo kyllä. Ja tavallaan ainakin myöskin sen lisäksi, että voi havaita (väärinkäytöksiä), niin sitten voi myöskin havaita potentiaalisia riskejä. Tai kuuluukin, et jos on jotain vaarallisia työyhdistelmiä tai sit, jos näyttää jotkut luvut vähän hassulta tai muuta, niin voi liputtaa sitte hallitukselle, toimivalle johdolle tarkastuskohteelle, että täällä nyt on tämmösiä ja vaikka tämmösiä ja tämmösiä poikkeamia, että tositteet näyttää asianmukaisilta mutta...” Haastateltava A

Tilintarkastajat pitävät havaitsemista täysin mahdollisena, mutta epätodennäköisenä. Tietysti se on aina myös tapauskohtaista. Väärinkäytöksiä on hyvin monenlaisia.

”No, jos on hyvin tehtyjä väärinkäytöksiä niin kyllä kait se aika pieni on se meidän todennäköisyys niitä huomata, mutta kyllähän se mahdollistakin on. Riippuu tapauksesta ja miten tota hyvin se väärinkäytös on tehty.” Haastateltava D

Yrittäjä voi yrittää saada hyötyä itselleen hyvinkin pienistä väärinkäytöksistä. Yhtenä esimerkkinä eräs tilintarkastaja oli löytänyt yrityksen edustuskuluista kuitenkin, joka oli kirjattu lounaaksi tilintarkastajan kanssa, joka olisi vähennyskelpoinen kulu. Kyseinen tilintarkastaja oli soittanut yrittäjälle, että milloin mennään syömään. Tavallaan todella pieni asia, mutta väärinkäytös. Yrittäjä säästi vain muutaman kympin. PK- sektorilla on hyvin helppo tehdä pieniä väärinkäytöksiä. Yhtenä esimerkkinä hedelmien, kahvin ja muiden välipalojen ostaminen työpaikalle. Yrittäjä voisi viedä puolet työpaikalle ostetuista hedelmistä omaan kotiinsa eikä sitä tilintarkastaja voi tietää. Tällaisista pienistä eduista voidaan kasvattaa itselle suurtakin hyötyä. Kavallusten tekeminen voi päättyä rahojen loppumiseen, jonka seurauksena yrittäjä on pulassa.

”Jos vaikka pari miljoonaa liikevaihtoa ja sieltä kavalletaan, vaikka kymppitonni vuodessa niin ei se nyt kyllä niinku, jos sitä vähänkään osaa peitellä, niin vaikee päästä varmasti kiinni. Eikä se oo niinku eihän se oo millään tavalla olennainen erä tilintarkastuksen näkökulmasta. Toki sitte kumuloituna, jos sitä pitkään tekee. Mut kyllähän se siinä, kyllähän se oikeesti niin siinä se tulee yleensä vastaan, että ku se vaikka se kavallus tavallaan painuu liian suureksi, niin jossain vaiheessa rahat loppuu tililtä ja sitte ei tietä mitä tapahtuu.” Haastateltava E

”On, jos sattuu otantaan. Tavallaan siis eihän me katota kaikkee. Jos se sattuu otantaan. Pieniä, siis varmaan firmat on täynnä pieniä väärinkäytöksiä. Että tavallaan, mihin se raja vedetään. Et löytyy tositate, jossa lukee, että lounas tilintarkastajan kanssa tai muuta sitte mä soitan yrittäjälle ja kysyn, että millon me käydään tää syömässä.” Haastateltava F

Väärinkäytökset usein aloitetaan pienestä summasta ja kun huomataan, että tilintarkastaja ei sitä huomannut, suurennetaan väärinkäytöstä ja lopulta käydään liian ahneeksi ja jäädään kiinni. Joko tilintarkastajan tai jonkun muun toimesta.

”Ja seki on kai niinku yleistä, että väärinkäytös alkaa usein sillä, että ensin otetaan vähän, sitten otetaan vähän enemmän, sitten tulee ilmi siinä vaiheessa, ku on otettu ihan liikaa.” Haastateltava C

Valelaskujen maksaminen omalle tai sukulaisen pankkitilille on usein mahdoton havaita rahaliikenteen paljouden vuoksi. Tilinumeroiden täsmäytykseen

toivotaan tulevaisuudessa parempia keinoja, kuin manuaalisesti jokainen tilinnumero erikseen. Haastateltava A mainitsikin, että normaalissa vuositilintarkastuksessa ei aika mitenkään riittäisi koko tiliotteen tarkkaan läpikäymiseen ja tilinumeroiden varmistamiseen, vaan se vaatii nimenomaan erityistarkastuksen. Tähän toivotaan pian muutosta, että keksittäisiin toiminto, jonka avulla pankkitilit tarkistettaisiin hetkessä.

”--se vaatii sitten sen erityistarkastuksen tai sitten, että se tulee jonkun softan kautta”
Haastateltava A

3.3 Keinot väärinkäytöksiä havaitsemiseen

Yleensä väärinkäytökset tulevat ilmi normaalin tilintarkastusprosessin yhteydessä. Aina ne ei tietenkään tule koskaan ilmi. Tilintarkastusprosessi on kuitenkin hiottu todella hyväksi ja kun prosessi tehdään hyvien tilintarkastustapojen mukaisesti, pitäisi olennaiset virheet ja väärinkäytökset tulla ilmi. Tarkastus aloitetaan analyttisesti suurista linjoista eli verrataan esimerkiksi taseen ja tuloslaskelman lukuja edelliseen tilikauteen. Analyttisen tarkastuksen jälkeen siirrytään pienempiin asioihin aina tositteiden tarkastukseen asti. Tilintarkastaja tarkastaa yhtiön hallintoa, kirjanpitoa ja tilinpäätöstä. Jos sieltä löytyy mitään vähänkään epäilyttävää, laajennetaan tarkastusta sen mukaisesti.

”No kyllähän se on se tarkastusprosessi ylipäätään, et käydään läpi sitä aineistoa ja tavallaan kyllähän se lähtee analyttisesti isoista linjoista lukujen kautta, mut aina sitte sinne tositetasolle asti. PK- yrityksiä tarkastuksissa nii kyllä se on tavallaan se kokonaisprosessi.” Haastateltava A

”Joo, elikkä oikeastaan se vuositilintarkastushan tähtää siihen, että pystytään varmistamaan taloudellisesta informaatiosta. Siinä kuitenkin lähtökohtaisesti luotetaan siihen dokumentaatioon ja niihin dokumentteihin, joita asiakkaalta tulee. Nii käytännössä se, että kun siinä tarkastaa hallintoa ja kirjanpitoa ja tilinpäätöstä niin se on se olennaisin asia et antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan.” Haastateltava B

”Yleensä niinku poikkeavan suuruudet kirjaukset, poikkeavat tilien saldot tilikauden aikana ja sitte, jos on aikasempaan yhtiön toimintaan vertaa, et jos siellä on jotain outoo tai siihe ylipäätää siihe yhtiön toimintaan et, jos siellä on jotain semmosta, mikä näyttää, ettei kuulu siihen. Se ei vastaa alan tyyppillistä kulurakennetta tai taserakennetta.” Haastateltava B

”Mää vertaan yleensä sitä yhtiötä niinku sen edellisiin vuosiin. Et miten tää menee suhteessa edelliseen vuoteen. Joskus aikanaan sai pankista sai semmosia toimialakohtasia katteita. Semmosia tilastoja. Se olis tosi hyvä kyllä ku olis, niin sithän sä voisit niinku tässäkin, niin suunnata sitä tarkastusta nimenoman ku huomais, että nyt joku ei. Totta kai sillon nyt ku mä tarkastan niinku edelliseen vuoteen. Tällä yhtiöllä on edellisvuonna ollu myyntikate 32% ja nyt se on 10. Niin sehän on melko varma, et siellä on virhe jossain. Yleensä se on inventaariossa se virhe.” Haastateltava D

”No, jos mietitään niinku väärinkäytösten näkökulmasta, niin kyllähän se varmaan analyttiset tavallaan toimenpiteet, että jos vaikka katetasossa tapahtuu joku selittämätön heilahus tai vaikka joku kuluerät on huomattavasti muuttunut edellisvuodesta.” Haastateltava E

”Pääkirjanpidon kautta, että kassatilillä on tapahtunut jotain erikoista, esimerkiksi negatiivisia saldoja tai välillä nousu ja laskenu saldot ja toisaalta taas, jos tilitä on lähteny erikoisen kokoisia summia, jotka ei liity normaaliin toimintaan. Tiliotteelta on lähteny summia, jotka esimerkiksi kirjattu, vaikka saamisiin ja palautettu jossain vaiheessa (tili)kautta tai kirjattu mahdollisesti vyöritetty sitte tuloslaskelman kautta jossain välissä.” Haastateltava B

Toisilla mahdollisten väärinkäytöksiä havaitseminen alkaa lähipiirikaupoista tillinpääätösjaksotuksen tarkastuksen lisäksi. Tilintarkastajat haluavat keskustella yrityksen johdon kanssa tai muiden tilinpäätöksen olennaisuuden kannalta tärkeiden henkilöiden kanssa.

”No sehän lähtee ihan rutiinisti lähipiiritapahtumat, tilinpääätösjaksotukset, johdon haastattelu. Sieltä sitte, jos tulee ilmi jotakin tai sitten johtohan ei välttämättä kerro. Sun pitää mennä kysymään oikeilta ihmisiltä, oikeessa paikassa. No sehän voi olla esimerkiksi tämmönen, et mennään kysymään reskontran hoitajalta, että mikä se on. Senhän ei tarvi sanoo muuta ku, että hän ei saa tästä puhua. Siis sehän on siinä silloin. Silloin sää tiedät heti, että tässä on jotaki.” Haastateltava F

Muita tärkeitä eria, mitkä herättävät tilintarkastajan huomion ovat, kuten aiemmin jo tuli ilmi, hyvin suuri kassa sekä muistiotositteet. Tilintarkastaja katsoo tarkkaan, mitä muistiotositteilla on kirjattu.

”Ja sit just muistiotositteiden läpikäymistä esimerkiksi ku katotaan niitä kirjauksia, että onko siellä sellasia erikoisia oikasuvientejä. Ja sit se kassa on aika tyyppillinen, et iso kassan saldo on jotenki niin selkeä, tavallaan punanen lippu että et aina pitää miettiä, että onko tää niin ku oikee, kuuluuko tähän toimialaan isot käteismäärät ja miten tää on kehittynyt ja mistä se tulee ja minkälainen kassakirjanpito yrityksessä on ja niin edelleen.” Haastateltava E

Konkreettisia keinoja väärinkäytöksiä havaitsemiseen mainittiin vuosittain tarkastukseen kuuluvat toimenpiteet, kuten tositeaineiston, pääkirjan sekä tiliotteiden läpikäynti. Muita keinoja on hyvä suunnittelu ja toimialatuntemus. Väärinkäytöksiä voi tulla vastaan kaikilla tarkastuksen alueilla. Ostolaskuissa voi olla mukana laskuja, jotka näyttävät siltä, että ne eivät kuulu yrityksen normaaliin toimintaan, ostolaskuja voi olla epäilyttävän paljon samalta toimittajalta, siellä voi olla tuplalaskuja tai puuttua hyväksyntämerkintöjä. Tilintarkastajan täytyy osata kysyä oikeat kysymykset oikeilta henkilöiltä ja sillä tavalla saada tarvittavat tiedot.

”Mutta ne ihan konkreettiset keinot, mitä siihen havaitsemiseen on, niin on ilman muuta niitä, jotka tulee siinä vuosittain tarkastuksen aikana esiin ja yleensä ne liittyy tositeaineiston läpikäymiseen, pääkirjan läpikäymiseen, tiliotteiden läpikäymiseen. Pääsääntö on se, että se jollain tavalla poikkeaa siitä. Joku siinä laskussa on mikä pitää herättää niinku huomion.” Haastateltava B

”Toinen mahdollisuus on tietenkin, että tiliotteitten kautta pääsis kiinni siihen, että onko jotku tavarantoimittajan maksut maksettu aina samalle tilille vai ei. Mut jos niitä on maksettu eri tileille, niin silloin se vois herättää ihmetystä, mutta todennäköisesti sillekin on luonnollinen syy, koska aika monella yhtiöllä on useampia pankkitilejä.” Haastateltava B

”Oikeestaan se niinku suunnittelu, toimialantuntemus, yrityksen toiminnan tunteminen siellä, niitten, parasta ois ku sais keskustella ihmisten kanssa.” Haastateltava C

”Ku mejän pitää osata kysyä ne kysymykset, niin että ne ei huomaa mihin ne vastaa. Ne tajuaa vasta sitten ku ne on vastannu, että mää sanoin jotakin mitä ei ois pitäny sanoo.” Haastateltava F

Siinä vaiheessa, kun tilintarkastaja huomaa poikkeaman tai johonkin osa-alueeseen liittyy väärinkäytöksen riski, alentaa tilintarkastaja tarkastusrajoja ja ottaa pienempiäkin eriä otantaansa sekä tekee lisätarkastustoimenpiteitä aineistoon.

”--tietenkin siellä tilintarkastusta tehtäessä niin, jos vaikka nyt ollaan sitä mieltä, että liikevaihdon tuloutukseen liittyy väärinkäytöksen riski. Elikkä on tyypillisesti silloin iso yritys, jossa on tämmönen palkkiojärjestelmä ylimmällä johdolla, niin silloin tyypillisesti niinku alennetaan niitä tarkastusrajoja sen liikevaihdon tarkastuksen osalta. Et sitte ku sieltä tehhää otanta, et otetaan niitä tapahtumia liikevaihdosta, nii sitä rajaa ikään kuin viedään alemmas. Et niinku pienemmät erät tulee siihen tarkastukseen.” Haastateltava C

Aina tilintarkastaja ei voi saada asioihin varmuutta pelkästään tilintarkastusaineiston perusteella. Tilintarkastaja saattaa joutua esimerkiksi kysymään johdolta lisätietoa tai ottamaan yhteyttä tavarantoimittajaan.

”Siellä on täysin aidon näkönen lasku niin siitä on hyvin vaikee huomata eli käytännössähän silloin tilintarkastajan mahdollisuus huomata semmonen väärinkäytös on melkein pä ainoastaan, että pyytää vahvistuksen siltä vastapuolelta, että kuinka paljon se joku tukkuliike on vaikka vuoden aikana lähettänyt laskuja.” Haastateltava B

Hyvityslaskut ovat yksi yleisimpiä keinoja tehdä väärinkäytös. Niillä saadaan esimerkiksi tulosta ja veronmaksua pienemmäksi. Hyvityslaskut, etenkin tilikauden vaihteessa, täytyy katsoa todella tarkkaan. Niin kuin eräs haastateltavista sanoi, hyvityslasku liittyy aina virheeseen, vaikei kyseessä olisikaan tahallinen väärinkäytös.

”Yks vaikka myyntilaskujen hyvityslaskut, jos niitä on paljon. Minkä takia hyvitetty myyntilaskuja. Se on hyvin tyypillinen, minkä kautta on tehty väärinkäytöksiä.” Haastateltava B

”Tottakai aina semmonen, jos on isoja hyvityslaskuja, niin sehän on itseasiassa semmonen, että tilintarkastajan pitäis oikeesti aina kattoo ne. Et vaikka se ei kohdistukaan mihinkään väärinkäytökseen, niin siinä on joka tapauksessa tapahtunut joku virhe. Muuten ei olis tehty hyvityslaskua. Elikkä vaikka se ei oo tälleen kavallusmielessä tehty virhe tai väärinkäytös, mutta se on sitte prosessivirhe elikkä me on jostai syystä myyty, vaikka jotain ja se ei ookaan asiakkaalle kelvannu ja jouduttu tekeen hyvitys.” Haastateltava D

Usein väärinkäytökset eivät ole tahallisia, muttei kuitenkaan täysin vahinkojaakaan. Yrittäjä ei aina tiedä, miten asia täytyisi hoitaa tai saattaa hieman kokeilla, että menisikö se läpi, vaikei täysin oikein olekaan. Tällaiset asiat täytyy tilintarkastajan ottaa huomioon tarkastusta tehdessään. Mielestäni seuraavassa kommentissa asia oli hyvin sanottu:

”Niitä on semmosia, siis semmosia yrittäjiä on, joilla on niin monenlaista, niinku selkeesti on sellanen tahto löytää semmosia luovia ratkasuja ja tulkita asioita niinku itelle positiivisella tavalla. Niin ei ne välttämättä kyllä herätä, herätä luottamusta, mutta tavallaan kyllä se sitte vaikuttaa siihen, että että et tavallaan et jos ei luvut tai toimiala anna aihetta siihen, mutta yrittäjä vaikuttaa epäluotettavalta, niin sitte se täytyy vaan ottaa huomioon siinä tarkastuksessa.” Haastateltava E

3.4 Tilintarkastajan toiminta väärinkäytöstilanteessa

Epäillessään väärinkäytöstä tilintarkastajat yleensä ottavat ensimmäisenä yhteyttä yrityksen johtoon. Hyvin harvoin tilintarkastaja ottaa poliisiin tai verotajaan yhteyttä. Yhteistyöstä viranomaisten kanssa käydään läpi tarkemmin myöhemmin tässä tutkimuksessa. Jos väärinkäytös on vähäinen tai pieni, riittää usein raportointi johdolle tai hallitukselle. Jos väärinkäytös on suurempi, voi se vaatia enemmän, varsinkin, jos sillä on vaikutusta tilinpäätökseen ja tulokseen.

”--riippuu aina euromääristä, jos siellä havaitaan jotain tämmösiä niin me peilataan olennaisuuksiin, että vaatiiko tää minkälaista raportointia ja sitten sen jälkeen se on oikeestaan hallituksen vastuulla päätettävissä, johdon päätettävissä, että miten se sitten, toki aina mitä suurempiin euromääriin mennään, niin sitä useammin siellä tartutaan toimeen.” Haastateltava A

”Riippuu tietenkin siitä, että minkälainen mahdollinen virhe siinä voi aiheutua siihen kirjanpitoon, et jos se on vähänen väärinkäytös, niin silloin siinä riittää se raportointi johdolle. Esimerkiksi johonkin käteiskassaan liittyen, jos on vähäistä käteiskassaa ja siihen saattaa liittyä väärinkäytös, niin silloin siitä voi riittää, että raportoi johdolle. Mutta taas, jos on isompi väärinkäytösepäily, niin silloin se voi vaatia enemmän. Sillä voi olla vaikutusta esimerkiksi tilinpäätökseen, jos se havaitaan tilintarkastuksen yhteydessä.” Haastateltava B

” – mietitään, et voisko tämmöstä manipulointia tapahtua. Jos on sellanen mahdollisuus, niin sitte veetään se tarkastusraja niin alas, että varmasti saadaan näyttöä siitä.” Haastateltava C

Raportoinnin jälkeen tilintarkastaja voikin jättää asian johdon tai hallituksen vastuulle päättää, mitä asialle tehdään. Jos väärinkäytöksen seurauksena tapahtunut virhe tilinpäätöksessä on olennainen, vaaditaan se korjaamaan. Tilintarkastaja voi myös luopua toimeksiannosta tai raportoida asiasta tilintarkastuskertomukseen tai pöytäkirjalla hallitukselle. Joissain tapauksissa hallitukselle raportointi on jossain määrin turhaa, jos väärinkäytöksen tekijä on nimenomaan hallitus.

Tilintarkastajien kynnys ilmoittaa väärinkäytöksestä poliisille on todella korkea. Niin kuin monet haastateltavista sanoivat, he mieluummin luopuvat itse toimeksiannosta ja siirtävät vastuun seuraavalle tilintarkastajalle. Jos tilintarkastaja tekee aiheettoman ilmoituksen asiakkaastaan, asiakas todennäköisesti haluaa vaihtaa tilintarkastajaa. Vaikka tilintarkastaja tekisi aiheellisen ilmoituksen, asiakas todennäköisesti haluaa vaihtaa tilintarkastajaa. Tilintarkastajalla on kuitenkin oikeus kysyä vanhalta tilintarkastajalta, mitä tähän asiakkaaseen liit-

tyy uutta asiakasta ottaessaan ja riskikartoitusta tehdessään. Kaikki eivät sitä kuitenkaan tee.

”Lähinnä kai raportointi yhtiön omalle johdolle. Sehän on tietysti tietyllä tavalla aika turha, jos se hallituksen jäsen on tän tehny ja sää teet sitte pöytäkirjan hallitukselle. Että että kyllähän se kynnyks lähtee tekemään sitte ilmoituksia tilintarkastajan ominaisuudessa jollekin poliisille tai viranomaiselle, niin sehän on aika korkea, mutta tota kai se kuitenkin johtais ja melko varmasti johtaisi siihen, että ite ilmottais, että en ole jatkossa käytettävissä tilintarkastajana, et siitä täytyy sitte luopua. Ei niissä uskalla olla että säähän voit saada itsekin syytteen jos sää niinku tiedät tämmösen ja hyväksyt sen niin parempi vaan lähtee pois.” Haastateltava D

”En ite nää järkee jatkaa toimeksiantoo, jos jos niinku on semmonen epäily, että yrittäjä yrittää toimia lakien vastasesti.” Haastateltava E

Joskus voisi tulla vastaan myös tilanne, jossa otettaisiin yhteyttä poliisiin, vaikka se hyvin harvinaista onkin.

”Jos havaittas, vaikka että ois tehty kuittikauppaa, niin en kyllä tiä, mitä tekis. Varmaan soittaisin tutulle rikoskomisariolle, kysyisin siltä, että mitä tehään.” Haastateltava E

Käteinen raha on usein asia, jota tilintarkastajat katsovat tarkemmin. Etenkin, jos käteiskassa on kasvanut hyvin suureksi. PK- sektorilla käteiskassa on usein yrittäjän lompakko. Tilintarkastajan on kuitenkin vaikea todistaa käteiskassan rahojen tilanteen, joten oikeastaan ainoa asia, mitä he voivat tehdä, on raportoida yrittäjälle veroriskistä. Verottaja puuttuu asiaan melko varmuudella joka tapauksessa. Ylisuurista kassoista tilintarkastajat tekevät aina vähintään pöytäkirjan. Yrittäjät itse eivät pidä kassasta rahaa lainaamista kovinkaan suurena väärinkäytöksenä. He ajattelevat, että kyseessä on heidän yrityksensä, ja heillä on oikeus ottaa sieltä rahaa.

”Niin voihan se olla, että sillä yrityksellä ei oo vaikka jakokelposia varoja, mut kuitenkin on lainasaaminen. Niin eihän se sinänsä oo ok. Että kyllähän siitä tulee kertomukseen sitte huomautus. Mut tietysti niin kauan, että jos siellä kassassa on se vaikka 20 000 euroa ja meillä on vahva epäily, että siellä oikeesti ei oo niin paljoo, niin raportoidaan pöytäkirjalla” Haastateltava E

”Me niistä joka kerta sanotaan. Kirjataan kaikki aina muistioon. Sitten ku verotarkastus tulee, niin ne pyytää tilintarkastusmuistion ja se on siinä valmiina. Niin se on siinä lukee sen jaaha täällä on tämmönen mutta niinku tavallaan, että mietitään sitä että jos siellä tehään jotaki niinku isompaa, niin sitte tossa keskusteltiin, että luovutaanko toimeksiannosta.” Haastateltava F

”Mutta ylisuuriin kassoihin, niin kyllä mä aina käytännössä niistä, niin teen vähintään pöytäkirjan.” Haastateltava D

Tilintarkastaja katsoo tarkkaan läpi lähipiirikaupat. Hyvin usein yrittäjä tai osakas ostaa yritykseltä liian halvalla, eikä käytetä käypää markkinahintaa. Tilanne voi tapahtua myös toisin päin. Osakas tai yrittäjä myy firmalle esimerkiksi auton liian kalliilla. Ali- tai ylihintaaiset lähipiirikaupat ovat asia, joista tilintarkastaja aina raportoi. Niihin puuttuu myös verottaja.

”Elikkä, jos tota tilikauden aikana yhtiö on myynyt jotain omaisuuttaan osakkeenomistajalle tai sitte ostanut siltä tai maksanut korkoa, ottanut lainan. Sisäpiiri, tämän sisäpiiritapahtuma. Sen osakkaan kanssa tehdyt toimet, niin kyllä ne pitää kattoo sillai, et onks siellä käytetty sitä käypää hintaa. Elikkä elikkä, jos ostetaan yhtiöltä niin että ei osteta niinku liian halvalla tai sitte, jos sinne myydään niin ei myydä liian kalliilla.” Haastateltava D

Haastateltavat sanoivat, että riskialttiimpia toimialoja ovat vanhojen autojen myynti, ravintolat, rakennusalan yritykset, pörssiyritykset sekä yritykset, joilla on suuret tuloksetkopaineet. Vanhojen autojen myynnissä on hyvin mahdollista, että auto ei esimerkiksi käy koskaan yhtiön taseessa, vaan se myydään kirjanpidon ohi. Tällaisista asioista ei tilintarkastaja saa koskaan varmuutta, mutta kyseiset toimeksiannot eivät herätä kovin suurta luottamusta. Ravintola-alalla käteiskassat ovat suuret ja myös kassan ohimyynti mahdollista. Rakennuslalla on hyvin tyypillistä pimeä työvoima Puolasta ja Baltian maista.

”Kassan ohimyynti. Käykö auto ikinä yhtiön taseessa, vaikka joku vaihtoauto tai muuta. Tietysti ei me päästä niihin kiinnikään, mutta että. Mua ainakaan ne jobbarit ei herätä mun luottamusta jotenkin.” Haastateltava E

”Ravintolatoimiala ja rakennusteollisuus on selvästi, joissa on tämmöstä väärinkäytöksiä.” Haastateltava D

”Ja just nää virolaiset ja rakennustyö. Siis siellä puolella kulkee kaikkein isoimmat rahat.” Haastateltava D

”Isot yritykset tämmöset, joilla on jotaki merkittäviä esimerkiks niinku tuloksen tekopaineita tai jotain muuta, niin sitte on mahollista, että lähettäs tulottamaan liian aikasin tai jos joku projekti on tappiollinen, niin ei kirjata sitä tappioo.” Haastateltava F

”Mikä on niinku karmein sektori, mulla ei oo pankkeja, mutta ku mietin mitä pankeissa on tapahtunut.” Haastateltava F

Tilintarkastuksessa tarkastetaan usein vanhoja tietoja. Jos niin sanotusti vahinko on jo tapahtunut, mitä tilintarkastaja voi siinä vaiheessa enää tehdä yhtiön osakkaiden hyväksi? Tällaisessa tapauksessa tilintarkastajan täytyy miettiä, mikä vaikutus väärinkäytöksellä on ollut tilinpäätökseen, vai onko sillä ollut vaikutusta. Se on ehkä se olannaisin asia, koska tilintarkastajan tehtävänä on tarkastaa antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan yhtiön tuloksesta. Etenkin taloyhtiöiden tarkastamisessa on tämä kyseinen ongelma remonttien ja muiden isojen hankintojen kohdalla. Jos väärinkäytös on tapahtunut pikkuhiljaa vuosien varrella ja paisunut tällä tavalla todella suureksi, menee asia lopulta poliisille. Tilintarkastaja ei niitä ole huomannut, koska vuosittainen kavallettu rahamäärä on ollut niin pieni, eikä se ole osunut tilintarkastajan otantaan.

”Siinä päästään siihen tilintarkastajan oikeestaan aika yleiseen ongelmaan. Tässä kuitenkin tarkastellaan historiatietoja, et mitä tehä ku vahinko/väärinkäytös on tapahtunut jo. Ei välttämättä voi tehä siinä vaiheessa enää mitään muuta ku että, no se on tapahtunut ja miten toimitaan jatkossa.” Haastateltava B

”Yleensä hän käy niin, että seki tapaus missä yhdistyksen kirjanpitäjä oli vienyt sen 150 000 euroa, niin sehän oli tapahtunut useamman vuoden aikana. Et se todennä-

köesti per vuosi on mennyt sitte varmaan ehkä sen olennaisuusrajan alle jopa.”
Haastateltava C

Isännöitsijät voivat hyvin helpolla tehdä väärinkäytöksiä taloyhtiöiden osakkaiden kustannuksella. Niitä on hyvin vaikea päästä todistamaan, koska hallitus on tietenkin päätökset tehnyt yhdessä isännöitsijän kanssa hallituksen kokouksissa. Esimerkkinä voimme ottaa taloyhtiöiden hankinnat ja remontit. Jos kyseessä on tarpeeksi pieni hanke, siitä ei tarvitse päättää yhtiökokouksessa. Hallituksen päätös riittää. Isännöitsijät tietävät aika hyvin, mitkä hallitukset osaavat ja tietävät mitä tekevät. Jos hallituksen jäsenet uskovat kaiken, mitä isännöitsijä heille sanoo, voi isännöitsijä myydä mitä vain. Tilintarkastaja pyytää tietenkin kilpailutusdokumentit ja varmistaa, että hanke on varmasti kilpailutettu. Kuitenkaan ei voida varmistua siitä, miten kilpailutus on esitetty hallitukselle eikä siitä, miten kilpailutus on ylipäänsä tehty.

”Ja isännöitsijät kyllä tietää, mitkä hallitukset osaa ja mitkä ei, niin se on vähän niinku, se on jännä juttu. Se on niinku määhän laittasin sen kyllä ehtottomasti toho väärinkäytösten listaan. Mutta ei siihen, mun mielestä siihen ei oikeestaan oo mitään, ainostaan se tietenkin että, jos tehdään joku isompi hanke vaikka, ja sitte tota ku voidaan pyytää kilpailutusdokumentaatiota, tälleen niinku varmistaa et onko se mennyt asianmukaisesti se kilpailutus, mutta eihän me siitäkään voida todeta.” Haastateltava E

”--joku väärinkäytöshän voi olla semmoinen, et se ei välttämättä suoraan vaikuta yhtiön esim. kirjanpitoon millään tavalla. Sehän voi olla, että esimerkiksi isännöitsijä käyttänyt jotain asemaansa väärin ja ottanut esimerkiksi kalliimman urakan tai kilpailutuksessa tehty joku virhe tai tahallinen teko. Sillä on saatu itelle taloudellista etua. Sehän voi olla, että ei välttämättä, vaikka on väärinkäytös tapahtunut, niin sehän ei välttämättä vaikuta kirjanpitoon millään tavalla.” Haastateltava B

Taloyhtiöön voi tulla putkivuoto tai joku muu nopeaa toimintaa edellyttävä asia. Silloin isännöitsijä ottaa nopeasti hyvän urakoitsijan, jonka kiireisellä aikataululla saa. Kyseessä voi olla esimerkiksi isännöitsijän yhteistyökumppani tai joku muu, jonka valitseminen hyödyttää isännöitsijää. Näihin on tosi vaikea tilintarkastajan mitään sanoa, koska päätökset on yleensä tehty yhtiökokouksessa tai hallituksen kokouksessa ihan oikealla tavalla. Taloyhtiö- ja isännöitsijämaailmassa liikkuu todennäköisesti hyvin suuret rahat. Yhden haastateltavan mukaan isännöitsijöiden on muutenkin vaikea välillä muistaa, että osakkaiden rahat eivät ole hänen rahojaan.

”Sit vaan joku isännöitsijä tai joku muu avaa tarjoukset tai sit tulee joku tällanen nopea putkivuoto ja otettiin mikä nopeimmin saatiin ja tietetään, että on hyvä tekijä ja sitte se onki isännöitsijän tällanen yhteistyökumppani.” Haastateltava E

”Vaikuttaako kirjanpitoon vai eikö vaikuta kirjanpitoon. Että tää on vähän semmosta arkeologiaa, että tutkitaan vanhoja asioita ja voiko niille enää tehdä mitään ja tarviiko niille enää tehdä mitään ja mitä jatkontoimenpiteitä ne aiheuttaa, niin niitte ympärillähän ne kysymykset siinä sitte pyörii.” Haastateltava B

”Niin ku isännöitsijämaailma on semmoinen, että ei siihen pääse oikeen millään kiinni että, jos ei oo kavallettu mitään, niin on tosi vaikeeta päästä kiinni niihin, koska tota semmoinen niinku just tämmöset urakoitsijoiden valinnat ja tällaset. Urakoitsijan valinta, niin se on varmaan just sellanen, ihan hyvä et tää meni tähän, koska mun mielestä oikeesti on niinku väärinkäytös. Ja niitä on paljon.” Haastateltava E

Toisinaan tilintarkastajat huomaavat jälkikäteen pöytäkirjoista, että tietyt taloyhtiöiden hankinnat eivät olekaan tuottaneet toivottuja säästöjä. Näissä tilanteissa ei periaatteessa ole esimerkiksi talousrikosta tapahtunut, mutta väärinkäytöksiksi niitä voidaan jo kutsua.

”Jälkikäteen ku sitte oon luku pöytäkirjoista, että ei se tuonukaan niitä tavoiteltuja säästöjä tietenkään. Mut hallitus on niinku saanu, myyntimies on päässy myymään ja se on tää on hyvä juttu, otetaan tämmöset. Ja sit hallitus on päättänyt, ei siinä sinänsä oo tapahtunut mitään laitonta. Ne ei oo niin kalliita, ne maksaa olik ne 5-10 tuhatta euroa ehkä per talo ja näin niin se ei oo mikään semmonen yhtiökokouksen päätettävä investointi edes. Niin kaikki menee periaatteessa lain mukaan, mutta kyllä se mun mielestä on moraalisesti ehtomasti on väärinkäytös. Mut ei se niinku ei siihen vaan, siihen ei vaan pääse millään väliin, jos hallitus on tehny sen ratkasun ja kaikki on muuten menny hallinnollisesti oikeen, niin ei siinä oo tapahtunut mitään laitonta. Mutta kyllä se on tosiaan niinku mä sanon, että siinä bisneksessä liikkuu kyllä isoja rahoja ihan varmasti, että tavallaan niinku se, että kyllä varmaan kannattaa käyttää isännöitsijää vähän jääkiekko-ottelussa ja vaikka Karibiallakin.” Haastateltava E

3.5 Esimerkkejä väärinkäytöksistä

Seuraavaksi esittelen tilintarkastajien antamia esimerkkejä väärinkäytöksistä, jotka ovat tulleet heidän asiakkaissaan vastaan. Yleisimmät väärinkäytökset olivat käteiskassaan, matkalaskuihin, hyvityslaskuihin tai valelaskuihin liittyvää.

Valelaskujen kautta rahaa voi siirtää yrityksen tililtä esimerkiksi oman tai jonkun sukulaisen tilille, koska tilinumeron ja syötetyn nimen ei tarvitse täsmätä toisiinsa. Valelaskuja voidaan tehdä myös yhteistyössä toimittajan kanssa. Sellaiset on tietenkin hyvin vaikea tilintarkastajan havaita. Jaksotusvirheillä pyritään usein pienentämään veronmaksua.

”--okei no joo. Olin mukana tossa yhdessä semmosessa kokonaisuudessa, missä oli vuositilintarkastustoimeksianto. Se yhtiö oli hakeutumassa saneeraukseen, mut siellä tuli siis ihan vastaan, että oli maksettu mukamas sähkölaskuja, mut sit tilinumero olikin yrittäjän jonku äidin tai siskon tai jonkun tili...” Haastateltava A

”Isoimmat väärinkäytökset on ollu, euromääräisesti isoimmat on ollu ehkä myös hankalemmin havaittavia, et ne on ollu tämmösiä... hmmm tehty yhteistyössä esimerkiksi toisen yhtiön avainhenkilöitten kanssa. Että ne on ollu tämmösiä laskujen väärennöksiä.” Haastateltava B

”Jaksotusvirheethän on tavallaan se, että tuloutetaan joko liian aikasin tai jätetään kulut kirjaamatta. Nehän on semmosia selkeitä.” Haastateltava F

”No sitte on tietysti näitähän on hirveen vaikee osottaa, että onko aiheettomia niin siis tämmöstä kuittikauppa, että onko tästä kuitteja ilman että tavara oikeesti liikkuu. Joitakin konsultointilaskuja on ollu semmosia, mitkä on niinku käyny jututtaan aika tiukkaan, että mikä tää on.” Haastateltava F

Matkakuluissa on helppo hieman huijata omaan taskuun. Yrittäjät voivat laittaa perhelomiensa kuluja yrityksen kirjanpitoon ja saada sieltä vielä lisäksi verovapaita päivärahoja ja matkakorvauksia auton käytöstä. Matkalaskuja voi kirjoit-

tella itse aika paljon, eikä niitä tilintarkastaja voi todistaa, onko kyseinen matkalasku aito vai ei. Verottajalla on tähänkin paremmat keinot kuin tilintarkastajalla.

”Hyvin tyypilliset on tämmöset matkakulut, että on käyty viikon lomalla ja no kyllä hän kävi siellä muutaman tunnin jossain messuilla, jotka vähän liitty tähän alaan ja hän nyt ajatteli, että hän nyt ainakin sitte saa suurimman osan tästä matkasta laittaa yhtiön kirjanpitoon. Ja oli siellä nyt hänen perhekin sitten mukana. Niin täähän on hyvin tyypillinen tapaus, et just matkakulut on semmoset, jotka saattaa liittyä toimintaan, tai ei ollenkaan, että silloin siinä varotetaan siitä veroriskistä tälle omistajalle.” Haastateltava B

”--yhdeällä henkilöllä oli ollu paljon isommat euromääräiset matkalaskut yhteensä kumulatiivisesti, mitä kellään muulla vastaavissa tehtävissä. Ja hänen matkalaskuja, ku oli käyty läpi, niin siellä oli ollu matkalaskuja semmosille paikkakunnille, mitä Suomessa ei olekaan. Keksittyjä nimiä.” Haastateltava C

”Sitte yks tyypillinen tietenkkin tämmönen väärinkäytös, mitä tapahtuu erittäin paljon niin on nää tota tekaistut matkalaskut. Sillähän niinku todella monet yrittäjät kuvittelee saavansa firmasta niinku etua.” Haastateltava D

”Siis sehän on tietenkkin hyvin tyypillistä ja sitä tapahtuu varmaan todella paljon, että käydään Helsingissä, Jyväskylä-Helsinki, joka matka on oikeesti 270 kilsaa, niin tota sit edestakanen matka on kuitenkin 600 kilometriä.” Haastateltava D

”Yleisin liittyy kyllä, semmosia pieniä juttuja ne yleisimmät että. Just niinku tällaset yrittäjät yrittää nostaa liikaa matkakorvauksia esimerkiksi. Ne aattelee että hänelle kuuluu tämmönen veroton etuus sieltä. Sit vaan tehään niinku jotku epämääräset laskelmat jostai kilometreistä tai missä ollaan oltu muka.” Haastateltava E

Näillä väärennetyillä matkalaskuilla voidaan saada suurtakin etua itselleen. Yrittäjä voi tehdä jokaiselle vuoden päivälle matkalaskun ja saa itselleen verovapaita päivärahoja suuren summan ja kaiken lisäksi vähentää ne yrityksen verotettavasta tulosta.

”--tehny matkalaskun niinku, että olis käyny jossakin ja ollu 10 tuntia ja saa sen täyden verovapaapäivärahan. Niin siitähän saa vuodessa niinku aika hyvän summan. Onks se nyt 40 euroo jotain on se päivä niin kymmenessä päivässä tulee 400 ja sadassa 4000 ja sitte se vielä 8000, jotain 8000 luokkaa sää voisit niinku, kun sä teet näitä plus sitte kilometrikorvaukset sinne.” Haastateltava D

Palkanlaskennassa väärinkäytöksien tekeminen on hyvin mahdollista. Palkanlaskija voisi luoda uuden henkilön palkkalistoille ja maksaa pari tonnia kuukaudessa, vaikka itselleen. Tilitoimiston palkanlaskija huomaa kuka yrittäjä on kiinnostunut tarkistamaan lasketut palkat ennen maksua ja ketkä eivät. Jos palkansaajia on paljon, ei palkkojen hyväksyjä todennäköisesti muista kaikkien palkansaajien nimiä eikä huomaa, vaikka siellä olisi joku ylimääräinen. Tilintarkastajat tarkastavat palkkoja jonkin verran, mutta ei varmaan kovin suurta todennäköisyyttä kiinnijäämiseen sitä kautta ole.

”--ja yks kait sitte on, mitä jonkun verran käytetään palkanlaskennassa, et tuota alkaa olla työntekijöitä niinku kymmeniä niiniin, jos me vaikka oltas sun kans palkanlaskentatiimissä, sää lasket ja mää maksan. Niin aika helposti me voitais luoda sinne joku Aku Ankka ja annettas jonku kaverin, vaikka henkilötunnus siihen ja pankkitili ja

aika pitkään sais pari tonnia kuussa juosta ennen, ku sitä kukkaan hoksaa. Kyllähän niinku tilintarkastajat niitä testaa vuosittain, mutta että yleensä sit se nojaa siihen, että yhtiöllä on olemassa joku sisäinen hyväksyntäkontrolli siihen palkkojen maksuun. Mutta sitten joku esimieski, jos saat pari kertaa viikossa maksatuslistat, joissa on parikymmentä työntekijää, niin tuleeks joka kerta katottua tarkasti ja muistaako välttämättä työntekijöitä.” Haastateltava C

Yksi yleisimmistä väärinkäytöksistä tapahtuu tavaroiden tilaamisen yhteydessä. Tavarantilaaja tilaa tavaraa, joka ei ole tarkoitukseen koskaan päätyä yrityksen käyttöön. Tavarantilaaja antaa toimitusosoitteeksi oman pihan, mökkipihan tai jonkin muun oman kohteen. Tavara saadaan toimitettua suoraan tilaajan omaan käyttöön.

”Tota tyypillisin tapahtuma lienee semmonen, että joku, jolla on laajat valtuudet ostaa jotain niin tilaa tavaraa, joka ei oo tarkotuskaan, että se menis yhtiölle, vaan että hän ottaa sen itselleen ja sehän voidaan tehdä niin, että tuota tilataan jotain tuotetta, niin sanotaan, että tuokaa puolet tänne meidän toimistolle, tai tänne meidän toimipaikalle ja tää loppu, niin tää menee työmaalle tonne, viekää se sinne, joka onkin sitte tän henkilön joku oma kohde.” Haastateltava D

Perheyrietykset kirjaavat helposti asioita yrityksen kirjanpitoon ilman, että kukaan sitä huomaa. Kiinni jäädään yleensä vasta siinä vaiheessa, kun käydään liian ahneeksi ja kirjataan ihan liikaa. Perheyrietyksiin liittyy myös valekuiteja. Halutaan kiertää veronmaksamista pienentämällä tulosta valelaskuilla, jotka myöhemmin hyvitetään hyvityslaskulla. Siihen tarvitaan tietenkin toisen toimijan yhteistyö.

”Helppo jonku perheyrietyjän käydä ostaan ja tuoda puolet tänne ja viedä puolet kottiin. Sehän on mahdoton huomata paitsi sitte, jos ne volyymit menee liian isoksi. Tota ryhdytään ahneeksi. Ja tota myös tämmöset perheyrietyjän väärinkäytökset, nehän liittyy monesti siihen, että omia kuluja syötetään siis sinne firman kirjanpitoon, tai sitte vääristetään tilinpäätöstä niin, että ei tarttis maksaa veroja. Ja näähän tehään sitte jollain tekaistuilla kuiteilla tai sovitaan jonku toisen yrityksen kanssa, että tee meille tämmönen kuitti ja tota me sitte hyvitetään tää ens vuonna.” Haastateltava D

”Ehkä ajattelee enemmän, että tavallaan ku se on hänen yritys, hänellä on oikeus myös ottaa siitä sitä rahaa.” Haastateltava E

Muita haastateltavien mielestä hyvin tyypillisiä väärinkäytöksiä on yrityksen varojen väärinkäyttö. Joko käteisvarojen tai tilillä olevien rahojen väärinkäyttöä.

”--hyvin tyypillinen, esimerkiksi väärinkäytös on, että käytetty yhtiön varoja väärin esim. kassavaroja tai sit tilillä olevia varoja. Se on semmonen hyvin tyypillinen.” Haastateltava B

”Yks kansainvälinen kollega kerto, et hällä on lääkealan yritysasiakas ja siellä ne lääkemyyntiedustajat, joilla on auton takakontissa varasto, niin on aivan tavanomaista, et ne sieltä, myykö ne pimeästi, vai varastaako ne, mutta siellä on koko ajan menossa tommosia väärinkäytösjuttuja.” Haastateltava C

”Tyypillinen esimerkki vaikka kassa. Jos käteistä rahaa käsitellään yrityksessä, niin ei oo mitenkään harvinaista, että se kassa paisuu hirveästi. Ja mun mielestä se on väärinkäytös, jos se kassan saldo on siellä iso, mutta sitä rahaa ei todellisuudessa ole olemassa. Et yrittäjä on periaatteessa käyttäny sen. Se on niinku yrittäjä lainannu ra-

haa sitte käytännössä yrityksestä, mutta sitä ei oo kirjattu ikinä lainasaamiseksi tai palkaksi sille yrittäjälle.” Haastateltava E

Väärinkäytöksiä havaitaan myös yrityksen sisältä käsin jo tilikauden aikana, kuten seuraava Veikkaus-kassa esimerkki. Asiakkaalla ei täsmännyt raportit ja tilitykset, joita Veikkauskoneesta ja kassasta saa tulostettua, joten heillä heräsi epäily ja löysivät itse tämän väärinkäytöksen ja asia meni poliisille. Tilintarkastusvaiheessa asia oli jo selvitetty, joten tilintarkastajan ei siinä vaiheessa tarvitse enää edes muistuttaa asiakasta, että seuratkahan kassaa.

”Yhessä asiakkaassa oli sellanen, että että tota siellä oli olikohan se nyt niin, että siellä oli niinku veikkauskassasta hävinny rahaa.” Haastateltava E

Verorikos on yleisin talousrikos, mutta tilintarkastajan on vaikea niitä havaita. Verorikokset ovat usein kassanohimyyntiä tai pimeää työvoimaa, joita ei tietenkään tilinpäätöksen perusteella näe. Tietysti esimerkiksi rakennusalan yrityksen liikevaihdon perusteella voidaan arvioida, paljonko työvoimaa firmassa täytyisi olla.

”Nää pizzeriathan on tietysti varmaan ihan näitä yleisimpiä. Verottajakihan ne tietää. Pienet ravintolayritykset on yleensä siellä on periaatteessa tietyllä tavalla, niin on tota kavaltaa sitä rahaa, että niissä on varmasti aika paljon. Rakennusteollisuudessaahan on paljon väärinkäytöksiä. Siellä on sitä pimeetä työvoimaa ja just että niitä rakennustarvikkeita saattaa siirtyä omistajan omalle mökkityömaalle.” Haastateltava D

”Tyypillistä on just ollu jossai Ruotsin laivalla joskus jäi kiinni niitä työntekijöitä, ku ne tota ne möi niitä paukkuja omasta pullosta. Ne osti siis sinne oman koskenkorva-pullon ja sitten ku joku asiakas tuli pyytään drinkkiä, niin ne kaato siitä omasta pullosta ja teki siitä niin tota ja sitte ku asiakas maksaa, niin sää et lyö kassaan, koska eihän tollasissa baareissa, niin tosi moni ei niin ku halua kuittaa, ei ne niitä kaipaa. Laitat rahan suoraan taskuun. Niin sillonhan sulla ei tota sen yhtiön kirjanpito ei näytä tietyllä tavalla mitään väärin, koska sulla ei niinku oo ostoja siellä, eikä myyntiä. Näyttää vaan, että eipä oo kauppa käyny.” Haastateltava D

”Että tota lähinnä sitte, mitkä vois olla, niin veropetokset. Eli pimee myynti, no se on hirveen vaikee osottaa, koska meihän ei voida ku epäillä, koska eihän siitä tuu kirjanpitoon mitään.” Haastateltava F

Useimmat tilintarkastajat ovat kieltäytyneet joistakin toimeksiannoista. Joku yrittäjä oli ostanut osamaksulla koneita, joiden rahoituksen vakuutena oli ne koneet. Yrittäjä oli myynyt näitä koneita eteenpäin sanomatta rahoittajalle mitään. Haastateltavani tilintarkastaja ei halunnut kyseistä yrittäjää asiakkaakseen.

”Toinen, mikä nyt tulee mieleen, mistä mää pistin asiakkaan jatkaa matkaa, niin yks yrittäjä, niin sillä oli jotain koneita, jotain isoja koneita, en nyt ala sen tarkemmin yksilöimään. Mut kuitenkin niin ne oli tämmösellä osarilla maksettuja koneita, missä siis vakuutena on se kone siinä rahoituksessa. Ja se oli myyny edelleen niitä koneita kysymättä siltä rahottajalta mitään.” Haastateltava E

Eräässä tapauksessa alihintainen lähipiirikauppa oli piilotettu laittamalla auto-kauppa väliin. Tapauksessa oli kaksi eri tilintarkastajaa ja kumpikin asiasta raportoi johdolle. Auton osto ja myynti oli tapahtunut hyvin halvalla hinnalla, joten tilintarkastajilla oli syytä epäillä alihintaista kauppaa. Yhtiön johto lähetti

tilintarkastajalle muita tarjouksia, joiden mukaan auton hinta olisi ollut täysin käypä. Riippuu tietenkin, miten asian tulkitsee, mutta tilintarkastajalla oli vahvat epäilyt väärinkäytöksestä.

”Tossa oli yks aika hämmäntävä kuvio, jossa oli ostettu, autokauppa osti yritykseltä auton, joka päätty sen omistajan omistukseen. Siinä oli autokauppa vaan niinku välissä. Aika halvalla meni minun mielestä. Sit ku siinä on se autokauppa välissä, niin tavallaan... Ja johto selvitteli asian ja heillä oli siinä tarjouksia ja muita niinku vertailevia tarjouksia. No itseasiassa se hinta oli ihan ok. Ja tämän ja tämän takia tämä meni näin. Ja sitten ku itelle jäi vähän sellanen olo, että joo siinä saatto olla jotain, mutta että se on raportoitu ja mää myös omasta puolestani vielä raportoin sit siitä, että tavallaan mun mielestä siinä oli niinku vähän, et jos vaikka verottaja tutkis tilannetta, että miten tulkihtee et se on niinku, siinä on riski olemassa, mutta se on tulkinnan varanen se tilanne. En mää nyt voinu suoraan sanoa sitä, että menikö se väärin vai eikö se menny.” Haastateltava E

Lähipiirikauppoja markkinahintoja alhaisemmalla tai korkeammalla hinnalla pidetään hyvinkin yleisenä väärinkäytöksenä ja lähipiirikaupat tilintarkastaja tarkastaa joka kerta. Vaikka, kuten edellisestä esimerkistä huomasimme, lähipiirikaupat voivat olla myös vaikea todistaa.

”Tietysti tyypillisiä on, että tehdään niinku kauppaa lähipiiriyhtiön kanssa, niin että ei käytetä markkinahintoja. Se on ehkä tyypillisin. Ja niinku veroteknisesti on lähinnä peiteltyä osingonjakoa eli tavallaan otetaan varoja itselle.” Haastateltava F

Aina tilintarkastaja ei uskalla vaatia asiakastaan korjaaman tilinpäätöstä, vaikka siellä olisi hyvinkin oleellinen virhe. Sehän sotii aivan täysin tilintarkastajien eettisiä sääntöjä vastaan. Asiakkaan menettämisen pelko on liian suuri, varsinkin, jos kyseessä on suuri asiakas, jonka tilintarkastuspalkkio on iso.

”Esimerkiksi semmonen iso laitetoimitus oli aikoinaan, jossa ostaja meni konkurssiin ja tavallaan yhtiö ei voinu näyttää sitä, koska ostaja meni konkurssiin ja se oli osatuloutettu. Niin ne ei suostunu purkamaan sitä osatuloutusta. Se oli yhtä iso kuin yhtiön tulos ja tuota siitä silloin raportoitiin nimenkirjoittajalle, ja jätin ne paperit itelleni ja, jos tulee perään perään ruvetaan kyselemään. Mutta siinä nimenkirjoittajalla ei ollu pokeria vaatia sitä oikaistavaks.” Haastateltava F

Tietysti yksi aika yleinenkin väärinkäytös liittyy tuloksen pienentämiseen verojen maksun välttämiseksi, tai tuloksen suurentamiseen, tulospaineiden myötä.

”Eliikkä tavallaan se, että tota joko yritetään lisätä tuloa tai yritetään pienentää sitä, sitä tilinpäätöksen loppusummaa.” Haastateltava F

Väärinkäytöksien piilottaminen tilinpäätökseen riippuu hyvin paljon väärinkäytöksen luonteesta. Aiemmin mainittiin jo nämä valelaskut. Valelaskuihin on hyvä piilotella esimerkiksi rahan kavaltamista. Väärinkäytöstä ei peitellä etenkin silloin, jos ajatellaan, että näin voi ehkä tehdä. Matkapäiväkirjoja on erittäin helppo väärentää, vaikka niiden aitouteen ei tilintarkastaja aina usko. Aika helpolla niistä usein näkee, onko ne aitoja vai jälkeempäin tehtyjä.

”Osa ei peittele ollenkaan ja osa on saattanut peitellä ne esimerkiksi valelaskuiksi, et sinne on tehty yhtiölle, vaikka joltain tavarantoimittajalta ylimääräisiä laskuja ja sitte ne on vaan maksettu niitte laskujen mukaan omalle tilille. Et niitä ei oo maksettu sille

valelaskun ns. tavarantoimittajalle, vaan ne on maksettu esimerkiksi jollekin omalle tilille.” Haastateltava B

”No joko ei merkata ollenkaan, tai sitte se kirjataan joksiki muuksi saamiseksi tai se kirjataan joksiki kuluksi, puuttuu vaan se kuitti.” Haastateltava C

”Sit ku ei löydy niitä ajopäiväkirjoja, sit niitä pyydetään niin sit ne tota parin kuu-kauden päästä ne toimittaa semmosen Excel-listauksen, jossa tota lukee, että aamulla kello 6 lähtö ja paluu kello 19 ja Jyväskylä-Kuopio-Jyväskylä ja sit niissä joka rivillä sama. Näkee, että ne on jälkeenpäin tehtyjä, mutta eihän niihin uskota.” Haastateltava D

Välillä tilintarkastajille tulee vastaan hyvinkin epäilyttäviä asiakkaita, joista kannattaa ennemmin luopua kuin lähteä tarkastamaan.

”Yhen kerran tuli yks asiakas. Se soitti ja se oli vähän outo puhelu ja tulisitko tilintarkastajaksi ja muuta ja mulla heti siitä puhelusta sytty punaset valot ja mää totesin, että tuota no tuuhan käymään, että katotaan vähän, mikä se on. Se niinku hais heti ja no sitten siitä ei kuulu mitään ja yhen kerran vaan ilmesty aineistot toimistolle, että tää pitäis tarkastaa, sut on valittu tilintarkastajaksi. Katoin ensimmäisiä tositteita ja siinä oli maallikko todistanut osakepääoman. Se oli ihan muhkee. Se oli maksettu apporttilla autoilla, jotka oli liisattu yhtiölle. Mää pistin mapin kiinni ja totesin, että nyt on niin kiire, että en kyllä millään kerkiä tarkastaa.” Haastateltava F

Vihjeitä ei tilintarkastajille kovin usein väärinkäytöksistä tule. Yleensä niistä ilmoitetaan suoraan verottajalle tai poliisille. Verottaja saa vinkkejä ilmeisesti hyvinkin paljon. Kuitenkin joskus myös tilintarkastaja on saanut vinkin. Vinkin antaja voi olla kirjanpitäjä tai esimerkiksi jopa naapuri.

”No siitä oli tullu vähän niinku jo kirjanpitäjältä viestiä ja sit varmisteltiin niiltä toimijoilta, minkä nimiä siinä oli käytetty, että heillä ei ole sellasta pankkitiliä, mille on mukamas maksettu suorituksia, et saatiin sitä kautta se varmuus sitte.” Haastateltava A

”--joskushan myös kirjanpitäjät niinku sanoo, saattaa hyvinkin varhasessa vaiheessa infota, et täällä on nyt tämmöstä epäselvää, et hän ei oo varma, onks tää ihan oikein” Haastateltava C

”--mut se tuli ihan niinku sen työntekijän lähiympäristöstä esille, et siellä oli ruvettu ihmettelemään, et miten ihmisillä, pikku paikkakunta, tämmösissä tehtävissä on rahaa näin paljon. Sitä kautta sitte. En mää tiä oliko se joku naapuri vinkannu niille omistajille vai miten...” Haastateltava C

”Kyllä joskus niinku kirjanpitäjä vähän huolissaan kysyy, että onkohan tässä aihetta huolestua, jos tämmöstä ja tämmöstä.” Haastateltava F

Harvassa vihjeet tilintarkastajille kuitenkin on. Osa ei ollut koskaan saanut ulkopuolista vinkkiä väärinkäytöksestä.

”Ei mulle oo kyllä pahemmin tullu (vihjeitä) että voi olla et sit ku joku tota työntekijä saa potkut ja ja joutuu riitoihin firman kanssa ja näin, niin ja sitten niillä saattaa olla tietoa jostain, niin voi tulla. Mut mää luulen, että ne semmoset ilmiannot, niin ne menee verottajalle.” Haastateltava D

”No ainakin mun kokemuksella ei, tosi vähän. Mun mielestä, koska kirjanpitäjähän on sitte yleensä niinku musta tuntuu, että ehkä ne varmaan ensimmäiseks yrittää

hoitaa luultavasti, jos jotain havaitsisivat, niin yrittäjän kanssa suoraan kuntoon, että en mä usko. Harva lähtis suoraan tilintarkastajalle sitä tavallaan liputtaan. Ei mulla oo tullu ainakaan vastaan ton tyyppisiä.” Haastateltava E

Verottajalla on paljon paremmat keinot etenkin veropetoksien kiinnisaamisessa, kuin tilintarkastajalla. Verottajalla on oikeudet katsoa tiliotteet sekä yrittäjältä että yrittäjän aviopuolisolta, kysyä auton kilometrimääriä katsastajalta tai sulkea työmaa, jos epäilee pimeää työvoimaa.

”Kyllähän ne pystyy. Ne on tota, ne on kyllä niin niin vahvoja siinä vaiheessa ku ne epäilee. Ne ei se verottaja anna periksi. Se kysyy ensinnäkin ne kysyy tuolta katsastuskonttorilta noi, että paljonko on ollu kilometrit silloin ku on viimeks katsastettu. Ja sitte ne kysyy paljonko oli edellisessä katsastuksessa. Ja sit siitähän lasketaan se ero, paljonko on kilometrejä. Ja sit ne vertaa niihin matkalaskuihin ja sieltä kauttahan moni jää kiinni.” Haastateltava D

Verottajalla kun on oikeus päästä katsomaan tiliotteita, voi se aika hyvin todistaa, missä yrittäjä on milloinkin ollut.

”Toinen tyyppisimmistä mistä heti tulee, jää kiinni, mutta sitte on vielä tiukempi sit ku nää alkaa inttään vastaan, niin se verottaja, se on aika tyly. Ne menee tutkiin sun pankkitilit. Verottajalla on pääsy pankkitilille. Sitä kautta ne sitte yleensä jääny. Joku jamppa tekee työmatkan, että on käyny Jyväskylästä Kajaanissa ja ollu viikon siellä. Sitte verottaja tutkii sen pankkitiliä ja kattoo, että niin, että sää oot ollu Jyväskylässä-Kajaanissa viikon mutta sää oot täällä Turussa kuitenkin tiistaina ostanut makkaraa.” Haastateltava D

Verottajan keinot väärinkäytöksiin kiinnisaamisessa todennäköisesti vain paranevat, kun teknologia kehittyy.

”Kai ne pääsee kohta näihin valvontakameroihin kiinni ja sieltä näkee, että tää autohan on ollu tuolla. Kyllä se vaikeeks menee, ku tää teknologia kehittyy.” Haastateltava D

Yrittäjät, jotka tekevät liikaa valematalaskuja tai pienentävät, esimerkiksi tulosta verojen kiertämiseksi, kutsuvat verotarkastajan itselleen. Verottaja näkee suoraan, millä yrityksellä on eniten matkalaskuja ja verottaja voi verrata saman toimialan myyntikatteita ja ottaa tarkastukseen massasta poikkeavat.

”Et sä ikään kuin kutsut sen tota verotarkastajan, kun sä laitit niitä liikaa.” Haastateltava D

”Mut sitte on semmosia, jotka tekee huonoa tulosta semmosella toimialalla, jolla kaikki muut tekee hyvää tulosta, niin kyllä mäki verotarkastuksia tekisin sinne yhtiöön. Siellähän jollakin konstilla on sitä tulosta huononnettu. Jätetty myyntiä kirjaimatta tai tehty ostoja, kirjattu tuplasti tai arvostettu varasto väärin tai joku, millä onhan niitä konsteja.” Haastateltava D

3.6 Tilintarkastajien näkemys yhteistyöstä viranomaisten kanssa

Tilintarkastajathan voisivat tehdä yhteistyötä, esimerkiksi poliisin tai verottajan kanssa, jotta väärinkäytöksiä löydettäisiin paremmin. Mitä mieltä tilintarkastajat itse ovat yhteistyöajatuksista viranomaisten kanssa? Tavalliseen vuositilintarkastukseen yhteistyötä ei haluta. Perusteena tilintarkastajat sanoivat ajavansa osakkeenomistajan etua, ei niinkään verottajan ja viranomaisten. Kukaan haastattemistani tilintarkastajista ei halunnut ainakaan minkäänlaista rahanpesuntapaista ilmoitus- tai ilmiantovelvollisuutta verottajalle tai muille. Yksi tilintarkastaja ehdotti, että tilintarkastajat toimittaisivat itse allekirjoitetun tilintarkastuskertomuksen suoraan kaupparekisteriin. Silloin kertomus tulisi varmasti toimitettua perille ja sitä ei voitaisi esimerkiksi väärentää.

”No ainakin siis erityistarkastuspuolella niin ehottomasti kyllä. Siellä erilaisia yhteistyömalleja on viriteltyki, mut sitte vuositilintarkastuksen suhteen niin emmä tiä. Se vois olla jotain, et kaupparekisterilakiakin ollaan uudistamassa ja muuta, niin se vois olla jotain sen tyyppistä, että tilintarkastaja vois toimittaa ite kertomuksensa kaupparekisteriin ja sitä kautta verottajalle, mutta ei semmosta ilmiantovelvollisuutta välttämättä, mitä muutama vuosi sitte ehkä vähän pohdittiin, niin en nää semmosta kyllä välttämättä kuitenkaan ihan hyvänä. Et se vähän sotii sitä riippumattomuuttakin tiettyllä tavalla mun mielestä.” Haastateltava A

”Esimerkiksi, jos siellä on mukautuksia niin se nousee, vaikka jollekin listalle, niin kyllähän se vois olla esimerkiksi, vaikka poliisithan vois, verottajat tai muut kohdistaa sitten tarkastukseen toimenpiteitä. Varmasti yli 90 prosenttia kertomuksista on vakionuotoisia puhtaita niin sit se, että automatiikka nostais ne heille, ku sinne menee mukautettu kertomus, että sitte lukis sen, että pelkästään se vois jo joskus johtaa siihen, että sitten ryhtyisivät omiin toimenpiteisiinsä.” Haastateltava A

Osan mielestä yhteistyötä pitäisi heidän mielestään jopa vähentää, eli käytännössä yhteistyötä ei haluta tehdä viranomaisten kanssa ollenkaan. Tilintarkastajat kokevat vahvasti ajavansa osakkeenomistajien etua. Osakkeenomistajat maksavat tilintarkastuksen. Jos tilintarkastajien pitäisi tehdä julkishallinnon tehtäviä, pitäisi tilintarkastus maksaa verorahoista.

”Minun mielestä pitäis tehdä vähemmän. Joo, elikkä tilintarkastajat tai tilintarkastajien ammattikunta on pahassa jamassa niinku ristiriidassa, että ollaan yksityisen sektorin puolella. Tilintarkastajahan on sen yhtiön osakkeen omistajien luottomies, mutta taas sitte toisaalta yhteiskunta asettaa koko ajan paineita julkishallinnon puolelta tilintarkastajille. Ja se on huono tie, että pikkuhiljaa etäännyttään siitä, mitä historiallisesti ollu tilintarkastajan rooli, elikkä palvella yhtiön osakkeenomistajia siltä osin. Minun mielestä se on, että pitäis olla huomattavasti vähemmän viranomaisyhteistyötä tai siis käytännössä ei ollenkaan.” Haastateltava B

”Ei. Suomessahan tilintarkastajat ovat sitä mieltä, että tuota me ollaan osakkaan asialla, mutta me ei olla mittää verottajan, esimerkiksi tämmösiä salapoliiseja ja oon kylä ihan samaa mieltä, että et toki asiakkaan etua ajetaan verosuunnittelukeinoin, mutta että en mä halua että mitään esimerkiksi lakisäätteistä ilmoituspakkoa. Niistä on välillä keskusteltu, mutta kuitenkin niin, että heidän kanssaan ikään kuin yhteistyössä. Yhteiskunnallista etua tässä ajetaan tavallaan, että tulis kaikki verot maksetuksi mitä täytyy.” Haastateltava C

”Verottajat ja muut vastaavat tahot niin on tietenkin sitä mieltä, että tilintarkastajan pitäis käytännössä raportoida kaikki verottajalle. Sehän on ihan selvää, sehän haluais mahdollisimman isoa raportointia, että tilintarkastaja ilmoittaa sitä tätä ja tuota.”
Haastateltava B

”No, en mä, en mä oikeestaan nää sitä, mun mielestä tää nykyinen systeemi on ihan ok.” Haastateltava D

Yhteistyön uskotaan lisäävän tehottomuutta ja vievän pohjan tilintarkastajien työstä. Ilmoitusvelvollisuus olisi lisäksi ristiriidassa tilintarkastajien vaitiolo-velvollisuutta ja riippumattomuutta ajatellen.

”Mutta nyt siinä tulee se ikävä ristiriita ja melkeen missä tahansa työssä, ku syntyy semmonen ristiriita, että maksaja ei saa, mitä se haluaa, niin se ei oo pitkässä juok-
sussa järkevää. Sit se luo tehottomuutta ja myöskin kokonaan sitä ammattikuntaa kohtaan luo semmosta ihan oikeaa epäilyä, että ikään, kuin ollaan osakkeen omistajien puolella, mutta ei kuitenkaan olla. Niin se vie vähän pohjaa siltä työltä.” Haastateltava B

Tilintarkastuskertomus on julkinen asiakirja ja tilintarkastaja raportoi tilintarkastuskertomuksella, jos tilinpäätöksessä on olennainen virhe. Virhe voi liittyvä, esimerkiksi myös veronmaksuun, eli periaatteessa tilintarkastaja raportoi myös verottajalle.

”Kyllähän me väärinkäytöksistä ilmotetaan johdolle, mutta ei verottajalle. Mutta se että tavallaa niinku tiettyssä mielessä, että jos yhtiössä olisi veroihin liittyviä isoja virheitä tilinpäätöksessä, virheitä, joista tulis olennainen virhe. Kyllä mehän kerrotaan se koko kansalle tilintarkastuskertomuksessa.” Haastateltava C

Jos yhteistyötä lisättäisiin, pitäisi sen olla molemminpuolista. Muilla viranomaisilla tulisi olla myös ilmoitusvelvollisuus tilintarkastajaa kohtaan.

”No joo ehkäpä. Mutta tietenkin se, että se semmonen yksipuoleinen yhteistyö missä mitä varmaan niinku, jos poliisilta tai verottajalta kysyttäs, niin meijänhän varmaan pitäis kertoo kaikki heti, jos me jotain havaitaan. Mutta taas sitte ei se, jos tollasta yhteistyötä lisättäs, mun mielestä sen pitäis toimia sit molempiin suuntiin. Että pitäis saada myös informaatiota verottajalta ja poliisilta, jos jotain tällasia jotain epäilyksiä. Aika harvoin meiltä mitään lähtee poliisille aineistoja, että oisko multa yks, yhen asiakkaan aineisto lähteny poliisille.” Haastateltava E

”Mehän raportoidaan osakkeen omistajille ja toimivalle johdolle. Näin sen pitää olla. Eihän siinä, jos meistä tehdään verotarkastajia, niin eihän tilintarkastusta enää ole. Että tavallaan se rooli muuttuis. Sittenhän se ois julkis, se ois virka. Niin, niin tavallaan sehän muuttuis ihan se luonne, ei se voi olla, sillohan meijä pitäis olla viranomaisia.” Haastateltava F

Tietyissä tilanteissa tilintarkastajilla on jo jonkin asteista yhteistyötä viranomaisten kanssa. Normaalisissa vuositilintarkastuksissa sitä ei ole, eikä sitä sinne toivotakaan, mutta erityistarkastuspuolella tilanne on eri.

”Tietyllä tavallahan, jos puhutaan erityistarkastuksista, niin mehän tehdään. Konkursipesän tai muun, niin sillohan sen saa informaatio menee suoraan sinne tilaajalle. Sitä nyt on kehitetty ihan meidän toimesta, että tuota saadaan se rakennettua se systeemi niin, että heti ku sieltä ilmenee väärinkäytös, ja myös konkurssipesässä. Sillohan se yleensä on, kun omistaja yrittää pelastaa, mitä pelastettavissa on niin itel-

leen, niin sillon ne väärinkäytökset syntyvät. Niin tuota sillonhan niinku se raportointi on välitön eteenpäin, koska vanhenemisajat alkaa juoksemaan.” Haastateltava F

3.7 Uusi rahanpesulaki

Suomessa asetettiin vuonna 2017 voimaan uusi rahanpesulaki terrorismin ja rahanpesun torjumiseksi. Uusi rahanpesulaki ei ole tilintarkastajien työhön aiheuttanut suurta muutosta. Uuden lain ajatellaan lisäävän tilintarkastajien työtehtäviä turhaan.

”Joo, eli se tilintarkastajille se luo lisää työtä. Asiakkaan tunnistamisen ja tuntemisen kautta, ja sen lisäksi siihen pitää olla jonkin näkönen ohjeistus henkilökunnan koulutukseen ja niitte mahdollinen tunnistamiseen, niin kyllä se vaikuttaa työhön, että se luo lisää sääntelyä ja lisää työtä.” Haastateltava B

”Juu kyllä siihen pitää niinku lisää lomakkeita täyttää ja todeta, että ei oo riskiä rahanpesuun.” Haastateltava F

Uusi rahanpesulaki ei tilintarkastajien mielestä sovi PK- sektorille. Se luo vain turhaa lisätyötä ilman lisäarvoa tai laatua tarkastukselle. Uusi rahanpesulaki toi mukanaan asiakkaan tunnistamisen, jonka ei tilintarkastajien keskuudessa ajatella auttavan rahanpesun paljastumiseen millään tavalla, ainakaan PK- sektorilla. Asiakkaan tunnistamisella ja riskiarviolla ei uskota olevan vaikutusta väärinkäytöksiin kiinnisaamiseen.

”No. Ehkä, jos pelkästään tilintarkastajan näkökulmasta katsoo sitä, semmosen tilintarkastajan, joka tarkastaa PK- sektorin osakeyhtiöitä/yhdistyksiä, taloyhtiötä, kiinteistöpuolta, tän tyyppistä PK- sektorin toimintaa, niin se on huono. Eli siinä on liian laajoja velvollisuuksia asetettu lakisääteisesti, millä ei oo työhön mitään konkreettista hyötyä. Että sillä esimerkiksi, mitä ite oon toiminu, niin koko aikana näillä asiakkaan tunnistamisella ja tuntemisella ja tämmösillä riskiarvioitten laatimisella, niin et näillä ei ois vältetty yhtään väärinkäytöstä, ja nyt tilintarkastajia vaaditaan tämmösissä toimeksiannossa tekemään tää tunnistaminen ja asiakkaan tunteminen ja riskiarvio. Minun mielestä se on erittäin huono tilintarkastajan näkökulmasta.” Haastateltava B

”Siis se, että Suomessa tapahtus semmosta tämmösessä PK- yrityksessä, mitä meillä on asiakaskunta, niin on äärettömän epätodennäköistä, et tavallaan siinä on rahanpesu ja sitte tää ennen kaikkee tämä terrorismin tukeminen. Rahanpesu periaatteessa ois mahdollista ja sehän voi tapahtuakin sillä tavalla, että asiakas tulee ja maksaa käteisellä. Ja silloin ei pysty selvittämään sitä, että sittenhän tulee nää rajat siinä, että missä vaiheessa niinku heidänhän tulis ottaa passikopio ja tehdä rahanpesuilmoitus.” Haastateltava F

”Ja sitte tää toinen, mikä vaikutus piti olla, että nää asiakkaat pitää tunnistaa, niin enpä mä oo kyllä kovin montaa passiakaan pyytäny.” Haastateltava D

Tilintarkastajat eivät ymmärrä, miten asiakkaiden passikopiot auttavat tunnistamaan esimerkiksi rahan alkuperän. Rahanpesun tarkoituksena on piilottaa rikollisesti saatu raha. Sitä ei passikopiot selvitä.

"No onhan se asiakkaan tunnistamiseen tässä kahen vuoden aikana se on vaikuttanut. Ihan vaan kysyisin, että mitä merkitystä sillä passikopion esittämisellä on, ei mitään merkitystä. Kyllä mä oon niitä nähny. Mut se, et jos on ulkomainen toimija, niin vaikee sun on sanoo. Joo se on varmaan joo sen henkilön passi, kyllä mä sen uskon, mutta mikä se on se tarkotusperä, ja mistä ne rahat tullee, niin se on suurempi kysymys. Se on vaikea. On me nähty tää Nordean iso rahanpesuskandaali. Ne on pankki ja silti siellä on menny kaikki läpi, että se osottaa sitä, että se ei o ihan yksinkertanen juttu." Haastateltava C

Rahanpesua epäillään hyvin harvoin. Suurin osa ei ole sitä urallaan kertaakaan epäillyt. Yritykset, joiden kautta rahan alkuperää pyritään piilottamaan, eivät yleensä tule ollenkaan tilintarkastukseen. Rahanpesun etsiminen ei kuulu tilintarkastajan työtehtäviin.

"Sanotaanko näin, että oli yksi case, jossa tuota mä kieltäydyin tarjoamasta meidän palveluja. En oo ihan varma, että oisko se ollu rahanpesua, mutta että ne eurot olla sen suurusia, että mä vähän eppäilen, että se oli jotakin." Haastateltava C

"Ne yhtiöt lähtökohtaisesti ei tilintarkasteta, että ei oo itelle ei oo tullu yhtään rahanpesuun liittyvää tapausta koskaan vastaan. Varsinaisesti mitä käsitetään rahanpesulla, että yritetään häivyttää rikollisesti saatu rahan alkuperä, niin semmosta ei oo tullu yhtään vastaan. Ja minun mielestä sitä ei pitäis olla tilintarkastajalla sitä ilmoitusvelvollisuutta. Enemmänkin sen pitäis olla viranomaistaholta pitäis olla se velvollisuus tutkia tätä rahanpesua eikä tilintarkastajalla." Haastateltava B

Rahanpesun estämisen ajatellaan kuuluvan poliisille ja uusi rahanpesulaki siirtää julkishallinnon tehtäviä tilintarkastajille. Hieman sama asia, kuin muu yhteistyö viranomaisten kanssa sekä väärinkäytöksestä epäilemisen ilmoittaminen suoraan poliisille tai verottajalle. Nämä asiat eivät saa kannatusta tilintarkastajien suunnalta.

"--niin siinä kasataan semmosta julkishallinnon tehtävien vastuuta tilintarkastajille. Ja kun tilintarkastaja toimii kuitenkin lähtökohtaisesti osakkeen omistajien hyväksi. niin nythän siinä kasataan työtehtäviä julkishallinnolta tilintarkastajille, jotka yhtiöitten osakkaat maksaa." Haastateltava B

Hyvin harvalla rahanpesunepäily on konkretisoitunut työelämässä. Ainoa huomattava muutos on ollut asiakkaan tunnistaminen, joka tuo tilintarkastajille lisätyötä. Lisäksi asiakkaille täytyy selittää, minkä takia tunnistaminen täytyy tehdä. Tilintarkastajan täytyisi aina varmistaa asiakkaan henkilöllisyys pyytämällä passikopio tai tunnistautuminen esimerkiksi nettipankkitunnuksilla. Kaiken kaikkiaan uuteen rahanpesulakiin ei tilintarkastajien taholta olla huomiota kovinkaan paljon kiinnitetty. Kaikkien tiedossa on uusi laki, mutta sitä ei olla sen kummemmin mietitty.

"Määhän teen sillä tavalla, että mulla on niinku sähkösen varmistamisen kautta mä pistän toimeksiantokirjeen nykyään asiakkaalle. Ne allekirjottaa sen pankkitunnuksilla. Vahva tunnistaminen. Ei tarvii mitään passikopioita ruveta tekemään. Se vaan et se pitää aina selittää asiakkaalle, mikä tää juttu on." Haastateltava F

"Siis, no joutuu pohtimaan asioita välillä tarkemmin, että ei se ei ole konkretisoitunut vielä omalla kohdalla tai en mä tiää, sitä ei varmaan sais sanookaa, jos konkretisoituis. Tavallaan tunnistamiset on se nyt se, mitä konkreettisesti niin on jotain vaikka passi-

kopioita, ajokorttikopioita ja tämmösiä niin ne on niitä konkreettisia vaikutuksia.”
Haastateltava A

”Ei. En mää oo kiinnittänyt siihen oikeen mitään huomiota. Kyllä mä tiedän, että semmonen on ja ja tota. Jos yrityksessä liikkuu joku isompi rahamäärä, niin siitä pitäis kai tehdä niitä ilmoituksia, jos epäilee että tässä pestään rahaa, mutta ei mulla oo tullu semmosia vastaan.” Haastateltava D

”Ei oo, ei oo vaikuttanut mitenkään et tota onhan se rahanpesusäännöstö ollu siellä aikasemminkin, ei se niinku sinänsä. Nythän se on vaan se ilmoitus muuttunu.”
Haastateltava E

”Rahanpesuun en oo törmänny koskaan. Ei ollu omissa asiakkaissa, sehän on selkee asia. Lahjontaakaan ei oo näkyny.” Haastateltava F

”Kyllä mää ymmärrän, jos tänne tulee joku virolainen asiakas, mää voin pyytää sen, mutta en mää sillonkaan tiedä, mitä mää niinku sillä teen sitte. Tässä se nyt on ja. Vai pitäiskö mun sitte verrata sitä johonki Interpolin listoihin, että löytyykö tätä henkilöä väärinkäytöslistalta.” Haastateltava D

Voisi luulla, että väärinkäytöksiin liittyvän lainsäädännön tunteminen auttaisi tilintarkastajia havaitsemaan väärinkäytökset. Näin ei kuitenkaan suurimman osan mielestä ole. Osa tuntee lainsäädännön hyvin ja ovat sitä mieltä, että pakko, sitä tarvitaan.

”Siis onhan se varsinkin ja ku noita erityistarkastuksia tekee, niin kyllähän se kuuluu. Joo ja siis ihan perustilintarkastajasapluunaan niin kyl se sinnekin, mut kyl se korostuu siellä erityistarkastusmaailmassa. Mut kyllä semmonen tietämys pitää olla jollain tasolla myös vuositilintarkastuksia tehdessä.” Haastateltava A

”Pakko. Kyllähän niinku kaikki nää rahanpesu ja tuota talousrikospuolen, niin niin tuota kyllähän ne on niinku ymmärrettävä, että missä mennään niiden kanssa.”
Haastateltava F

Tilintarkastajat tuntevat osakeyhtiölain ja se pitäisi riittää, koska kun tilintarkastaja huomaa esimerkiksi poikkeaman tilinpäätöksessä ja raportoi siitä, on asia sen jälkeen johdon ja hallituksen vastuulla. Ei niinkään enää tilintarkastajan. Tilintarkastaja on asian havainnut. Siitä raportointi riittää.

”No en juurikaan tunne.” Haastateltava B

”En. hirveän heikosti. Olis varmaan hyvä tuntea paremmin.” Haastateltava C

”Hmmm no en mä sitä varmaan mitenkään perin pohjin tunne, mutta tota lähinnä näitä velallisen petos lainsäädäntö ja tän puolen lainsäädäntö tietysti joutuu väkisin tässä tutkiin. Mutta en mä nyt välttämättä rikoslain puolella niin kovin hyvin tunne tunne tota, mitä se kaikkee siellä sanotaan.” Haastateltava D

”No en hirveen hyvin. Oikeesti en mää oo perehtyny rikoslakiin. Siellä kai ne pääosin tulee ja tietenkin verolaista, mutta en mää sen kummemmin oo perehtyny niihin tunnusmerkistöihin tai muihin tämmösiin. Millon joku asia on kavallus ja millon joku muu. Ei se varsinaisesti kuulu tähän.” Haastateltava E

”Esimerkiks just tollanen niinku lähipiirilaina tai rahojen nostaminen tai muu tällanen, niin osakeyhtiölain näkökulmasta voidaan todeta, että ei ole osakeyhtiölain mu-

kainen ja se niinku riittää meille periaatteessa, et siitä eteenpäin se on sit jonku muun ongelma, jos siellä jotain on. Ei oo tullu ikinä sellasta tilannetta, että ois tavallaan tarvinnu miettiä sitä, esimerkiks mä en oo ikinä tehny rahanpesuilmotusta. En oo ikinä tehny mitään muutakaan ilmoitusta viranomaisille. Ei oo tarvinnu niinku silleen miettiä, että hetkinen nyt on tilanne tämä et pitääkö mun tässä tehdä vaikka rikosilmoitus tästä asiasta.” Haastateltava E

Laadunvalvonnan siirryttyä Patentti- ja rekisterihallitukselle tilintarkastajien aika menee haastateltavieni mukaan raportointiin ja miettimiseen, miten PRH saadaan tyytyväiseksi. Joidenkin mielestä väärinkäytöksiä ja ylipäätään tilinpäätöksen tarkastamiseen on vähemmän aikaa, joten uusi laaduntarkastus voisi jopa lisätä väärinkäytöksen riskiä.

”Ei. Pikemminkin niin, että tässä aika mennee lillukan varsiin. Pitää käyttää enemmän paukkuja miettimiseen, että millon PRH on tyytyväinen, kuin siihen, että miten mä tarkistan nää luvut, että nää on oikein. Että toki nyt sitte siellä PRH hioo prosessejaan ja varmaan yrittää löytää sitä kultasta keskitietä siitä, että mikä se on Suomessa se hyvän tilintarkastustavan minimitaso. Mutta ihan mielenkiintoista nähdä mihintää ala kehittyy.” Haastateltava C

”Mää nään jopa riskin siinä, että se voi jopa lisätä väärinkäytöksiä. Koska tilintarkastajan aika menee niitte prosessin dokumentointiin, ei asioitten tarkastamiseen.” Haastateltava F

Osan haastateltavien mielestä laadunvalvonnan siirtyminen Patentti- ja rekisterihallitukselle on ihan hyvä juttu, koska se karsii pois tilintarkastajat, jotka eivät dokumentoi tekemäänsä työtään riittävän hyvin. Eli he eivät todennäköisesti edes tee työtään tarpeeksi hyvin. Tähän voidaan käyttää taas sanontaa ”Sitä mitä ei ole dokumentoitu, sitä ei ole tehty” (Halonen & Steiner 2010, 102–102).

”No vaikuttaa se siltä osin, että se laadunvalvonta on käyny kyllä selkeesti tiukemmaksi. Vaatimukset on noussu tilintarkastajilla. Elikkä kyllä se niinku lähtökohtaisesti luo esteen semmosille tilintarkastajille, jotka ei tarkastusta tee riittävällä tasolla. Siinä mielessä PRH:n laadunvalvonta niin varmasti vaikuttaa just, että näin ne tilintarkastajat tippuu pois, jotka tarkastuksen on tehny heikosti dokumentoidulla tavalla.” Haastateltava B

”Siis laadunvalvontaa on varmaan ihan yhtä paljon kuin aikasemminkin. Se määrä ei sinänsä oo lisääntynyt mihinkään, mutta siellä on laadunvalvojalla tulkinnot on muuttunut todella paljon.” Haastateltava A

3.8 Vahingonkorvausvastuu

Vahingonkorvausvastuu on Suomessa tilintarkastajilla rajaton. Kukaan haastatteleistani tilintarkastajista ei ole joutunut syytettynä oikeuteen, mutta todistamassa useat ovat olleet. Kaikki haastateltavani pitävät rajatonta vastuuta kohtuuttomana. Millään muulla ammattikunnalla ei ole velvollisuutta ottaa rajatonta vastuuta työnteostaan kuin tilintarkastajilla. Vaikkei se juuri koskaan toteudu, kuulostaahan se kohtuuttomalta.

”Vastuullista hommaahan tän kuuluu olla, että sitä vartenhan on sitte vakuutukset, että kyllähän tämmösessä roolissa pitääkin olla joku vastuu. Olis vähän tietyllä tavalla vähän hassua ajatella, et jos ei muka sitten tämmösestä vastuuroolista, et jossei siitä oliskaan mitään myöskin jotain euromääräisiä vastuita. Olis vähän tavallaan mun mielestä jopa absurdia ajatella, että olishan se ihan hirvu kivaa, ku ois paljon rennommin mielin, mut se taas johtais myös siihen, et varmasti isossa kuvassa laskis laattaa, niin ei se oo taas hyvä asia sen takia.” Haastateltava A

”Kyllä se on kohtuuton tiettenkin, että mutta ei kai se kauheen usein toteudu. Kyllähän siinä hallitus on kuitenkin aina ensin vastuussa, mutta sitten, jos on joku tyhjätaskuhallitus, joka on tehny jonku väärinkäytöksen, jota tilintarkastaja ei ole huomannu, niin sitte laitettas se koko lasku tilintarkastajalle, niin onhan se kohtuuton. Että kyllä siinä joku raja tietysti pitäis olla.” Haastateltava D

Yhden haastateltavan sanoin, tilintarkastusta voidaan pitää vakuutusmaksuna. Tarkastus tehdään juuri sen takia, ettei mitään vain sattuisi.

”On. Eihän tilintarkastuspalkkiokaan oo rajaton. Eihän me voida velottaa siitä mitä tahansa. Vahingonkorvausvastuu siinä mielessä, että se on rajaton, niin se on ihan käsittämätön. Jos ajatellaan asiaa, kuka muu missään ottaa rajattoman vastuun yhtiön toiminnasta. Niin tilintarkastajan pitää ottaa se ja se palkkio on pienempi ku vakuutusmaksut. Ja siitä huolimatta aina valittaa, ku tilintarkastus maksaa liikaa. Ja höpöhöpö. Se ei todellakaan. Kysyn, että no tuossa sulla on pankkikulut, tuossa sulla on vakuutusmaksut. Ootsä saanu näistä niinku arvoe niin paljon, että sun kannattaa maksaa. Pankkikulut on pitkälti yli 20 0000 yhtiössä, jossa tilintarkastuspalkkio on tonnin kaks. Tai vakuutusmaksut on useita, jopa kymmeniä tuhansia. Ne on vaan sitä varten, ettei mitään sattus. No sitä vartenhan se tilintarkastuskin tietyllä tavalla on, että se katsoo sen, että mitään ei sattuisi.” Haastateltava F

Kukaan haastattelemistani tilintarkastajista ei ole ollut koskaan syytettynä oikeudessa, mutta todistamassa on usea ollut.

”No sieltä erityistarkastuspuolelta niin oon ollu todistamassa, että pari kertaa tähän mennessä. Siis mä oon ollu ihan niin kun asiantuntijatodistajana niissä pesänhoitajan pyynnöstä, elikkä velkojien etua. Siellä on siis erityistarkastusta tehdessä, on havaittu asioita, joista on nostettu sitten kanteita velallisyhtiötä tai sen edustajia kohtaan, ja siellä oon ollu sit todistamassa asiantuntijatodistajana, että mitä on sitten sen aineiston pohjalta havaittu.” Haastateltava A

”Olen ollut todistajan roolissa, assistenttina.” Haastateltava C

”Muutaman kerran oon ollu joo (todistajana).” Haastateltava D

”Mää kävin oikeudessa ja poliisin kuulusteluissa. Tai siis eihän se niinku kuulustelu ja kuulustelu ollu mut semmonen, todistajana tavallaan.” Haastateltava E

Vaikka tilintarkastajat pitävät rajatonta vahingonkorvausvastuuta kohtuuttomana, eivät he sitä liikaa mieti työtä tehdessään. He tiedostavat sen, että he tekevät vastuullista työtä, ja että työ kuuluu tehdä laadukkaasti. Lisäksi tilintarkastajat tiedostavat sen, että jos he ovat tehneet työt hyvän tilintarkastustavan mukaisesti ja standardeja noudattaen, ei syytteitä voi heille tulla.

”Kyllä mä tuota sitä aina joskus niinku kollegan kans pohitaan. Ja jotkuha on semmosia, et niitä ei huomaa millään. Se on niinku tuurista tai tosi epätodennäköistä, vaikka kuin tekis laajaa testausta, et ne ei tuu vastaan ne tapahtumat. Mutta niitä, mitä on ollu syytettynä, niin oikeus on katsonut, että jos tilintarkastaja on noudattanut

hyvää tilintarkastustapaa ja tehny riittävät toimenpiteet, niin silloin se on vapautettu syytteestä. Niin se kait täytyy uskoa ja ajatella, että jos ite tekee riittävästi töitä, niin silloin ois siltä osin turvattu. Mutta onhan se, siinä pitäisi olla joku yläraja siinä vastuussa, että et en tiiä mää en tiiä, mitä jossain ruotsissa esimerkiksi on.” Haastateltava C

”Tietysti ku näitä on näitä tyhjätaskuhallituksia on paljon, niin kyllä niinku tarkkana pitää olla, mutta ei siitä nyt kannata yöunia menettää että.” Haastateltava D

Niissä tapauksissa, joissa tilintarkastaja on vastuuseen joutunut, kyseessä on ollut tilintarkastajan oma huolimattomuus ja epätarkkaavaisuus.

”Tähän asti oikeus katsonut, että jos on noudattanut hyvää tilintarkastustapaa, niin se on silloin riittävä. Sehän se oli tää Suomen Matkatoimistocasehan oli semmonen, että yhtiöllä oliko sillä saamista vai velkaa konserniyhtiölle, ja tilintarkastaja oli tarkastanut vaan tän matkatoimiston yhtiön, eikä sitä konserniyhtiötä. Eli se ei ollu täsmäyttänyt keskinäisiä saldoja, ja se oli jotenkin tehty niin, että ne velat oli siirretty sinne toiseen yhtiöön. Elikkä todellisuudessa se matkatoimiston tulos olis ollut kait tappiolla ja niinku opo negatiivinen ja mitä vielä. Mutta siinä tilintarkastaja ei noudattanut hyvää tilintarkastustapaa, ku se ei näitä vastasaldoja vahvistanut. Jos se ois vahvistanut, pyytänyt ees nähtäväksi sen toisen tilinpäätöksen, se ois nähny heti siitä, että tää ei voi pittää paikkansa.” Haastateltava C

Hyvin harvoin tilintarkastaja joutuu ainakaan syytettynä oikeuden eteen. Vaikka jotain tapahtuisikin, asiat pyritään yleensä sopimaan asiakkaan kanssa ilman oikeuteen menemistä. Se on kaikille helpompi ja halvempi tie.

”No niitä on aika vähän niitä, mitä korkeemmassa oikeudessa ollu tapauksia. Niitä on aika vähän, että mikä on ollu tilintarkastajan vastuu, että varmasti suurin osa asioista on menny vaan sovinnolla. Tilintarkastaja on maksanu esimerkiksi osan siitä. Että ne taas jää sitten pimentoon, että kuinka paljon niitä on. Mä en oikeen toho hirveen hyvin osaa vastata, että onko liian suuri (vahingonkorvausvastuu).” Haastateltava B

”Mut sit jos tehdään se työ dokumentoidusti tavallaan standardien mukaisesti silleen, että se on se johtopäätös, mikä on tehty, niin se on perusteltu, niin en mää niinku nää et siinä ois mitän riskiä vahingonkorvauksista. Mutta toki sitte voihan se olla jää vaan joku juttu huomaamatta tai tekemättä, sit se voi olla, että se realisoituu. Siksähän meillä on vakuutukset.” Haastateltava E

”Pitää koittaa pitää huolta siitä, että kattoo asiakkaat, niin hyvin, että et sehän on just se paljonko sä käytät oikeesti aikaa siihen, näät vaivaa ja muuta. Sehän tarkoittaa sitä, että sä oot kalliimpi tarkastaja, ku naapuri.” Haastateltava F

3.9 Väärinkäytöksen tekijä

Tutkimusten mukaan väärinkäytökset yleisimmin tekee korkeasti koulutettu mies, joka on kauan ollut firman palveluksessa, usein johtoasemassa oleva. Tilintarkastajien näkemykset sekä erosivat että vastasivat tutkimustuloksia. Osan mielestä yrityksen johto tekee eniten väärinkäytöksiä, koska johtoasemassa olevalla on paremmat mahdollisuudet väärinkäytöksen tekemiseen. Työntekijöillä ei ole mahdollisuutta tehdä rahamääräisesti, niin suuria väärinkäytöksiä, kuin

johtoasemassa olevilla. Työntekijöiden väärinkäytökset eivät ole tilinpäätöksen kannalta välttämättä kovinkaan olennaisia. Mahdollisten väärinkäytösten tekijöiden lista oli varsin pitkä. Siihen kuuluu johto, toimitusjohtaja, hallitus, talousjohtaja, talouspäällikkö ja jopa kirjanpitäjä.

”Mää näkisin, että yleensä yhtiön johto on se, joka tekee väärinkäytöksiä. Työntekijät harvemmin johtuen ihan puhtaasti siitä syystä, että työntekijöillä harvemmin on niin merkittävään taloudelliseen etuun mahdollisuutta, jollonka heillä ei oo sitä, että tilaisuus tekee varkaan. Heillä ei oo sitä mahdollisuutta, että yleensä se on yhtiön avainhenkilöt/johto, toimitusjohtaja, hallitus, mahdollisesti voi olla talousjohtaja, talouspäällikkö, mahdollisesti kirjanpitäjäkin, jos on tilinkäyttöoikeudet. Mutta siihen se yleensä rajottuu.” Haastateltava B

”Työntekijöitten tekemät väärinkäytökset on varmasti yleisiä, mutta rahalliselta arvoltaan ei välttämättä niin isoja, että ne näkyis.” Haastateltava B

”Tietysti sitte, jos joku niinku, jos joku lähtee tekemään sitte kuitenkin kavallusta ja huomaa, että hetkinen, eihän ne katokaan näitä sillee läpi tai on tajunnu sen ehkä jo aikasemmin siitä, että mitä aineistoja pyydetään, mitä kysymyksiä esitetään. Niin, jos on tarpeeks fiksu, niin varmaan voi ymmärtää, et tilintarkastuksenkin läpi jotakin voi mennä.” Haastateltava E

Työntekijöiden väärinkäytökset ovat tilintarkastajien mielestä tilinpäätöksen kannalta epäoleellisia. Siinä missä johtajat väärentävät laskuja ja yrittävät vaikuttaa tulokseen, työntekijät varastavat hieman rahaa kassasta, tai käyttävät työpaikan autoja ja koneita omassa käytössään.

”Työntekijöitten väärinkäytökset on minun kokemuksen mukaan useimmiten semmosia, että yhtiön omaisuutta on otettu, on se sitte käteistä rahaa tai jotain muuta muuta tota sitte ihan vaikka käyttöomaisuutta, se voi olla koneita tai laitteita, niin otettu omaan käyttöönsä, että se voi olla hyvin tyypillinen niinku työntekijöitten tekemä väärinkäytös. Niitte vahingot, mitä työntekijä on tehny, niin se on tosi paljon pienempi kui, mitä yhtiön avainhenkilöt/johto tekee väärinkäytöksiä, et mun kokemuksesta se menee niin päin. Ja siinä tekee nimenomaan se, että työntekijöillä harvemmin on tilaisuutta tehdä niin isoa väärinkäytöstä, kuin johtohenkilöillä.” Haastateltava B

Isoissa yrityksissä on epätodennäköistä, että kaikki avainhenkilöt olisivat mukana väärinkäytöksen tekemisessä. Silloin väärinkäytös yleensä selviää, kun tilintarkastaja siitä raportoi johdolle tai hallitukselle. Pienissä yhden hengen yrityksissä on usein yksi henkilö, joka hoitaa kaikki talousasiat. Silloin ainoa mahdollisuus on kysyä häneltä itseltään, miksi näin on toimittu.

”--otetaan lähtökohaksi se, että siellä on johto, jossa on useempi hallituksen jäsen ja toimitusjohtaja, että hyvin todennäköisesti siinä ei kaikki oo mukana. Elikkä silloin se tulee kyllä siellä ilmi. Toki jos on yhen hengen osakeyhtiö, yks työntekijä, yks omistaja ja yks hallituksen jäsen ja sama henkilö on toimitusjohtaja, niin silloin, jos siellä on jotain epäselvää, niin siinä ei oo mahdollisuutta muuta, ku kysyä tältä henkilöltä itseltään, että miksi näin on tehty. Ja toki, jos siellä saattaa olla väärinkäytös, niin silloin se on raportoitava tälle henkilölle, että minkä takia sä oot tehny näin. Mikä peruste? Onko tälle liiketoiminnallinen peruste?” Haastateltava B

Väärinkäytöksen tekijä saattaa joskus yllättää henkilöllisyydellään. Eräs tilintarkastaja oli urallaan kohdannut väärinkäytöksiä, joiden melkein jokaisen teki-

jä oli ollut vanhempi naisihminen. Eli ehkä juuri sellainen henkilö, jota ei aivan ensimmäisenä epäilisi. Suomalaiset ovat aika luottavaisia ihmisiä kohtaan, eivätkä edes uskalla epäillä luottotyöntekijäänsä. Liian luottavainen asenne voi tuottaa huonon lopputuloksen.

”Yks jo eläkkeellä oleva KHT sitä kerran kerto, että hällä kaikki väärinkäytökset on, yhtä lukuun ottamatta, on tehny semmonen viisikuuskymppinen rouvashenkilö eli juuri ne ketä ei ikinä epäilisi. Ja kaikilla heillä on ollut motiivina joko miehen tai lasten rahaongelmat.” Haastateltava C

”Jos on pieni yritys ja siellä on se Maija, luottomaija, joka hoitaa sen taloushallinnon. Se on ollu meillä niin pitkään. Joskus yrittäjä on sanonu mulle ku oon kysyny siltä vaarallisesta työyhdistelmästä, nii se on se yrittäjä saattanut vähän jopa hermostua, että epäiletkö sää, että mejjän Maija niinku varastaa mejjän rahoja. Sit sanon, että ei, mää en epäile yhtään teijän Maijaa, mut mun tehtävä on tilintarkastajana kysyä, et miten tää on järjestetty ja olettehan tiedostaneet riskit.” Haastateltava C

Välillä tilintarkastaja saattaa kokea olonsa jopa uhatuksi aggressiivisen asiakkaan takia. Harvoin rehellisellä pohjalla oleva henkilö hermostuu tilintarkastajien kysymyksiin. Silloin järkevin vaihtoehto on ehdottomasti toimeksiannosta luopuminen, kuten seuraavassa tilanteessa:

”Siis yhessä oli missä se tota asiakas niinku se meinas käydä kurkkuun kiinni. Se oli ihan että, muistan ku se huuti mulle. Mää olin ihan jo että oho. Mutta se kaveri, niin sehän sai tuomion. Meillähän loppu sillon siihen se tota yhteistyö kyllä siihen palaveriin sillon, mutta tota sitte muutama vuos myöhemmin, niin mää sit lehestä luin, niin se joutu linnaan se kaveri. Että oli hyvä etten jääny sille hattuillemaan, että se oli ihan oikeesti pelottava.” Haastateltava D

Väärinkäytökset, tai ennemminkin virheet tilinpäätöksessä, syntyvät useammin vahingossa tai tietämättömyydestä, kuin tahallisesta teosta. Toisinaan yrittäjä, tai joku muu, saattaa hieman kokeilla, mikä menee läpi, vaikka tietäisi tekevänsä väärin.

”Kyllähän se enemmän varmaan mää luulen, et se on sitä tietämättömyyttä. Ei se ehkä niinku, ei ne ehkä vahinkoja kuitenkaan oo, et se on vähän eri asia taas. Et kyllähän niinku just vaikka, jos mietitään tän tyyppisiä asioita, niin niin ei ne vahingossa tapahu, mutta ehkä ei ajatella sitte että ois jotain väärää.” Haastateltava E

”--joku yrittäjä on voinu ehkä tietää, että näin nyt ei oo ihan oikeen tehä, että hän on nostonut sieltä, vaikka varoja ja ei oo jakokelposia varoja yhtiössä, käyttänyt niitä omiin tarkoituksiin tai omia laskuja on yhtiön kirjanpidossa. Saattaa olla, että osittain tienny, että okei näin ei ehkä sais tehä, mutta kokeillaan nyt vähän kepillä jäätä.” Haastateltava B

Pienissä yhtiöissä väärinkäytöksiä on vähemmän tai ne ovat luonteeltaan erilaisia. Usein yrittäjä itse käyttää yrityksensä varoja väärin ja työntekijöiden tekevät väärinkäytökset ovat rahamääräisesti pienempiä.

”Niin niissä on niinku pieni se väärinkäytöksen riski, koska siellä ei oo niinku sitä motivaatiotekijöitä samallalailla, ku isoissa yhtiöissä on yleensä olemassa.” Haastateltava C

”Toki sitte voi olla tilanteita, joissa vaikka on tulossa yrityskauppa, niin sitte voi olla kovaki tahtotilanne saada sitte sitä tilikauden tulosta nostatettua, jotta saadaan kauppahintaa ylöspäin. Mutta nuo on niitä tilanteita, niitä pittää niinku pittää mielessä.” Haastateltava C

3.10 Odotuskuilut

Tilintarkastajat uskovat, että odotuskuilut liittyvät ainakin hieman väärinkäytöksiin. Sidosryhmät saattavat ajatella ja uskoa, että tilintarkastajat havaitsevat kaikki väärinkäytökset ja virheet tilinpäätöksestä. Näin ei tietenkään ole, koska kaikkia väärinkäytöksiä ei tilinpäätöstietojen perusteella ole mahdollista havaita. Väärinkäytöksiä etsiminen on ennemminkin poliisin tehtävä, kuin tilintarkastajan. Poliisilla siihen on paremmat ja laajemmat keinot. Odotuskuilun ei uskota koskaan katoavan.

”--joku saattaa odottaa jopa, että havaittaisiin tilintarkastuksessa ne kaikki väärinkäytökset, mikä ei käytännössä oo mahdollista, niinku tossa aikasemmin oli puhetta. Se koska tarttis myös niinku sen lisäksi, että on kirjanpitoaineistot ja hallintoaineistot, niin tarvittaisiin myös todennäköisesti ainakin sähköposti, kaikki muu, viestintälaitteet koko henkilöstöltä, mitähän muuta, henkilökohtaset pankkitilit, sukulaisten pankkitilit, siis tavallaan niinku niin hirveä määrä. Autoissa ois mielellään mukava olla jotku seurantajutut ja kaikkee, että se menee poliisitoiminnan puolelle se, että voitais oikeesti havaita kaikki. Niin kyllä se odotuskuilu nimenomaan tarkoittaa sitä että...” Haastateltava A

”Odotuskuilu tulee sieltä ku luullaan, että tilintarkastukseen sisältyy niin sanottu täydellinen asioiden läpikäynti. Ja että me nimenomaan kytättäs, tässä tapauksessa ku puhutaan väärinkäytöksistä, me kytättäs väärinkäytöksiä. Eihän se meidän ensisijainen tehtävä ole. Jos siellä käy ilmi, niin me raportoidaan.” Haastateltava F

”Noo, on se iso se kuilu.” Haastateltava D

Eräs haastattelemani tilintarkastaja kertoi asiakasyrityksensä talousjohtajan ihmetelleen, ettei tilintarkastajakaan ollut huomannut yhden palkansaajan keskituloansion olleen väärin. Kokonaistilinpäätöksen ja olennaisuuden kannalta yhden henkilön keskituloansiolla ei ole minkäänlaista vaikutusta, vaikka palkkojakin tilintarkastajat tarkastavat. Esimerkistä voimme huomata odotuskuilun suuruuden.

”--joku KTA (keskituloansio) kerran palkanlaskennassa yhdessä asiakkaassa oli ollu väärin vuosia. Ja siitä sitte kyllä silloinen talouspäällikkö sano, että tilintarkastajakaan ei tätä huomannu. Mutta se on niin niinku me kuitenkin tehhään se tarkastus sillä mielellä, että se tilintarkastus on olennaisilta osin oikein. En kattonut tätä KTA-laskentaa tarpeellisena palkanlaskennasta. Että se ehkä sitte joskus asiakkaalta unohtuu.” Haastateltava C

Odotuskuilua on havaittavissa ehkä väärinkäytöksiä enemmän tositteiden tarkastamisen yhteydessä. Sidosryhmät luulevat, että tilintarkastaja katsoo joka ikisen yrityksen tositteen läpi. Tositteita on yrityksillä todella paljon, eikä jokaisen tarkistaminen ole mitenkään ajallisesti mahdollista.

”Joo, jonkin verran ja yleensä, mikä tulee esille, on se sitte osakkeen omistajan tai hallituksen tai toimitusjohtajan näkökulmasta, niin yleisin on se, että luullaan, että tilintarkastaja käy kaikki tositteet läpi. Se on se yleisin odotuskuilu, että jos on tilintarkastettu, niin joka ikinen tosite on katsottu, ja se kirjaus on katsottu, ja se on täysin oikein.” Haastateltava B

Vaikka odotuskuiluja väärinkäytöksiin liittyen on ja tulee aina olemaan, harvoin, tai ei koskaan, sidosryhmät kysyvät tilintarkastajalta, että onko tarkistettu, ettei vain ole väärinkäytöksiä. Yleensä odotuskuilu tulee ilmi parhaiten siinä vaiheessa, kun väärinkäytöksestä jäädään kiinni. Silloin mediassa kirjoitellaan, että väärinkäytös ei paljastunut, vaikka yhtiö oli tilintarkastettu.

”Harvemmin joku taho tulee sanomaan, että ootteko te, onko tarkastanut, onko tässä jotain väärinkäytöstä. Että se on se väärinkäytös on, siihen liittyvä odotuskuilu on aika semmonen tuntematon, että sitä varmaan harva tuo esiin.” Haastateltava B

”Sitte varsinkin, jos ne löytyy, niin ne on kyllä sanomassa että miten tää oli, täähän oli tilintarkastettu, että miten täällä tämmönen.” Haastateltava D

”Ja sitähän tavallaan mediassakin ilmenee, ku tulee joku tapahtuma, niin kysytään et no mites tilintarkastaja, on tarkastanut, joo kyllä, no miksi tilintarkastaja ei oo sanonu mitää, no se johtuu tästä ku näin se menee. Siinähän se ilmenee tavallaan se.” Haastateltava E

”Totta kai. Lehtiä lukee niin sehän on, tilintarkastajatkaan eivät huomanneet.” Haastateltava F

Jotkut näkevät odotuskuilun myös positiivisena asiana ja väärinkäytöksiä eliminoijana. Siinä on perää. Kun ihmiset uskovat, että tilintarkastaja huomaa ja havaitsee kaikki väärinkäytökset, tekevät he niitä myös ehkä vähemmän.

”Tavallaan ehkä tää odotuskuilu on toisaalta myös sitte tavallaan se positiivinen asia tässä, että se on myös toisaalta se pelote siinä. Mää luulen, että ihmiset kuvittelee, että tilintarkastajat syynää kaiken läpi ja havaitsee kaiken ja mää tiän, että se ei oo niin.” Haastateltava E

Kysyin kaikilta haastateltavilta, pitäisikö heidän mielestään tilintarkastusta laajentaa väärinkäytöksiä havaittajaksi. Väärinkäytöksiä havaitsemisen ajatellaan jossakin määrin kuuluvan tilintarkastajien tehtäviin. Kaikki olivat sitä mieltä, että tilintarkastajat ajavat ensisijaisesti osakaahan etua ja yhdenmukaista kohtelua. Siihen voidaan sisällyttää tietyt väärinkäytökset, kuten osingon tasavertainen jakaminen.

”Se kuuluu. Se kuuluu. tilintarkastusstandardit lähtee siitä, että meillä täytyy sitä suunnitteluvaiheesta asti jo miettiä. Ja asiakashyväksyntäänkin liittyy se, et me mietitään, että tietäänkö me, että tähän yhtiöön liittyy jotakin epämäärästä.” Haastateltava C

Mutta kun kysyin, pitäisikö tilintarkastusta laajentaa väärinkäytöksiä havaitsemiseen, sain jyrkkiä ei- vastauksia. Väärinkäytöksiä etsiminen ei kuulu tilintarkastajille, eikä sitä sinne haluta lisätä.

”Ei se tavallaan tohon et sitten et kyllähän sitä voidaan tilata tilintarkastajalta erikseen, mutta normaaliin lakisääteiseen tilkkaukseen, niin en mä niinku, en oikeen nää.” Haastateltava A

”Ei piä lisätä missään nimessä ja ehkä juuri sitä hyväntilintarkastustavan dokumentointivelvotetta tarkistaa tämän hetkisen laadunvalvojan odotuksia sen suhteen, mikä on riittävää pienessä toimeksiannossa.” Haastateltava C

”No ei minun mielestä. Että enemmän se, mikä tilintarkastajan tehtäviin kuuluu, niin on se, että ku osakkeen omistajat on valinneet tilintarkastajan tekemään sitä tilintarkastusta, niin se enemmänkin se väärinkäytösten ennaltaehkäseminen. Ja se että vaaralliset työhistelmät on huomattu. Elikkä se kuuluu enemmänkin tilintarkastajan tehtävään, ei niinkään sitte väärinkäytösten havaitseminen.” Haastateltava B

”En mä nää sitä tarpeellisena.” Haastateltava D

Tilintarkastuspalkkiot nousisivat todella paljon, jos tilintarkastajien vastuu laajennettaisiin väärinkäytösten etsimiseen, koska tarkastukseen tarvittava aika todennäköisesti moninkertaistuisi. Tilintarkastusriski kasvaisi paljon suuremmaksi.

”Et sitte niinku se että, jos vastuuta lisätään, niin se tarkoittaa sitä, että meidän pitäisi sitte niinku varmaan lisätä myös meidän työ, tavallaan työtä sen osalta, koska sehän niinku vastuun lisääminen mun mielestä nostaa sitä tilintarkastusriskiä, et meillä jää jotakin havaitsematta. Jos meidän vastuut on suuremmat, meidän pitää pystyä pienentämään sitte sitä tilintarkastusriskiä jollain muulla, siihen ei auta muu ku se, että tarkastetaan enemmän. Sittenhän se tarkoittaa tietenkin niinku kautta linjan korkeampia kustannuksia tästä työstä, niin en tiä onko sekään nyt sitte oikeen.” Haastateltava E

Kysyin, miten tilintarkastajat itse kokevat yhteiskunnallisen roolinsa väärinkäytösten havaittajana. Tilintarkastajat haluavat olla apuna yhteiskunnallisesti väärinkäytösten havaitsemisessa, vaikkei se heidän päätehtävänsä olekaan.

”Siis kyllä se on ja apuna. Useimmitenhan väärinkäytökset havaitaan käytännössä jonkin vinkin pohjalta niin varsinkin sitte et, jos siellä on vaikka hallituksella jotain vihiä tai toimivalla johdolla jotain vihiä siitä. Sitten ku ne vinkkailee tilkkarille ja muuta ja se aina helpottaa et, jos vähän tietää, että mitä vois lähteä etsimään.” Haastateltava A

”Joo se ei oo päätehtävä tilintarkastuksessa, että on tietenkin rooli siinä havaitsemisessa, mutta usein varsinkin nerokkaasti tehdyt väärinkäytökset on piilotettu sillä tavalla, että niitä ei voi yhtiön ulkopuolinen taho saada selville. Elikkä ne on piilotettu esimerkiksi johonkin valelaskuihin tai tän tyyppiseen, mitkä näyttää ulkopuoliselle järkevältä, mutta toiminnassa mukana olevalle ne saattas näyttää, et hei täähän on ihan virheellinen lasku, että tässä ei oo mitää järkeä.” Haastateltava B

”Me tehään se, mikä tavallaan riittää, että eihän me voija, totta kai niinku tavallaan tehään parhaamme niissä puitteissa, mitä toimitaan, mutta eihän me voitais tehdä tätä liiketoimintana, jos me niinku syynättäs kaikki ja sikshän tässä puhutaan siitä olenaisuudesta, että ei me pyritä täydellisyyteen.” Haastateltava E

4 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää auktorisoitujen tilintarkastajien näkemys väärinkäytöksiä havaitsemisesta, ja kuinka suuri tilintarkastajien rooli on väärinkäytöksiä havaitsejana. Tutkimuksessa selvitettiin myös odotuskuilujen olemassaoloa väärinkäytöksiä ajatellen. Tavoitteena oli selvittää millaisin keinoin tilintarkastajat pyrkivät havaitsemaan väärinkäytökset ja mitkä ovat heidän mahdollisuutensa ylittää niitä, sekä miten heidän tulee toimia, havaittuaan väärinkäytöksen. Tutkimuksessa oli mukana kuusi auktorisoitua tilintarkastajaa. Haastateltavat tilintarkastajat eivät työskentele Big Four -tilintarkastusyhteisöissä vaan PK -yrityksiä tarkastavissa tilintarkastusyhteisöissä. Tutkimus onnistui hyvin ja tulosten perusteella saadaan hyvä kuva väärinkäytöksiä havaitsemisesta tilintarkastuksessa.

Tätä tutkimusta ja sen tuloksia voi käyttää esimerkiksi yritysjohto suunnitelluissaan omaa väärinkäytösriskien tunnistamistaan. Tutkimus auttaa yritysjohtoa ymmärtämään, kuinka paljon erilaisia väärinkäytöksiä yrityksen sisällä voi tapahtua, jonka avulla he voivat itse kehittää omaa väärinkäytösriskien tunnistamisohjelmaansa. Lisäksi tuloksista nähdään, mikä on tilintarkastuksen sisältö. Se auttaa yritysjohtoa tunnistamaan oman vastuunsa etenkin väärinkäytöksiä torjumisessa. Tutkimus auttaa myös muita sidosryhmiä ymmärtämään lakisääteisen tilintarkastuksen sisällön.

Ensimmäinen tutkimuskysymys oli, millaiseksi tilintarkastajat kokevat oman roolinsa väärinkäytöksiä havaitsejana. Lakisääteiseen tilintarkastukseen ei kuulu aktiivinen väärinkäytöksiä etsiminen. Tulkinanvaraiseksi jää, mikä on aktiivista etsimistä. Väärinkäytöksistä ja niiden havaitsemisesta on laadittu oma ISA -standardi, mikä tarkoittaa sitä, että väärinkäytökset on kuitenkin otettava huomioon tarkastusprosessissa (ISA 240). Jos väärinkäytöksellä on suuri merkitys tilinpäätökseen ja sen oikeellisuuteen sekä taloudelliseen tulokseen, voi sen havaitseminen olla hyvinkin tärkeää, koska tilintarkastajan tehtävänä on tarkistaa, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yhtiön taloudellisesta asemasta. Haastatteluiden perusteella tilintarkastajat itse kokevat roolinsa väärinkäytöksiä havaitsejana osittain jopa suurena. Joidenkin mielestä roolia ei niinkään ole, ja toisten mielestä se rooli on asetettu ulkoapäin tilintarkastajille.

Kuitenkin kaikkien haastattelemieni tilintarkastajien mielestä, tilintarkastajilla on ainakin pieni rooli väärinkäytösten havaitsemisessa ja aina myös mahdollisuus havaita väärinkäytökset. Havaitseminen on kiinni monista asioista. Jotkut väärinkäytökset on tehty niin hyvin, että niitä ei käytännössä ole mahdollista tavallisen vuositilintarkastuksen yhteydessä havaita. Havaitsemiin tarvitaan usein tuuria, osuuko esimerkiksi joku tietty toiminto otantaan. Tilintarkastajan ei ole käytännössä mahdollista käydä ihan kaikkea läpi, vaan peilataan olennaisuusrajoihin. Jossain muodossa kaikille tilintarkastajille on tullut väärinkäytöksiä vastaan. Joskus ne on havaittu jo ennen tilintarkastusta, joskus tilintarkastaja havaitsee ne, ja usein ne havaitaan vasta tilintarkastuksen jälkeen. Kaikkia väärinkäytöksiä ei varmasti havaita koskaan. Hyvin harvoin väärinkäytöksiä tulee vastaan normaalissa vuositilintarkastuksessa. Erityistarkastuksia tekeville väärinkäytökset ovat huomattavasti yleisempiä. Joku haastateltavista mainitsikin, että väärinkäytöksiä tehdään usein konkurssitilanteessa, kun yrittäjä yrittää pelastaa itselleen kaiken voitavansa.

Väärinkäytöksiä ja rahanpesua löytyisi varmasti paljon enemmän yrityksistä, jotka eivät käy tilintarkastuksessa. Kosonen (2005, 212) oli samoilla linjoilla. Hänen mukaansa tilintarkastajaa ei valita yrityksiin, joissa on rikollista toimintaa. Varsinkaan rahanpesua ei tilintarkastajat kohtaa asiakkaisaan. Siekkisen (2016, 17–18) mukaan laadukkaalla tilintarkastuksella on positiivinen vaikutus tilinpäätöksen laatuun ja väärinkäytösten ennaltaehkäisemiseen. Haastattelemani tilintarkastajat uskovatkin, että tilintarkastus ennaltaehkäisee väärinkäytösten syntymistä. Osan mielestä tilintarkastuksella on väärinkäytöksiä ajatellen enemmän ennaltaehkäisevä rooli, kuin väärinkäytösten havaitseminen. Samaan lopputulokseen on tullut moni muukin. Tässä tutkimuksessa lähes kaikki tilintarkastajat olivat sitä mieltä, että tilintarkastus toimii pelotteena väärinkäytösten tekijöille. Kaikki olivat kuitenkin myös sitä mieltä, että taitava rikollinen osaa peittää jälkensä ja kiinnijääminen on epätodennäköistä.

Kuten haastatteluista voimme todeta, useat väärinkäytökset tehdään valelaskuilla ja väärennetyillä dokumenteilla ja tiliotteilla. Haastateltavat tilintarkastajat olivat sitä mieltä, että dokumentin aitous on todella vaikea tunnistaa. ISA 240:ssa mainitaan, että tilintarkastajan koulutukseen ei kuulu aidon asiakirjan tunnistaminen epäaidosta, joten ei voida olettaa, että tilintarkastaja tunnistaisi väärennetyllä asiakirjalla tehdyn väärinkäytöksen. Jos tilintarkastaja kuitenkin epäilee dokumentin oikeellisuutta, voi tilintarkastaja kysyä asiantuntijan apua dokumentin tunnistamiseen (ISA 240 2018). Yleensä tilintarkastaja ottaa ensimmäisenä yhteyttä yrityksen johtoon.

Toinen tutkimuskysymys oli millaisin keinoin tilintarkastajat pyrkivät havaitsemaan väärinkäytökset sekä kuinka toimia väärinkäytöstilanteissa. Haastattelemieni tilintarkastajien sekä kirjallisuuden mukaan väärinkäytökset otetaan huomioon jo tilintarkastusta suunnitellessa. Tilintarkastusprosessi tehdään ISA -standardien sekä kansallisen lainsäädännön mukaan. Suunnittelu on siis osa tätä prosessia ja siihen kuuluu väärinkäytösten huomioon ottaminen. Kun tilintarkastus tehdään alusta loppuun hyvän tilintarkastustavan mukaisesti, tulee väärinkäytösten huomioon ottaminen ja havaitseminen siinä mukana.

Suurin osa tilintarkastajista eivät aloita tarkastusprosessia väärinkäytökset, vaan tilinpäätöksen oikeellisuus mielessään. Jos jotain tavallisesta poikkeavaa tulee vastaan, tutkitaan asiaa tarkemmin ja alennetaan tarkastusrajoja. Tilintarkastajat myös uskovat, että jos väärinkäytöksiä on tehty, ja jos väärinkäytökset ovat havaittavissa, tulevat ne vastaan normaalissa tilintarkastusprosessissa.

Koska väärinkäytöksiä havaitseminen ei ole tilintarkastajien päätehtävä, ei heillä ole mitään erityisiä keinoja väärinkäytöksiä havaitsemiseen. Kuitenkin kun kysyin, miten väärinkäytökset voidaan havaita, olivat vastaukset melko samanlaisia. Väärinkäytöstä ei epäillä, jos mitään tavallisesta poikkeavaa ei huomata tai ei olla kuultu yrittäjistä mitään epäilyttävää. Konkreettiseksi keinoiksi väärinkäytöksiä havaitsemiseen annettiin tuloslaskelman ja taseen lukujen vertaaminen edellisvuoteen. Jos merkittäviä poikkeamia löytyy, tutkitaan asiaa tarkemmin tositteita, tiliotetta ja pääkirjaa tarkastaen. ISA 240 (2008) tukee tutkimustuloksia. Siellä mainitaan, että väärinkäytöstä voidaan epäillä siinä vaiheessa, jos jotain poikkeavaa havaitaan. Hyvä toimialatuntemus auttaa myös väärinkäytöksiä havaitsemisessa. Sen avulla tunnistetaan paremmin toimialaan kuulumattomat tapahtumat. Lisäksi tilintarkastajat haluavat keskustella mielellään yrityksen avainhenkilöiden kanssa.

Kun väärinkäytöstä epäillään, otetaan yhteyttä yrityksen avainhenkilöihin ja sen jälkeen asia on hallituksen ja johdon vastuulla. Johto voi halutessaan tehdä rikosilmoituksen tai selvittää asia haluamallaan tavalla. Jos hallitus ei halua asiaa selvittää ja asialla on suuri vaikutus tilinpäätökseen, raportoi tilintarkastaja asiasta tilintarkastuspöytäkirjalla tai, jos tilanne vaatii, tilintarkastuskertomuksella. Joissain väärinkäytöstilanteissa tilintarkastajan on järkevämpää luopua toimeksiannosta, kuin jatkaa. Lähes jokainen tilintarkastaja on joutunut joskus luopumaan toimeksiannostaan. Ennen kuin tilintarkastaja suostuu yhtiön tilintarkastajaksi, täytyy tilintarkastajan ottaa selvää asiakkaan taustoista ja miksi esimerkiksi joku toinen tilintarkastaja on halunnut luopua asiakkaasta. Haastatteluiden perusteella voidaan todeta, että tilintarkastajat ensisijaisesti luottavat aineistoon, joka heille on toimitettu, jos ei ole käynyt ilmi mitään syytä, jonka perusteella väärinkäytöstä voitaisiin epäillä. Tilintarkastajat painottivat kuitenkin myös, että liian sinisilmäinen ei saa olla. Virheitähän tapahtuu kaikille ja vahingossa tapahtuneet virheet pitää myös korjata.

Tilintarkastaja katsoo ja tarkistaa aina lähipiirikaupat tarkkaan, koska ne eivät aina ole ihan markkinahinnoin tehtyjä kauppoja. Ali- tai ylihintaiset lähipiirikaupat ja ylisuureksi paisunut kassa ovat asioita, joista tilintarkastaja joka kerta raportoi vähintään pöytäkirjalla. Siinä vaiheessa, kun verotarkastus tulee, näkee verottaja heti, että tilintarkastaja on asiasta jo maininnut.

Pieniä väärinkäytöksiä tehdään varmasti paljon, mutta ne voivat olla niin pieniä, että ne ei vaikuta merkittävästi tilinpäätökseen ja tulokseen. Yrittäjä voi tehdä pieniä verorikkeitä, joilla hän voi saada itselleen hyvinkin suurta etua, vaikka tilinpäätöksen kannalta asialla ei juuri olisi merkitystä. Tällaiset asiat jäävät tilintarkastajalta helposti huomaamatta. Verottaja toki pyrkii pitämään huolta, että saa kaiken mitä kuuluukin. Jos tilintarkastaja havaitsee pienenkin rikkeen, raportoi tilintarkastaja siitä johdolle tai hallitukselle, jonka jälkeen hal-

litus päättää korjaako virhettä vai ei. Yhden tilintarkastajan mukaan yrittäjät itse kutsuvat verotarkastuksen tekemällä pieniä verorikkeitä liian paljon.

Hyvin harvoin tilintarkastajat ottavat yhteyttä poliisiin tai muihin viranomaisiin. Useat haastattelemani tilintarkastajat olivat olleet oikeudessa todistamassa asiantuntijana, ja eräältä oli poliisi hakenut aineiston itselleen väärinkäytöksiä takia. Kukaan haastattelemistani tilintarkastajista ei ole ollut kuitenkaan syytettynä oikeudessa, eikä sitä juuri koskaan tapahdukaan. Kynnys ottaa poliisiin yhteyttä on todella suuri, koska kuten moni tilintarkastaja mainitsikin, jos tilintarkastaja ottaa poliisiin yhteyttä ja minkäänlaista rikosta ei olekaan tapahtunut, vaihtaa yrittäjä todennäköisesti tilintarkastajaa. Jos kyseessä on rikos, suuttuu asiakas ja vaihtaa tilintarkastajaa. Tilintarkastaja ei tietenkään itsekään halua tehdä yhteistyötä epärehellisen yrittäjän kanssa, joten tilintarkastaja luopuu toimeksiannosta.

Ennen tutkimuksen tekoa ajattelin itsekkin, että tilintarkastajien kannattaisi tehdä yhteistyötä poliisin ja verottajan kanssa. Ajattelin, että yhteistyön avulla väärinkäytökset havaittaisiin paremmin. Tilintarkastajat olivat kuitenkin sitä mieltä, että mitä vähemmän yhteistyötä viranomaisten kanssa tehdään, sen parempi. He ovat erittäin vahvasti osakkaan edun ajajia, eivätkä omien sanojensa mukaan verottajan tai poliisin salapoliiseja. Myös Ranniston (1999, 407–412.) tutkimus tukee tätä näkökulmaa. Hänen mukaansa tilintarkastaja menettäisi yritysjohdon luottamuksen, jos se raportoisi esimerkiksi maksamattomista veroista suoraan verottajalle. Kosonen (2005, 212) on sitä mieltä, että tilintarkastajan luotettavuus vähenisi, jos tilintarkastajilla olisi raportointivelvollisuus viranomaisia kohtaan. Apua voitaisiin kuitenkin kysyä, jos sellainen tilanne vastaan tulisi. Eräs tilintarkastaja mainitsi, että ottaisi tuttuun rikospoliisiin yhteyttä, jos epäilisi, esimerkiksi kuittikauppaa. Yksi sanoi, että yhteistyö poliisin kanssa olisi hyvä ja, että sitä on jo erityistarkastuksessa tehty. Eli ehkä jonkinlaista yhteistyötä halutaan, mutta sen ei haluta kasvavan liian isoksi.

Kolmas tutkimuskysymys liittyi odotuskuiluihin. Tämän tutkimuksen mukaan odotuskuiluja on ja tulee aina olemaan. Odotuskuilut voi huomata esimerkiksi lehtiä lukemalla. Kun paljastuu iso väärinkäytös, lehdissä kirjoitellaan, miten tilintarkastajakaan ei ollut väärinkäytöstä havainnut. Ensisijaisesti väärinkäytöksiä ehkäisy ja havaitseminen kuuluu yrityksen johdolle, ei tilintarkastajille. Hallitus on tehnyt ja allekirjoittanut tilinpäätöksen, mutta kuitenkin jos siellä on virhe, monet syyttävät ensimmäisenä tilintarkastajaa. Odotuskuiluja tukee myös Kososen (2005, 214–216) tutkimus, jonka mukaan tilintarkastajilla ja sidosryhmillä on eri käsitys tilintarkastajien roolista ja tilintarkastuskertomuksen sisällöstä.

Tämän tutkimuksen perusteella, kuten monien muidenkin, voidaan todeta, että odotuskuiluja nähdään olevan enemmän tilintarkastuksen sisältöön ja ennen kaikkea tositeaineiston tarkastukseen liittyen, kuin väärinkäytöksiin liittyen. Myös Liggion (1974) mukaan odotuskuilut johtuvat sidosryhmien ja tilintarkastajien näkemyseroista tilintarkastuksen sisällöstä. Tilintarkastajat mainitsivat sidosryhmien usein oletettavan, että tilintarkastaja tarkastaa kaiken tilinpäätöksestä, jokaista kuuttia myöten. Siihen ei tietenkään tilintarkastajan aika riitä. Li-

säksi asiakkaat saattavat kysyä tilintarkastajan mielipidettä asiakirjan aitoudesta. Tilintarkastajan on erittäin vaikea ottaa sellaiseen asiaan kantaa ja kuten aiemmin todettiin ISA -standardissakin mainittavan, että asiakirjan aitouden tunnistaminen ei ole tilintarkastajan vastuulla.

4.1 Validiteetti ja reliabiliteetti

Validiteetilla mitataan sitä, onko tutkimuksella selvitetty se, mitä haluttiinkin. Hyvä validiteetti saadaan yleensä silloin, kun kohderyhmä ja kysymykset ovat valittu oikein. (Hirsjärvi et al. 2016, 231–232). Teemahaastatteluiden tulkintaa parantaakseni olen liittännyt tutkimukseen haastatteluiden litteroinneista suoria lainauksia. Näin olen pyrkinyt välttämään väärintulkittamisen mahdollisuuden. Myös tutkijan omat mielipiteet ja ajatukset voivat vaikuttaa tuloksiin. Tämä tutkimus on mielestäni validiteetti.

Reliaabelius voidaan todeta esimerkiksi vertailemalla tuloksia muiden tutkimusten tuloksiin. Jos tulokset ovat samat, voidaan tutkimuksen tuloksia pitää reliaabelina. Tutkimuksen luotettavuutta voidaan parantaa myös käymällä tarkkaan läpi, miten tutkimus on toteutettu (Hirsjärvi et al. 2016, 231–232).

4.2 Tutkimuksen rajoitukset ja jatkotutkimusaiheet

Tässä tutkimuksessa haastateltiin kuutta auktorisoitua tilintarkastajaa. Kohdejoukko on siis varsin pieni. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena ei olekaan asioiden yleistäminen, eikä yleistyksiä voida tehdä tämänkään tutkimuksen perusteella. Tutkimuksen johdanto-osassa on käyty läpi kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypilliset piirteet, jotka kaikki täyttyivät tätä tutkimusta tehdessä. Tutkimus on rajoitettu pieniä ja keskisuuria yrityksiä tarkastaviin tilintarkastajiin. Rajaus on mielestäni hyvä, koska pienten yritysten luonne eroaa niin paljon suurista yrityksistä. Tulokset voisivat olla hyvin erilaiset, jos joukossa olisi lisäksi pörssiyrityksien tilintarkastajia. Tutkimuksen teemahaastatteluiden tarkoituksena oli saada esille haastateltavan oma näkökulma ja mielipide asioista. Pitää siis muistaa, että tulokset perustuvat tilintarkastajien omiin kokemuksiin.

Aihe oli erittäin mielenkiintoinen ja haastattelut antoivat minulle paljon. Aihetta voisi tutkia vielä paljon enemmänkin. Jatkotutkimusehdotukseni olisi sama tutkimus kohderyhmänä Big Four -tilintarkastusyhteisöissä työskentelevät tilintarkastajat. Heidän asiakkaissaan on myös suuria pörssiyrityksiä ja olisi mielenkiintoista tietää minkälaisia väärinkäytöksiä niistä mahdollisesti löytyy. Pörssiyrityksillä voi olla suurempi tuloksentelepaine, kuin pienemmillä yrityksillä, joten voisiko kirjanpitorikoksia löytyä enemmän. Mietin myös, onko suurissa yrityksissä motiivi väärinkäytöksen tekemiseen suurempi, kuin pienissä, koska rahamäärätkin ovat suuremmat ja esimerkiksi rahaa voisi kavaltaa paljon enemmän, kuin pienissä yrityksissä. Lisäksi suurissa yrityksissä on kokeneita

taloushenkilöitä, jotka tietävät ja osaavat enemmän. Houkuttaako tieto ja osaaminen väärinkäytöksiä tekemiseen? Toisaalta voisi kuvitella, että suurissa yrityksissä olisi paremmat sisäiset kontrollit, kuin pienemmissä. Toinen jatkotutkimusehdotus on poliisin mukaan ottaminen. Mitä mieltä rikospoliisit olisivat yhteistyöstä tilintarkastajien kanssa? Haluaisivatko he taloushallinnon ammattilaisen apua talousrikoksien paljastamisessa? Tilintarkastajat ajavat osakkaan etua ja yhdenvertaisuutta, mutta myös yhteiskunnan etua. Tilintarkastajathan raportoivat koko maailmalle tilintarkastuskertomuksellaan, jos he jotain havaitsivat. Yrityksen johto voi halutessaan ottaa yhteyttä poliisiin, jos tilintarkastaja on heille raportoinut mahdollisesta väärinkäytöksestä. Mutta haluaisivatko poliisit lisää yhteistyötä. Se olisi mielenkiintoinen tutkimusaihe.

LÄHTEET

- Association of Certified Fraud Examiners. 2016. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse.
- Almeida, Bruno. 2015. The Postulate Systems of Auditing in the Evolution of the American Thought: a Historical Interpretative Approach. Coimbra Business School - Instituto Superior de Contabilidade e Administração de Coimbra. Portugali.
- Best, Peter, Buckby, Sherrena & Tan, Clarice. 2001. Evidence of the audit expectation gap in Singapore. *Managerial Auditing Journal* 16. Sivut 134-144.
- Blummé, Nils. 2008. Osakeyhtiön tilintarkastus. Helsinki. Talentum.
- Byrd, John, Parrino, Robert & Pritsch, Gunnar. 1998. Stockholder-Manager Conflict and Firm Value. *Financial Analysts Journal* 54:3. Sivut 14-30.
- Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission 2004, tiivistelmä Enterprise Risk Management – Integrated Framework.
- Elinkeinoelämän keskusliitto. 2018. Viikon kysymys: Miten mikro- ja pk-yritys määritellään? Osoitteessa:
<https://ek.fi/ajankohtaista/uutiset/2018/01/24/viikon-kysymys-miten-mikro-ja-pk-yritys-maaritellaan/>. Viitattu 4.10.2019.
- Finlex. Tilintarkastuslaki 1141/2015. Osoitteessa:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20151141>
- Finlex. Rikoslaki 39/1889. Osoitteessa:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L36>
- Hartlin, Hanna. 2009. Talousrikokset ja tilintarkastajan rooli. Helsinki, Pro Gradu-tutkielma.
- Hautala, Matti. 2011. Tilintarkastus osaksi talousrikosten torjuntajärjestelmää - esitys tilintarkastuslain muutokseksi. Aalto Yliopisto. Kauppakorkeakoulu. Pro Gradu- tutkielma.
- Hirsijärvi, Sirkka & Hurme Helena. 2001. Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsijärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula. 2016. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Horsmanheimo, Pasi, Steiner, Maj-Lisa. 2008. Tilintarkastus – asiakkaan opas. 2., uudistettu painos. Alma Talent Oy. Helsinki.
- International Standard on Auditing 240 2009. Effective for audits of financial statements for periods beginning on or after December 15. 2009.
- Jedidi Imen & Chrystelle Richard. 2009. The Social Construction of the Audit Expectation Gap: The Market of Excuses. Strasbourg, France.
- Jensen, Michael & Meckling, William. 1976. Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics* 3. Sivut 305-360.
- Kauppakamari. 2017. Yritysten rikosturvallisuus 2017 – Riskit ja niiden hallinta. Helsinki. Keskuskauppakamari. Taitto: Markus Lähdesmäki.

- Kauppa- ja teollisuusministeriö. 2006. Tilintarkastusvelvollisuuden uudistamisen taloudelliset vaikutukset.
- KKO:1992:98. Osakeyhtiö - Yhtiön varojen käyttö. Tilintarkastaja.
- KKO:1981-II-48. Revision. Skadestånd - Revisors ersättningsansvar.
- Koh, Hian Chye & Woo, E-Sah. 1998. The Expectation Gap in Auditing. *Managerial Auditing Journal* 13/3. Sivut 147-154. Singapore.
- Kosonen, Leena. 2005. Vaarin pidosta virtuaali aikaan – Sata vuotta suomalaista tilintarkastusta. Väitöskirja. Lappeenrannan teknillinen yliopisto.
- KPMG. 2007. Profile of a Fraudster Survey 2007.
- Laitinen, Ahti & Alvesalo Anne. 1994. Talouden varjopuoli. Poliisin oppikirjasarja 3/94. Helsinki. Painatuskeskus Oy.
- Lampinen, Samu. 2017. Tilintarkastusraportoinnin muutokset tilintarkastajan näkökulmasta. Jyväskylän yliopisto. Pro Gradu -tutkielma.
- Liggio, Carl D. 1974. The Expectation Gap: The Accountant's Waterloo. *Journal of Contemporary Business*. Sivut 27-44. Seattle.
- Lehtonen, Jaakko. 2002. Julkisuuden riskit. Mainostajien Liitto. Taitto Jussi Ronkainen Ky. Helsinki.
- Mautz, R. K. ja Sharaf, Hussein A. 1961, *The Philosophy of Auditing*. American Accounting Association. Sarasota, Florida.
- Monroe, Gary & Woodliff, David. 1994. An empirical investigation of the audit expectation gap: Australian evidence. The University of Western Australia. Sivut 47-74.
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2018. Tilintarkastuslautakunnan ratkaisut 2018.
- Poliisi, rahanpesun selvittelykeskus, osoitteessa:
https://www.poliisi.fi/keskusrikospoliisi/rahanpesun_torjunta/rahanpesun_selvittelykeskus. Viitattu 24.10.2019.
- Porter, Brenda. 1993. An Empirical Study of the Audit Expectation - Performance Gap, *Accounting and Business Research* 24. Sivut 49-68.
- PwC. 2018. Tunnista ja hallitse väärinkäytösriskit yrityksessäsi. *Global Economic Crime and Fraud Survey 2018*.
- Rannisto, Maarit. 1999. Tilintarkastaja veroasiantuntijana – tilintarkastajien ja verotarkastajien näkökulmista tarkasteltuna. *Tilintarkastus - Revision* 6. Sivut 407-412.
- Saarinen, Johanna. 2015. Tilintarkastajan rikosoikeudellinen vastuu suomessa lakisääteisissä tehtävissä. Pro Gradu -tutkielma.
- Samociuk, Martin, Nigel, Iyer & Lehtosuo, Kimmo. 2004. Väärinkäytösten torjunta – Käytännön opas. Jyväskylä. Yrityskirja.
- Schelluch, Peter & Gay, Grant. 2006. Assurance Provided by Auditors' Reports on Prospective Financial Information: Implications for the Expectation Gap. *Accounting and Finance* 46. Sivut 653- 676. Australia.
- Seikkinen, Jimi. 2016. Within and Cross-Country Differences in the Value Relevance of Fair Value. Väitöskirja. Hanken School of Economics. Helsinki.
- Sihvonen, Jarkko & Uusi-Hautamaa, Leea. 2019. Väärinkäytökset yrityksissä: estä, havaitse, korjaa. Alma Talent Oy. Helsinki.

- Sikka, Prem, Filling, Steven & Liew, Pik 2009. The Audit Crunch: Reforming Auditing. *Managerial Auditing Journal* 24.
- Sisäministeriö. Yleisin talousrikos on veropetos. Osoitteessa:
<https://intermin.fi/poliisiasiat/talousrikollisuus-ja-harmaa-talous>.
Viitattu 23.10.2019.
- Suomen tilintarkastajat (2017) Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä. Osoitteessa:
<https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/tilintarkastuksen-asiantuntijoille/laki-rahampesun-ja-terrorismin-rahoittamisen-estamisesta>.
Viitattu 23.10.2019.
- Suomen Tilintarkastajat. 2018. Tilintarkastusvelvollisuus säilyy myös mikroyrityksillä. Osoitteessa:
<https://www.suomentilintarkastajat.fi/toimintamme/ajankohtaista/uutisia/tilintarkastusvelvollisuus-sailyy-myos-mikroyrityksilla>. Viitattu 7.10.2019.
- Talouselämä. 2001. Reviisorit riitelevät, vakuutus korvaa. Osoitteessa:
<https://www.talouselama.fi/uutiset/reviisorit-riitelevat-vakuutus-korvaa/44cb784d-3091-3db5-a1e5-db042857e4f2>. Viitattu 5.10.2019.
- Tamminen, Laura. 2018. Tilintarkastajan rooli talousrikosten havaitsemisessa ja paljastamisessa. Turun yliopisto. Pro Gradu -tutkielma.
- The Institute of Internal Auditors. 2017. Global Perspectives and Insights Internal Audit and External Audit Distinctive Roles in Organizational Governance.
- Tomperi, Soile. 2016. Tilintarkastus - Normeista käytäntöön. Keuruu. Otavan Kirjapaino Oy.
- Träskman, Per-Ole. 1981. Taloudellinen rikollisuus ja yhteiskunta: taloudellisen rikollisuuden käsite, yleisyys ja vaikutukset. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisu. Vammala.
- Viitanen, Janne. 1995. Odotuskuilu - Tilintarkastajien arkipäivää Suomessakin. *Tilintarkastus - Revisio* 2. Sivut 175–180.

LIITE

Haastattelukysymykset:

Taustakysymykset:

1. Mikä on työtehtäväsi, jossa työskentelet?
2. Mikä on ammattitutkintosi?
3. Mikä auktorisointi ja miltä vuodelta?
4. Kuinka kauan olet työskennellyt tilintarkastajana?

Tilintarkastajan rooli:

1. Miten käsität termin väärinkäytös?
2. Millaisena koet roolisi väärinkäytösten havaitsijana?
  - a) Onko tilintarkastajalla mielestäsi mahdollisuus havaita väärinkäytöksiä?
  - b) Millaisia keinoja sinulla/tilintarkastajalla on havaita väärinkäytöksiä?
  - c) Kuinka tärkeänä näet tilintarkastajien roolin väärinkäytösten havaitsijana?
  - d) Pitäisikö tilintarkastajan tehdä enemmän yhteistyötä poliisin tai esimerkiksi verottajan kanssa? Miten se käytännössä onnistuisi?
3. Tunnetko väärinkäytöksiin liittyvää lainsäädäntöä? Pidätkö sen osaamista tärkeänä?
  - a) Miten otat väärinkäytösriskin huomioon tarkastusta suunnitellessa?
  - b) Oletko törmännyt väärinkäytösepäilyyn urasi aikana? Miten toimit tilanteessa?
  - c) Minkälaisia väärinkäytösepäilyjä sinulle on tullut vastaan? Mikä on yleisin väärinkäytös sinun asiakkaissasi?
4. Uskotko, että tilintarkastusvelvollisuus vähentää väärinkäytöksiä?
  - a) Tehtäisiinkö väärinkäytöksiä mielestäsi enemmän, jos yrityksillä ei olisi tilintarkastusvelvollisuutta?
  - b) Rajojen alentamisesta on puhuttu, miten se mielestäsi vaikuttaisi väärinkäytösten tekemiseen?
5. Onko sinusta vahingonkorvausvastuu liian suuri tilintarkastuksessa? / Koetko vahingonkorvausvastuun liian suureksi?
6. Laadun valvonta on lisääntynyt/muuttunut tilintarkastuksessa. Onko se muuttanut tilintarkastajan roolia väärinkäytösten tunnistajana?
7. Miksi sinun mielestäsi tilintarkastajat eivät huomaa väärinkäytöksiä?
8. Kuinka helposti puututaan esim. vaarallisiin työyhdistelmiin?

Odotuskuilut:

1. Mikä sinun mielestäsi on odotuskuilu?

2. Koetko, että tilintarkastuksen ja sidosryhmien välillä on odotuskuilu väärinkäytöksiin liittyen? Tai joitain muita odotuskuiluja?
3. Pitäisikö sinun mielestäsi tilintarkastajien tehtäviin kuulua aktiivinen väärinkäytösten etsiminen?
4. Pitäisikö tilintarkastajien vastuuta mielestäsi lisätä?
5. Pitäisikö tilintarkastusta laajentaa? Aineistoa toimittaa enemmän, jotta väärinkäytökset havaittaisiin paremmin? Millä tavalla väärinkäytökset huomattaisiin?

Uusi rahanpesulaki

1. Onko vuonna 2017 voimaan tullut laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisesta vaikuttanut työskentelyysi tilintarkastajana?
2. Mitä mieltä olet kyseisestä lakiuudistuksesta? Ennen kaikkea riskiarviontekemisestä sekä ilmoittamisvelvollisuudesta?

Vapaa sana?